

*0: EK
*1: 2004-2005
*2: 25
*3: WordXP
*4: 25ste vergadering
*5: Dinsdag 10 mei 2005
*6: 12.00 uur
**

Voorzitter: Timmerman-Buck

Tegenwoordig zijn 64 leden, te weten:

Van de Beeten, Bemelmans-Videc, Van den Berg, Bierman-Beukema toe Water, Biermans, Broekers-Knol, Van den Broek-Laman Trip, Van Dalen-Schiphorst, Doek, Van Driel, Dupuis, Eigeman, Engels, Franken, Van Gennip, De Graaf, Hamel, Hessing, Van Heukelum, Hoekzema, Ten Hoeve, Holdijk, Jurgens, Kalsbeek-Schimmelpenninck van der Oije, Ketting, Klink, Kox, Van der Lans, Van Leeuwen, Lemstra, Van der Linden, Linthorst, Luijten, Maas-de Brouwer, Meindertsma, Meulenbelt, Middel, Van Middelkoop, Nap-Borger, Noten, Van den Oosten, Pastoor, Platvoet, Pormes, Pruikisma, Putters, Van Raak, Rabbinge, Rosenthal, Russell, Schuurman, Schuyer, Slagter-Roukema, Sylvester, Tan, Terpstra, Timmerman-Buck, Vedder-Wubben, Wagemakers, Walsma, Witteman, Witteveen, Woldring en De Wolff,

en de heer Bot, minister van Buitenlandse Zaken, de heer Donner, minister van Justitie, de heer Kamp, minister van Defensie en de heer Van der Knaap, staatssecretaris van Defensie.

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Dölle, wegens ziekte;
Essers en Thissen, wegens bezigheden elders;
Van Thijn en Dees, wegens verblijf buitenlands.

Ook zijn ingekomen berichten van verhindering van de minister van Verkeer en Waterstaat en de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, wegens verblijf buitenlands.

**

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **voorzitter**. De ingekomen stukken staan op een lijst, die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

**

(Deze lijst is, met de lijst van besluiten, opgenomen aan het einde van deze editie.)

De **voorzitter**: Op verzoek van de fractie van de VVD heb ik een aantal wijzigingen in de commissies aangebracht, te weten:

- Tot plaatsvervangend lid van de vaste commissie voor Nederlands Antilliaanse en Arubaanse Zaken mevrouw Dupuis in plaats van mevrouw Kalsbeek;
- Tot lid van de vaste commissie voor Ontwikkelingssamenwerking de heer De Graaf in plaats van mevrouw Swenker;
- Tot plaatsvervangend lid van de vaste commissie voor Ontwikkelingssamenwerking mevrouw Dupuis in plaats van mevrouw Kalsbeek;
- Tot lid van de vaste commissie voor Justitie de heer De Graaf in plaats van de heer Rosenthal en de heer Rosenthal tot plaatsvervangend lid van die commissie in plaats van de heer De Graaf;
- Tot plaatsvervangend lid van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties mevrouw Van den Broek in plaats van mevrouw Bierman;
- Tot lid van de vaste commissie voor Onderwijs mevrouw Kalsbeek in plaats van mevrouw Broekers en mevrouw Broekers tot plaatsvervangend lid in plaats van mevrouw Kalsbeek;
- Tot plaatsvervangend lid van de vaste commissie voor Cultuur de heer Biermans in plaats van mevrouw Dupuis;
- Tot lid van de vaste commissie voor Defensie de heer De Graaf in plaats van de heer Rosenthal;
- Tot plaatsvervangend lid van de vaste commissie voor Defensie de heer Rosenthal als plaatsvervanger van de heer Hoekzema;
- Tot plaatsvervangend lid van de vaste commissie voor Milieu mevrouw Swenker als plaatsvervanger van de heer Ketting;
- Tot lid van de vaste commissie voor Verkeer en Waterstaat de heer Van den Oosten in plaats van de heer De Graaf;
- Tot plaatsvervangend lid van de vaste commissie voor Verkeer en Waterstaat mevrouw Van den Broek in plaats van de heer Hoekzema;
- Tot plaatsvervangend lid van de vaste commissie voor Economische Zaken de heer Biermans als plaatsvervanger van de heer Luijten;
- Tot lid van de bijzondere commissie voor de JBZ-raad de heer Dees in plaats van de heer Van den Oosten.

Verder deel ik aan de Kamer mee, dat sinds 1 mei jongstleden het fractiebestuur van de VVD bestaat uit:

De heer Rosenthal, fractievoorzitter;
De heer De Graaf, vice-fractievoorzitter;
Mevrouw Dupuis, secretaris/penningmeester.
**

*B
!Stemmingen!

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden het Koninkrijk België inzake arbitrage**

betreffende de spoorlijn «IJzeren Rijn»; 's-Gravenhage, 22/23 juli 2003 (29579).

(Zie vergadering van 26 april 2005.)

De **voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen vooraf.

**

De heer **Eigeman** (PvdA): Voorzitter. Mijn fractie heeft in het debat twee belangrijke voorwaarden gesteld. In de eerste plaats ging het ons om de garantie op een vrije rechtsgang door procedures van beroep- en bezwaar van burgers en lagere overheden op de besluitvorming die nodig is om het verdrag tot uitvoering te brengen. In de tweede plaats stelden wij de voorwaarde dat er uitzicht moest zijn op alternatieve tracés op inhoudelijke gronden, zoals argumenten ontleend aan belangen van natuur, milieu en veiligheid. Bovendien hebben wij gepleit voor een andere bestuurlijke aanpak met meer oog voor zowel de burens als voor de regio. Op het eerste punt hebben beide bewindslieden meer ruimte en begrip getoond dan in het debat in de Tweede Kamer. Dit was met name het gevolg van de inbreng van minister Bot, die overigens ook geen absolute duidelijkheid kon geven. Zie zijn opmerkingen over de mogelijke overwegingen die de rechter kan ontlennen aan het arbitrageverdrag. Wel heeft de minister beaamd dat de rechter niet aan het verdrag is gebonden.

Het recht op doortocht staat voor mijn fractie niet ter discussie. Wij hadden graag een andere bestuurlijke aanpak gezien, meer Europees en met meer oog voor het gezamenlijke belang op het gebied van veiligheid, natuur en milieu. Uit het debat is ondubbelzinnig de conclusie te trekken dat voor de Nederlandse regering de keuze voor het historische tracé vaststaat. Het accent dat de fracties van VVD en CDA in het debat hebben gelegd op de rol van voormalig minister-president Kok is onzes inziens niet opportuun. In zijn brief uit 1998 staat niet voor niets "of welk tracé dan ook". Arbitrage gaat vooral over de kosten die betaald moeten worden en niet over de vraag of er een spoorverbinding moet komen om de Antwerpse haven te accommoderen. Instemming met het arbitrageverdrag impliceert dat de PvdA-fractie zich zou neerleggen bij de tracékeuze van de regering. Als doekje voor het bloeden kunnen burgers en medeoverheden in de uitwerking van die keuze nog naar de rechter. Mijn fractie wil echter niet aan een tracékeuze gebonden zijn en zal dan ook tegen het arbitrageverdrag stemmen.

De **voorzitter**: Ik wijs de leden erop dat stemverklaringen kort dienen te zijn.

**

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Voorzitter. De constatering die de heer Franken de vorige keer namens deze hele Kamer heeft gemaakt, lijken mij terecht. Er zou geen recht op doortocht meer zijn, omdat dit verwerkt is. Consequent is dan om tegen het arbitrageverdrag te zijn, omdat dit wel weer uitgaat van het recht op doortocht. Bovendien zou het ons op slot zetten voor wat betreft de tracékeuze. Ik zal

dan ook tegen stemmen. Over de verbinding tussen Antwerpen en het achterland moet als goede naburen met elkaar worden gesproken, maar niet onder deze rigide voorwaarden.

De heer **Van Raak** (SP): Voorzitter. Mijn fractie vindt dat er nog te veel onduidelijkheid bestaat over de historische aanspraken van België. Wij zijn niet overtuigd van de noodzaak van het historisch tracé. Wij vinden ook dat internationale arbitrage op dit moment ertoe leidt dat nationale procedures onvoldoende zinvol zijn. Daarom zal mijn fractie tegen het wetsvoorstel stemmen.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Voorzitter. De vaste commissie voor Verkeer en Waterstaat volgt de redenering dat het recht op doorgang aan het einde van de negentiende eeuw is teruggekocht van de Belgen, maar dat minister-president Kok dat in 1998 weer heeft teruggegeven. Tijdens het debat bleek deze redenering in onze ogen niet staande te houden, toen de brief boven water kwam. In bewoordingen die ik bijna zelf had kunnen kiezen pleitte de heer Kok daarin voor goed nabuurschap, en daar zijn wij uiteraard ook voor. Naar onze opvatting had deze hele kwestie op een integrale wijze moeten worden afgewogen. Wij gunnen de Belgen het recht op doortocht wel degelijk, maar wij hadden graag alle tracés in de overwegingen betrokken zien worden. Dat blijkt nu niet meer mogelijk door het aanvaarden van dit verdrag en dat is de reden waarom wij tegen dit wetsvoorstel zullen stemmen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, de ChristenUnie, de SGP, GroenLinks, de SP en de Onafhankelijke Senaatsfractie tegen het wetsvoorstel hebben gestemd en die van de overige fracties ervoor, zodat het is aangenomen.

*B

!Hamerstukken!

Aan de orde is de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op het voortgezet onderwijs in verband met de decentralisatie van de vervangingsuitgaven en van de bovenwettelijke wachtgelduitgaven (decentralisatie vervangingsuitgaven en bovenwettelijke wachtgelduitgaven vo) (27744);**

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek, gericht op vermindering en vereenvoudiging van regelgeving en op verdere zelfregulering in het hoger onderwijs (27848);**

- **het wetsvoorstel Goedkeuring van de op 22 april 2002 te Valencia totstandgekomen Europees-mediterrane Overeenkomst waarbij een associatie tot stand wordt gebracht tussen de Europese Gemeenschap en haar lidstaten, enerzijds, en de Democratische Volksrepubliek Algerije, anderzijds (Trb. 2002, 121) 28848);**

- het wetsvoorstel **Regels voor de financiële dienstverlening (Wet financiële dienstverlening) (29507)**;
- het wetsvoorstel **Samenvoeging van de gemeenten Venhuizen en Drechterland (29730)**;
- het wetsvoorstel **Wijziging van de Wet op het voortgezet onderwijs om meer maatwerk mogelijk te maken bij de toelating tot het praktijk-onderwijs onder vervallenverklaring van de grondslag voor de tijdelijke regeling van die toelating (29823)**;
- het wetsvoorstel **Wijziging van de Wet op de openlucht recreatie (gefaseerde intrekking van de wet) (29829)**;
- het wetsvoorstel **Wijziging van de Wegenverkeerswet 1994 in verband met verlaging van de wettelijke alcohollimiet voor beginnende bestuurders (29844)**;
- het voorstel van (Rijks)wet **Goedkeuring van het op 28 november 2003 te Genève totstandgekomen Aanvullend Protocol inzake ontplofbare oorlogsresten (Protocol V), gehecht aan het op 10 oktober 1980 te Genève totstandgekomen Verdrag inzake het verbod of de beperking van het gebruik van bepaalde conventionele wapens die geacht kunnen worden buitensporig leed te veroorzaken of een niet-onderscheidende werking te hebben (Trb. 2004, 227) (29848, (R1775))**;
- het wetsvoorstel **Het van rechtswege verlenen van erkenningen voor landelijke publieke omroep en verkorting van de duur van erkenningen en voorlopige erkenningen voor landelijke publieke omroep (Tijdelijke wet verkorting erkenningenduur publieke omroepen) (29866)**;
- het wetsvoorstel **Wijziging van de Wegenverkeerswet 1994 en enkele andere wetten in verband met de invoering van een kentekenregistratiesysteem voor bromfietsen alsmede vaststelling van overgangsbepalingen in verband daarmee (29910)**.

Deze wetsvoorstellen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

!Beleidsdebat Defensie!

Aan de orde is het **beleidsdebat** naar aanleiding van de **begroting van het Ministerie van Defensie voor het jaar 2005 (29800-X)** en het onderdeel NAVO van de **begroting van het ministerie van Buitenlandse Zaken voor het jaar 2005 (29800-V)**, waarbij tevens wordt betrokken het **Tweede Structuurschema Militaire Terreinen (SMT-2) (28114)**.

*N

De heer **Middel** (PvdA): Voorzitter. Vorig jaar hebben wij gesproken over de defensiebegroting en over de NAVO

meteen nadat bij het departement van Defensie, en dan met name binnen onze krijgsmacht, een ingrijpende reorganisatie had plaatsgevonden. Mijn fractie wil dit jaar het beleidsdebat gebruiken om stil te staan bij een aantal aspecten die ons verontrusten. Het gaat om zaken die wij willen uittillen boven de waan van de dag en boven de partijpolitieke discussie, die vaak heftig wordt gevoerd, maar waarbij inhoudelijke argumenten nogal eens op de achtergrond raken. Wij willen vanmiddag met het kabinet praten over de uitzending van onderdelen van onze krijgsmacht, de ontwikkelingen binnen de NAVO, het al dan niet gecommiteerd zijn aan schendingen van het oorlogsrecht en de internationale verdragen inzake de behandeling van krijgsgevangenen, en de uitwerking van de reorganisatie van de krijgsmacht en wat daarbij zoal is komen kijken.

Ik begin mijn betoog over de uitzendingen met een parafrase op een bekende slogan van de omroeporganisatie Veronica van een aantal jaren geleden: je bent klein en je wilt wat. Daarmee is aangegeven wat voor Nederland de motivatie is om in internationaal verband op zoveel plekken tegelijk aanwezig te zijn. Wij zaten vorig jaar in Irak met 1350 mensen, en later nog een paar mensen extra. Wij zaten in Afghanistan met 400 mensen, onze special forces niet meegerekend. Wij zaten rond het Arabisch schiereiland met een fregat en 180 militairen. Wij zaten met 500 mensen op de Balkan, vooral in Bosnië. Wij lagen voor de kust van Liberia, met een zogenaamd "landing platform deck", zoals dat in het Nederlands heet. Daar tussendoor waren er nog wat commando's actief in Ivoorkust, alsmede adviseurs in andere verre landen.

Als je naar het aantal mensen kijkt dat daarbij betrokken is geweest, dan kom je op een veelvoud. Bovendien zijn er nog duizend militairen elk moment inzetbaar binnen de snelle reactiemacht van de NAVO.

Voorzitter. Ons land spreekt een woordje mee, zou je wel mogen zeggen. Het wil daarnaast ook nog eens in een hoger geweldsspectrum actief worden. Je zou kunnen zeggen dat er aan ambities geen gebrek is. Ter rechtvaardiging en verklaring daarvan wordt er gesteld dat wij toch bij de grotere economische machten in de wereld horen met onze dertiende plek of zo. Wij zijn een belangrijk exportland. Wij zijn in internationaal verband door de eeuwen heen altijd al heel actief geweest. Wij hebben overal economische belangen en onze Grondwet stelt dat Nederland een krijgsmacht heeft om onder meer de internationale rechtsorde te bevorderen.

Die Nederlandse krijgsmacht -- het moet gezegd worden -- is zeker na de ingezette herstructurering relatief goed inzetbaar. Je zou met televisieprofessor Rob de Wijk kunnen zeggen dat ons leger feitelijk een verkleinde versie is van de krijgsmacht van landen als Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Onze krijgsmacht is volledig expeditionair, zoals dat heet, en dat kun je dus niet zeggen van de meeste andere NAVO-partners, behalve de twee die ik al noemde, de Verenigde Staten en over een tijdje ook Italië en Spanje. Als wij zo doorgaan -- ik weet niet of de minister dat wil en ik wil graag van hem weten of dat zo is -- dan zijn wij naar onze mening straks na de Verenigde

Staten, na Israël, Rusland, Noord-Korea en China het zesde land -- misschien vergeet ik er een -- met een "full spectrum force". En dat voor minder dan 2% van ons nationale inkomen en met een personeelsbestand van nog geen 65.000 medewerkers.

Kortom, het ontbreekt ons niet aan politieke ambities en blijkbaar evenmin aan een hoog profiel. De minister zegt altijd -- ik vind het trouwens een prachtige uitspraak -- wij hebben de mensen ervoor opgeleid, wij hebben de spullen aangeschaft, dus wij kunnen het. Er is blijkbaar een hoge risicobereidheid. De vraag die ik hier toch in alle ernst wil benadrukken, is echter: zijn ook de minder zichtbare capaciteiten van onze krijgsmacht wel toereikend? Ik bedoel die vraag niet zozeer in technische zin, maar in sociale en psychologische zin. Ook mag je je afvragen hoe het draagvlak onder de bevolking ligt, zoals de vooral achteraf omstreden missie naar Irak duidelijk maakt. Er hoeft maar wát te gebeuren -- iets triests zoals een gesneuvelde jonge onderofficier uit Franeker of iets ergerlijks zoals de onverkwikkelijke zaak rond marinier Erik O. -- of de media, de publieke opinie en zeker ook onze vrienden aan de overkant raken onmiddellijk in een stuip. Daarmee bedoel ik alle fracties in de Tweede Kamer. Dat rechtvaardigt de vraag of ons land, of Nederland inderdaad zo'n moderne internationaal georiënteerde en bijna overal tot militaire inzet bereide samenleving huisvest, zoals de regering ons graag wil laten geloven.

Ik wil niet dramatiseren, maar ik heb het ook van collega's hier gehoord, ik heb met mensen gesproken en ik heb her en der informatie opgedaan: er komen te veel jonge mannen en vrouwen beschadigd terug van vredesoperaties. Niet zozeer lichamelijk, maar wel geestelijk en dat is voor hen zeker niet minder ingrijpend. Het is heel merkwaardig dat hier zelden of nooit bij wordt stilgestaan. Politieke debatten gaan daar niet over. Die gaan over termijnen, over aantallen manschappen, over commandostructuren, over bijzonder hypermodern materieel en noem maar op, maar o zo weinig over menselijke capaciteiten en dus evenmin over menselijke tekortkomingen. Daarmee bedoel ik nog niet eens de begeleidende Marechaussees die volgens de direct betrokkenen niet helemaal of helemaal niet op hun taak berekend zouden zijn.

Wij willen van de minister graag op korte termijn informatie ontvangen -- dat hoeft natuurlijk niet vandaag, dat kan ook niet en het zou het leukst zijn als het naar de andere kant ging -- over trauma's, over het aantal mensen dat echt beschadigd is, niet meteen na terugkomst, maar ook na een periode van drie jaar, wanneer het meestal echt gaat openbreken. Wij hebben als commissie Defensie in aanwezigheid van de minister een tijdje geleden een alleraardigst openhartig gesprek gehad op het Departement. Dat heeft de minister mogelijk gemaakt nadat wij als commissie hadden gezegd dat wij met mensen wilden praten die weten waar het over gaat. Het was een goed gesprek. Alleen viel wel op dat het generaalgehalte buitengewoon hoog was. Er waren veel sterren en strepen aanwezig, de laagste in rang was majoor, geloof ik. Ik heb het niet helemaal op mijn netvlies, maar er waren geen mannen en vrouwen bij die

daar het werk gedaan hadden, terwijl wij dat wel hadden gewild. Misschien hadden wij dat eerder nog duidelijker moeten aangeven. Wat die mensen voor ervaring hebben, is voor ons natuurlijk ook van heel groot belang als volksvertegenwoordiging.

Wij willen daar graag informatie over. Als de minister vindt dat het allemaal overtrokken is en dat het onzin is, willen wij ook horen waarom dat zo is. Dit is in elk geval een aspect dat te veel wordt verwaarloosd in het politieke debat. In het publieke debat is dat overigens minder het geval.

Een volgend punt betreft -- het is een beetje gevaarlijk om te generaliseren -- onze volksaard. Wij zijn nog steeds een land waarvan kan worden gezegd dat het niet echt tot vechten bereid is. Wij willen ons wel overal mee bemoeien, maar wij willen ons niet echt opofferen zoals dat in andere landen soms wel het geval is. Wij gaan er niet echt keihard voor. Wij praten en onderhandelen vooral, daar zijn wij heel goed in. Echt vechten doen wij niet.

Wij hebben echter wel een beroepsleger. Mensen die in een beroepsleger gaan, weten wat er van hen kan worden verwacht. Zij moeten op een bepaald moment vechten of in elk geval voorkomen dat er ergens gevochten gaat worden. Wij hebben bewust gekozen voor een beroepsleger. De vraag is echter of zo'n beroepsleger met de taken die nu worden vervuld en die vervuld moeten blijven worden past binnen onze volksaard. Is er geen sprake van discrepantie? Sommigen vinden het misschien soft klinken, maar voor ons is het een wezenlijke vraag. Onze volksaard is voor een groot gedeelte zo als hij is. Natuurlijk verandert die in de tijd. Hiertegenover staat een taak die volgens grote meerderheid van ons moet worden uitgevoerd en die misschien niet zo goed past bij die volksaard. Wij zijn geen land van vechters. Nu ja, wij vechten soms wel met woorden en af en toe op het voetbalveld, maar niet in de laatste minuut.

Het is mogelijk dat het beeld dat door de overheid wordt gecreëerd niet in alle opzichten klopt met de harde werkelijkheid. Dat zal straks misschien ook blijken in Afghanistan waar 165 leden van onze elitetroepen en 85 militairen van een helikopterdetachement naartoe gaan om de Amerikanen te helpen bij hun terroristenjacht die zij eufemistisch Enduring Freedom noemen. De regering geeft toe dat het heel gevaarlijk is. Dezelfde regering zegt echter ook dat het veilig is, want in ons land verblijvende asielzoekers uit Afghanistan kunnen best terugkeren. Dat moet de minister van Defensie bekend voorkomen vanuit zijn vroegere bezigheden.

De PvdA-fractie deelt met de regering de opvatting dat Nederland een rol moet vervullen in internationale operaties die vanuit de NAVO, de Verenigde Naties of de Europese Unie worden geëntameerd en ook gelegitimeerd. De vraag blijft altijd onder welke voorwaarden dat moet gebeuren. Ik denk hierbij ook aan artikel 100 van de Grondwet. De heer Van Middelkoop zal hier straks vast meer over zeggen. Wij moeten weten waar onze grenzen liggen. Wij kennen het antwoord op die vraag in militair-operationele zin, maar nog niet in sociaal-psychologische of sociaal-culturele zin.

Wij moeten de vraag durven stellen in hoeverre wij overal de rol van politieagent moeten vervullen. In hoeverre moeten wij altijd het beste jongetje van de klas zijn dat oh zo graag de joviale bovenmeester Bush en zijn norse conciërge Rumsfeld wil behagen? Die discussie is nauwelijks gevoerd. Zij vereist echter een wat ander abstractieniveau dan wij doorgaans gewend zijn in defensiepolitieke aangelegenheden.

De afgelopen 25 jaar zijn bij vredesmissies en militaire uitzendingen 29 Nederlandse militairen omgekomen. Dat zijn er 29 te veel, vooral omdat er voornamelijk politiefuncties werden uitgevoerd. Misschien moet er dan heel cynisch moet worden gesproken over ingecalculerde risico's. Dat neemt echter niet weg dat de discussie over uitzending van onze mannen en vrouwen naar de brandhaarden in de wereld zeer zorgvuldig en ook heel breed, dus breder dan alleen defensie of buitenlandse politiek, moet worden gevoerd. Dat geldt zowel voor peacekeeping als voor peace enforcing. Wij moeten in internationaal verband iedere keer bekijken of alle niet-militaire middelen al zijn uitgeput, of er een brede steun is in de volkerengemeenschap en of er een rechtvaardiging ligt in het volkenrecht. In nationaal verband gaat het niet alleen om een juiste interpretatie van artikel 100 van de Grondwet. Bij de afweging moeten niet alleen militair-operationele criteria worden betrokken. Er moet bovenal worden bekeken of het noodzakelijke maatschappelijke draagvlak er is onder de Nederlandse bevolking. Het zijn niet alleen verdragsverplichtingen, hoe belangrijk die ook zijn, of mooie spullen die er bij uitzendingen toe doen, maar vooral onze mannen en vrouwen die daar het vuile werk opknappen.

Het maatschappelijke en politieke debat over het nut en de noodzaak van de NAVO is de laatste decennia qua aard en inhoud nogal veranderd. Dat heeft natuurlijk alles te maken met de sinds 1989 veranderde wereldorde, met het in duigen vallen van het paradigma van de onkwetsbaarheid op 11 september 2001, met de toetreding van de nieuwe lidstaten uit Centraal-Europa en met een verbreding van de taak van de NAVO in de richting van het bevorderen van mensenrechten en democratische vrijheden.

Dat is wel eens anders geweest. In alle onbescheidenheid, voorzitter, ik sta zelf een beetje symbool voor de veranderende opvattingen over de NAVO. Dat kan natuurlijk komen door een verregaande en verontrustende verrechtsing in de opvattingen bij zowel mijn partij als bij mijzelf. Tegen de heer Kox zeg ik daarom: u hoeft niet te interrumperen, want ik geef meteen toe dat dit het geval is. Die verrechtsing is ook het gevolg van andere ontwikkelingen. In de jaren '70 van de vorige eeuw wilde de achterban van mijn partij het liefst uit de NAVO stappen. Zelf liep ik vooraan bij demonstraties tegen wat wij dan de agressieve NAVO-politiek noemden. De NAVO pretendeerde een verdedigingsverbond te zijn, maar zij zocht haar toevlucht tot aanvalswapens. Daar protesteerden wij tegen. De NAVO stond voor vrijheid en democratie, maar fascistische dictaturen als Portugal, Griekenland en Turkije waren doodleuk volwaardig lid van de NAVO. De Nederlandse regering, ook die van onze

onvolprezen Joop den Uyl, accepteerde dit als een voldongen feit. Het gevaar uit het oosten moest immers hoe dan ook afgewend worden en daarbij kun je blijkbaar niet altijd kritisch zijn tegen je vrienden. De vraag is natuurlijk wel of je met zulke vrienden nog wel vijanden nodig hebt. Die vraag is simpel weggewimpeld.

Voorzitter. Eind vorig jaar koos de NAVO-assemblée mij tot rapporteur voor de Kaukasus. Van de voormalige Sovjetrepublieken Azerbeidzjan, Armenië en Georgië moet ik binnenkort rapport opmaken en daarbij melden wat de stand van de mensenrechten en de democratische verworvenheden is, en dat tegen de achtergrond van de wens van deze landen om binnenkort vredespartner te worden en het liefst ook lid van de NAVO. Vanochtend heeft de president van Georgië nog gezegd dat hij dat absoluut wil en Bush is het daarmee eens. Dus dat zal wel gebeuren, want dan is Nederland het er ook mee eens.

Je zou kunnen zeggen dat de NAVO steeds meer aan politiek doet, breed gedragen, inderdaad, en met oog op de toekomst. Maar voordat wij hierover met z'n allen gaan jubelen, wil ik erop wijzen dat er kortgeleden een domper kwam in de vorm van een opmerking van onze eigen minister van Buitenlandse Zaken. Vorig jaar heb ik al gezegd dat hij ook bij ons bekend staat als een buitengewoon intelligent en genuanceerd denkend mens. Wij hebben gezegd: hij is goeie minister. Natuurlijk, hij zit in het verkeerde kabinet, maar dat hij een goeie minister is, blijven wij zeggen. Er is echter iets heel vreemds gebeurd op de CDA-bijeenkomst onder de naam de Norbert Schmelzerlezing. Als je een beetje historisch besef hebt, weet je dat het mis moet gaan als je op zo'n lezing het woord voert. Op die bijeenkomst pleitte de minister van Buitenlandse Zaken voor een versoepeling van het unanimitieitsbeginsel binnen het bondgenootschap. Blijkbaar leidde de interne NAVO-ruzie over de oorlog in Irak tot de gedachte die de minister op de bijeenkomst verwoordde. Hij zei dat door een kleinere groep een bepaalde activiteit binnen NAVO-verband ondernomen gaat worden zonder dat de gehele NAVO zich hier unaniem achter hoeft te scharen. Voorzitter. Een betere manier om de saamhorigheid in NAVO-verband te doorbreken lijkt er niet te zijn. Daar komt bij dat de door de regering zo gekoesterde Trans-Atlantische betrekkingen met de Verenigde Staten onder druk kunnen komen te staan. Stel dat Joscka Fischer en Jacques Chirac, een prachtige blauwgroene coalitie, enkele andere Europese NAVO-landen zo gek krijgen om tegen de zin van de Verenigde Staten in ergens iets te ondernemen. Dit is niet eens zo'n rare gedachte. Het is echt iets voor Chirac, en eigenlijk ook voor Fischer, maar dit gaat heel diep. In zo'n geval heb je wel de poppen aan het dansen. Daaraan zou dan zelfs de in de ogen van de Amerikanen hondstrouwe Nederlandse secretaris-generaal niets meer kunnen veranderen.

Tegelijk geeft een doorbreking van het unanimitieitsbeginsel de Amerikanen en in hun kielzog hun vrienden in het Verenigd Koninkrijk een vrijbrief om gelegitimeerd door te gaan op het pad dat zij met de oorlog in Irak zijn ingeslagen. Dat zou een afbrokkeling van de

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

---

betekenis van internationale verdragen met zich brengen. Daarom wil de Partij van de Arbeid-fractie graag van de minister van Buitenlandse Zaken weten of hij al op zijn schreden is teruggekeerd, of wij en met ons velen anderen hem verkeerd hebben begrepen of dat er toch iets anders aan de hand is. Wij zijn zeer benieuwd.

Voorzitter. Met onze buitenlandse en defensiepolitiek volgen wij al jarenlang het NAVO-gedachtegoed dat grotendeels door de Verenigde Staten wordt bepaald. Net als de Verenigde Staten staan wij voor vrede, vrijheid en democratie en net als dat land hebben wij de neiging om daar een eigen draai aan te geven. Binnen vijftien jaar gingen wij twee keer zonder dralen naar Irak. Echter, in dezelfde periode gingen wij niet naar Rwanda, wij gingen niet naar het oosten van Congo en wij gingen niet naar Darfur. Wij zonden alleen een schip, dat op veilige afstand voor de kust van Liberia bleef liggen. Er werd benadrukt dat die kust vooral niet betreden mocht worden, want stel je eens voor dat wij echt bij het conflict in Liberia betrokken zouden worden. Alleen commando's naar de Ivoorkust sturen. Om wat te doen? Om onze landgenoten te evacueren. Prima hoor! Maar dit geeft aan dat je op de ene plaats wel wat doet en op de andere niet. Het betrof hier immers maar Afrika, dat blijkbaar zijn eigen problemen maar moet oplossen. Wij hebben er nauwelijks economische belangen. In Darfur, in Rwanda en in het oosten van Congo zit geen olie in de grond.

Tegen deze achtergrond kun je niet anders dan alle mooie woorden over democratie en mensenrechten relativiseren. De Verenigde Staten zeggen in Afghanistan aan zelfverdediging te doen en wij lopen daar weer eens achteraan. De Verenigde Staten staan pal voor recht en gerechtigheid en onttrekken zich vervolgens aan het Internationaal Strafhof. Een Amerikaan staat blijkbaar boven alles en iedereen. Door de Nederlandse senaat is onder aanvoering van Tini Kox bij herhaling eensgezind, eenstemmig en genuanceerd gewezen op de verbijsterende wijze waarop Amerika krijgsgevangenen behandelt. In strijd met alle internationale regels worden zij zonder enige vorm van proces en juridische bijstand opgesloten, geïntimideerd, geïsoleerd, zo nu en dan gemarteld en structureel vernederd. Het excuus is dat het niet om krijgsgevangenen gaat, maar om terroristen en dat men nu eenmaal informatie moet zien los te krijgen om toekomstige terroristische acties te voorkomen.

Ik vraag de minister waar wij dit eerder hebben gehoord in de geschiedenis. Het antwoord is natuurlijk dat wij dit overal hebben gehoord waar mensenrechten en democratische vrijheden met voeten getreden worden. Guantánamo Bay staat symbool voor iets wat gewoon niet deugt en waar wij in zekere zin nog aan meewerken ook. Wij hebben geprobeerd om deze misstand in de NAVO Assemblee aan de orde te stellen, maar het wordt ook daar niet van belang geacht. Men vindt het niet opportuun. De Verenigde Staten slagen er blijkbaar in om hun bondgenoten zo te intimideren dat door de vingers wordt gezien wat elke andere NAVO-lidstaat in eigen huis als uitgesloten beschouwt. Stel je eens voor dat wij hier zoiets zouden willen proberen als Guantánamo Bay. Dan zou de

regering nog geen halve dag blijven zitten en zou het parlement, terecht, naar huis gestuurd worden. Mensen zouden dan te hoop lopen, maar wij pikken het wel van onze grootste bondgenoot. Sterker nog, wij lopen er achteraan. Dat is schijnheiligheid ten top. Daar komt nog bij dat landen waar dit soort dingen gebeuren door de NAVO worden gezien als toekomstige objecten van interventie, zoals dat heet. Dan moet je echter wel optreden en mensenrechten en democratische verworvenheden beschermen. Kijk dus eerst in je eigen tuin.

Vorig jaar heeft de PvdA-fractie al geconstateerd dat deze minister van Defensie de wind er goed onder heeft op zijn departement. Dat viel des te meer op omdat wij dat niet zo goed kunnen zeggen van een hele reeks van zijn voorgangers. Voor zover zij het eventueel vergeten waren, weten militairen in Nederland nu weer dat de politiek de dienst uitmaakt. De minister heeft dit bewerkstelligd door duidelijk en transparant te handelen en daarbij de confrontatie met het parlement niet te schuwen en door te blijven argumenteren. Je kunt het in tal van opzichten met de minister en zijn collega's oneens zijn -- het is helder dat dit voor de PvdA ook geldt -- maar deze minister is wel een competente minister. Ik zou bijna zeggen dat ik dit volgend jaar weer hoop te kunnen zeggen, maar uiteindelijk hoop ik natuurlijk dat deze regering er dan niet meer zit. Ik zou voor de minister bijna het woord "excellent" gebruiken, maar de staatssecretaris zou dat verkeerd kunnen begrijpen. Daarom doe ik dat maar niet.

Met deze loftuitingen in de richting van de minister van Defensie zijn wij er echter niet, want er is nog wel wat aan de hand. De reorganisatie van Defensie verloopt gladjes, althans in vergelijking met de grootscheepse herstructureringen elders. Er kan echter heel snel veel veranderen. Zo werden er een kleine tien jaar geleden her en der vestigingen van de Marine gesloten, zoals het MEOB in Oegstgeest, om de positie van Den Helder te versterken. Inmiddels is onze nationale marinehaven -- de commissie is er onlangs geweest -- door eigen toedoen gekrompen, met als gevolg een negatieve economische spin-off naar de regio. Nu gebeurt dus het tegendeel van datgene wat nog niet zo lang geleden werd beoogd. En zo zijn er meer voorbeelden, zoals Twente en straks ook Valkenburg. Reorganiseren en inkrimpen doen pijn, ook als de rechtspositie van de medewerkers goed geregeld is.

De vraag blijft evenwel waarom ons land ook met een op de eisen van deze tijd gerichte krijgsmacht op alle fronten moet meedoen en zelfs voorop wil lopen. Is dat omdat wij vanuit onze traditie nooit een keuze hebben durven maken tussen de Landmacht, de Marine en de Luchtmacht? Dat is eigenlijk heel gek, want in het licht van de vorming van gezamenlijke legerkorpsen zou het toch voor de hand liggen om binnen de Nederlandse krijgsmacht keuzes te maken. Op werkbezoeken bij de Landmacht hoor ik echter altijd dat onze mannen en vrouwen om een boodschap gestuurd kunnen worden. Eigenlijk zijn er geen betere militairen; internationaal behoren zij bij de allerbesten. Bij de Marechaussee leer ik steeds dat geen land zo zijn mannetje staat bij

grensbewaking en burgerbescherming als Nederland. Bij de Luchtmacht hoor ik dat men ervan overtuigd is bij de top drie van de wereld te zitten. Dat trio bestaat dan uit de Verenigde Staten, Israël en Nederland. Bij een recent commissiebezoek aan de Marine blijkt dat men geheel en al in lijn van de grote De Ruyter en vader en zoon Tromp alle wereldzeeën denkt te kunnen beheersen, ook met minder schepen.

Laat er geen misverstand over bestaan: trots is een groot goed en moet niet verward worden met arrogantie, maar toch. Waarom geen expliciete keuze voor een van de krijgsmachtonderdelen? Op termijn is het niet vol te houden om overal de beste of de op een na beste in te willen zijn.

Intussen wordt de krijgsmacht getroffen door incident na incident. Ik heb een selectie gemaakt uit de berichten van de laatste maanden: de grootste diamantroof op Schiphol ooit onder de ogen van de marechaussee, de vuurwapenroof op Gilze-Rijen, dronken onderofficieren in opleiding die in Limburg een knokpartij beginnen met de politie en een gebrekkige paspoortcontrole en wapensmokkel, ook al onder de ogen van de marechaussee. Als je deze incidenten op een rijtje zet, kan het behoorlijk structureel lijken. De vraag is dan ook of wij met het aantrekken en opleiden van militair personeel wel zo goed zijn als wij zelf lijken te denken. Natuurlijk is ons defensieapparaat een afspiegeling van de samenleving en zullen wij moeten accepteren dat er af en toe zaken misgaan, maar het kan geen kwaad om toch ook een beetje model te willen zijn. Vooral als je draagvlak voor je handelen moet zien te vinden, kan het geen kwaad om zelf het goede voorbeeld te geven. Leiding geven is ook een kwestie van waarden en normen -- dat zal dit kabinet aanspreken -- en niet te vergeten: gedrag.

*N

De heer **Russell** (CDA): Mevrouw de voorzitter. De NAVO is nog steeds de hoeksteen van ons veiligheidsbeleid. Het is nog steeds een succesvolle alliantie en niet een snel aftakelende organisatie, zoals generaal-majoor buiten dienst Schaberg recent in de Volkskrant suggereerde. De minister van Buitenlandse Zaken begon de Norbert Schmelzerlezing op 30 maart jongstleden met de volgende woorden: "Om een ideaal levend te houden en van tijd tot tijd nieuw leven in te blazen, moet men er in geloven, en ook durven toegeven, dat men er in gelooft. Dat geldt ook voor de transatlantische samenwerking in al haar facetten."

De CDA-fractie sluit zich daar volgaarne bij aan, met name omdat zij gelooft in idealen en de wereld van vandaag te veel idealen makkelijk bij tegenwind laat varen. Natuurlijk, tijden veranderen en de NAVO zal zich moeten aanpassen aan de eisen van deze tijd. Het is goed dat Nederland in de discussie over de NAVO een positieve bijdrage levert. Het CDA heeft er bovendien ook alle vertrouwen in dat de NAVO onder het leiderschap van Jaap de Hoop Scheffer een nieuwe levensfase ingaat die een moderne invulling geeft aan de transatlantische samenwerking. Kan de minister duidelijk maken of er al

voortgang geboekt wordt en, zo nee, wanneer die dan wel te verwachten valt? Wat vond de minister van het voorstel van bondskanselier Schröder om de NAVO politiek te maken?

De voorstellen die de minister heeft uitgesproken, zoals het werken met *avant gardes* binnen de NAVO, zijn er -- als wij het goed begrijpen -- op gericht om vernieuwende ideeën naar voren te brengen over de besluitvorming en het optreden van de NAVO, waardoor het minder noodzakelijk zou worden om door middel van coalitions of the willing buiten de NAVO om te gaan. Daarbij is het cruciaal dat ieder beroep op de bondgenoten primair in NAVO-verband wordt aangekaart en niet een bondgenoot -- wie dan ook -- naar willekeur onder de NAVO-leden gaat shoppen. Voor de goede orde: is het voorstel van de minister dat constructieve onthouding mogelijk moet maken dat de NAVO toch tot een besluit komt wanneer een land geen onoverkomelijke bezwaren heeft, maar zich politiek niet achter een optreden van de NAVO wil scharen? Van afwijking van het consensusbeginsel zou volgens de minister geen sprake zijn en het vetorecht zou blijven bestaan. De vraag die nu opkomt, is echter wat precies consensus is volgens de minister. Is dat wanneer een beslissing wordt genomen zonder tegenstemmen of is dat een beslissing die genomen wordt met gelijke stemmen zonder onthoudingen? Is dit ook nu niet al het uitgangspunt? Lidstaten die geen bezwaar hebben tegen een NAVO-operatie zijn ook nu niet verplicht tot een bijdrage.

Zal dit plan van constructieve onthouding "free rider"-gedrag van landen niet in de hand werken? Dat is toch juist wat lidstaten trachten te voorkomen? De CDA-fractie wil graag dat de minister zijn pleidooi voor een NAVO met meer snelheden nader toelicht. Is de minister het met de CDA-fractie eens dat er in de NAVO moet worden gestreefd naar een meer evenwichtige verdeling van verantwoordelijkheden over zoveel mogelijk landen? Dan moeten wij die er wel bij houden.

In het licht van mogelijk "free rider"-gedrag is de CDA-fractie blij met het pleidooi van minister Kamp voor een koppeling tussen financiering en inzet, zodat wij duidelijker kunnen zien of de kosten niet het zwaarst drukken op lidstaten die meer in operaties kunnen of willen participeren dan andere. De secretaris-generaal van de NAVO heeft inmiddels aan het internationale secretariaat van de NAVO gevraagd, aanpassing van de financiële regelingen voor crisisbeheersingsoperaties te onderzoeken, omdat een gemeenschappelijke financiering de beschikbaarheid van eenheden voor operaties kan vergroten. De CDA-fractie wil graag op de hoogte blijven van de verdere ontwikkelingen. Is hierover al meer bekend?

Uit de recente voorstellen van de minister van Buitenlandse Zaken blijkt dat ook de minister hecht aan de NAVO als hoeksteen van ons veiligheidsbeleid. Voorwaarde voor een sterke NAVO is een versterkte Europese defensiesamenwerking. Naarmate de Europese samenwerking beter wordt, kan de Europese Unie meer voor de NAVO betekenen. Secretaris-generaal van de NAVO De Hoop Scheffer gaf recentelijk aan dat hij de

gezamenlijke agenda's van de NAVO en de EU "zeer dun" vond. Hij noemde deze samenwerking zelfs "kunstmatig". Kan de minister aangeven hoe hij de samenwerking tussen de NAVO en de EU duidt? Wat vindt de minister van de uitspraak dat de samenwerking kunstmatig zou zijn?

Naast het Europese defensiebeleid, de NAVO en de VN is ook de Nederlandse krijgsmacht aan constante, nogal grote veranderingen onderhevig. Ook de Nederlandse krijgsmacht gaat met zijn tijd mee, en dat moet ook. Maar wat is er over van een zekere toekomst bij de krijgsmacht? Al tijden wordt er gekort op de defensiebegroting. In 2003 werd in de prinsjesdagbrief aangekondigd dat 12.000 militairen moesten verdwijnen. Hierdoor ontstonden vervolgens ongewenste tekorten. Er moeten 7000 jonge militairen per jaar aantreden voor de geplande expeditionaire krijgsmacht. De pensioenleeftijd werd in 2000 met drie jaar verhoogd, naar 58 jaar. Naar verwachting wordt dit al in 2006 ingevoerd. Voor 3000 oudere militairen dreigt nu ontslag wegens overtolligheid. De vraag is of het defensiepersoneel nog weet waar het aan toe is.

De CDA-fractie is bezorgd over het dreigende ontslag voor oudere militairen en vraagt of deze maatregel losstaat van de maatregelen die werden aangekondigd in de prinsjesdagbrief uit 2003. Zij vraagt zich verder af wat er ten grondslag ligt aan het ontslag dat in de lucht hangt voor oudere BOT-ers. Is dit toch een onderdeel van de maatregelen uit de prinsjesdagbrief of is er een samenhang met het kabinetsbesluit om het prepensioen fiscaal te ontmoedigen en de pensioenleeftijd te verhogen? Voert de regering geen beleid om ouderen langer aan het werk te houden? Indien deze 3000 militairen daadwerkelijk worden ontslagen, komt er dan een overgangsregeling voor hen? Kan de regering aangeven wat er wordt gedaan om hen aan andere, civiele banen te helpen?

Over het door de staatssecretaris aangekondigde up-or-out-systeem bestaat nog veel onduidelijkheid en onzekerheid. De CDA-fractie hoort graag hoe dit systeem precies vorm zal krijgen. Wanneer kunnen wij het wetsvoorstel tot wijziging van de militaire ambtenarenwet verwachten? Hoe denkt de staatssecretaris dat dit traject zal verlopen? Zijn er al afspraken gemaakt met de bonden?

Met het invoeren van het up-or-out-systeem wil het ministerie van Defensie zijn organisatie verder verjongen en flexibeler maken. Dit systeem heeft voor- en nadelen. Een pluspunt van dit systeem kan zijn dat het leidt tot vroegtijdige duidelijkheid over het toekomstperspectief van het personeel. Mensen die zich bij defensie voor Nederland hebben ingezet, mogen niet zonder "bagage" op straat worden gezet. Bij het gebruik van het up-or-out-systeem is het van groot belang, mensen die uitstromen baggage mee te geven die een goede kans op de civiele arbeidsmarkt kan vergroten. Civiele certificering van defensieopleidingen lijkt de CDA-fractie een van de voorwaarden. Uit het antwoord op de schriftelijke vragen blijkt dat slechts 13% van de opleidingen van defensie gecertificeerd is. Dat is erg weinig. Een deel van de opleiding is uiteraard specifiek toegesneden op het militaire beroep en leent zich daarom niet direct voor

civiele certificering. Een groter deel dan die 13% is wel civiel te certificeren.

Bij het van kracht worden van het up-or-out-systeem in 2007 moet het merendeel van de te certificeren opleidingen civiel erkend zijn, zo lezen wij in het antwoord. Waarom het merendeel en niet alle civiel te certificeren opleidingen? Welk percentage van de opleidingen is überhaupt civiel te certificeren? Kan de staatssecretaris daar concreter over zijn? Ook dat hoort bij de menselijke maat waarover collega Middel het eerder had. Over het menselijk welzijn van de uitgezonden militairen heb ik vorige jaar tijdens de begrotingsbehandeling uitvoerig gesproken. Ik blijf daar achter staan.

Jarenlang wordt er al gekort op defensie. De krijgsmacht wordt voornamelijk toegesneden op taken tot ver buiten de landsgrenzen, terwijl in toenemende mate ook een beroep wordt gedaan op militaire middelen voor civiele doeleinden op het eigen grondgebied. De vraag van de CDA-fractie is of de huidige krijgsmacht door deze kortingen en het toesnijden op taken buiten de landsgrenzen nog wel beschikt over genoeg reserves aan personeel en materieel om de civiele autoriteiten bij te staan. Kan de regering dat in aantallen benoemen?

Volgens de beleidsnota Defensie en nationale veiligheid noodzaken de reducties in defensiecapaciteit en het toegenomen belang van de derde hoofdtaak van defensie, te weten de bijstand aan civiele autoriteiten, tot structurele afspraken over het beschikbaar stellen van capaciteit en aansturing daarvan. Kan een tekort wel met het maken van afspraken ondervangen worden? Kan de minister aangeven wat met betrekking tot deze vraag de bevindingen zijn van de recente grote rampenoefening in de Arena?

De CDA-fractie heeft in de schriftelijke voorbereiding van dit debat wederom gevraagd naar de rol van de Eerste Kamer met betrekking tot artikel 100 van de Grondwet. Het antwoord van de regering is dat het niet aan haar is om te bepalen wat de specifieke verantwoordelijkheid van de Eerste Kamer op dit terrein zou moeten zijn. Er wordt verwezen naar de memorie van toelichting op artikel 100 van de Grondwet waarin staat dat "of daadwerkelijk overleg met de Staten-Generaal wordt gevoerd en zo ja, wanneer en op welke wijze, is in de geldende staatsrechtelijke verhoudingen primair een aangelegenheid van de Staten-Generaal zelf." Einde citaat.

De bedoeling van de CDA-fractie met deze schriftelijke vraag is daadwerkelijk te komen tot een soort spoorboekje en goede werkafspraken tussen de regering en Tweede en Eerste Kamer bij uitzendingen in het algemeen. De acute dreiging of noodtoestand vereist vaak een maximale flexibiliteit van handelen, doch ook securiteit van handelen van alle betrokkenen in dezen, ook van de Eerste Kamer. Wij stellen vast dat de politieke discussie over uitzendingen in de Tweede Kamer plaatsvindt en daar ook behoort te blijven plaatsvinden.

De fundamentele vraagstelling voor ons is welke zinvolle, staatsrechtelijke rol de Eerste Kamer kan en moet vervullen bij uitzendingen.

Dan doelt de CDA-fractie met name op aspecten die de Tweede Kamer zou kunnen hebben laten liggen, bijvoorbeeld de kwestie van uitvoerbaarheid, rechtmatigheid en de langetermijnvisie die ten grondslag ligt aan een bepalende inzet. Hierbij moet uiteraard rekening worden gehouden met enerzijds de tijdsdruk en anderzijds het tijdsverloop en de planning van de discussie in de Tweede Kamer. Onze recent overleden en zeer gewaardeerde collega Alis Koekoek, die staatsrecht combineerde met buitenlandexpertise, was bijvoorbeeld van mening dat artikel 100 zo geformuleerd is dat de Eerste Kamer er altijd na de Tweede Kamer over zou moeten spreken. In de praktijk gaat het echter anders. De Eerste Kamer spreekt vaak niet, mede door tijdsdruk in het beslissingstraject en dus niet door tijdsdruk in de Eerste Kamer. Er is daarnaast geen spoorboekje waarin staat wanneer de Eerste Kamer wel en wanneer niet spreekt.

De CDA-fractie beoogde met het stellen van vragen over artikel 100 van de Grondwet, zowel verleden jaar als nu, het goed en praktisch invullen van zo'n spoorboekje, zodat deze discussie niet telkens hoeft te worden gevoerd. Is het veelal geen kwestie van goed plannen tussen regering, Tweede Kamer en Eerste Kamer en van het zo veel mogelijk voorkomen van overlap in de discussie? Een goede procedure kan zijn dat de Eerste Kamer het debat in de Tweede Kamer afwacht. De Eerste Kamer laat de regering vervolgens zo snel mogelijk weten of zij overleg met de regering wil. De regering wacht de mededeling van de Eerste Kamer af. De regering kan in het tijdspad dat zij van tevoren opstelt een termijn voor de Eerste Kamer inbouwen. In mijn voorstel heb ik daar een week voor genomen. De Eerste Kamer vergadert immers maar een keer per week. Het gaat dus om één vergaderdag.

De minister van Defensie heeft in antwoorden op vragen in het vorige jaar gezegd te willen voorkomen dat de discussie over artikel 100 gejuridificeerd wordt. Dat was toen de angst van de minister. Ik ben het daarmee in principe eens. De minister van Buitenlandse Zaken heeft op een aantal vragen verleden jaar toegezegd dat de AIV de artikel 100/artikel 97-discussie zou meenemen. Dat is nog niet gebeurd. Wij nemen aan dat een en ander nog komt. De minister heeft eveneens een debat daarover toegezegd. Dat kan ook nog komen. Omdat het vaker dan in het verleden voorkomt en voor zal komen, doe ik mijn voorstel. De minister heeft de Kamer daartoe uitgelokt door in de beantwoording aan te geven niet met een praktisch voorstel te zullen komen. Ik hoop dat de regering zich daarin kan vinden. Ik kan mij overigens voorstellen dat in bepaalde, dringende gevallen afgeweken wordt van dit voorstel. Ik stel maximale flexibiliteit voor. De regering kan zich waarschijnlijk niet altijd binden aan de termijn van een week.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Ik deel de opinie van het kabinet, dat de bal op de helft van de Kamer legt. Ik wil de heer Russel helpen om het spoorboekje concreter te maken. Wij leveren in NAVO- en EU-verband troepen. Vindt de heer Russel dat dit onderworpen moet worden aan artikel 100?

De heer **Russell** (CDA): Dit is een vraag over de discussie die wij verleden jaar uitvoerig, tot driemaal toe, hebben gevoerd. Mijn standpunt hierover is volstrekt helder en kan in de Handelingen worden teruggevonden. De minister had een andere mening, maar om duidelijkheid te krijgen wilde hij eerst een advies van de AIV. Dat advies is nog niet beschikbaar, dus wij blijven hier een beetje om elkaar heen dansen.

De heer **Pormes** (GroenLinks): U kunt voor de helderheid de inzet van de CDA-fractie toch aangeven? Ons standpunt bepalen wij namelijk zelf. U heeft zelf een vraag gesteld over artikel 100 en daarop een antwoord gekregen. De bal ligt nu dus hier. U kunt nu toch wel duidelijk maken of dit naar uw overtuiging en inzicht moet worden onderworpen aan het toetsingskader van artikel 100 of niet? Simpel kan ik het niet vragen.

De heer **Russell** (CDA): Als wij het hier samen voor het zeggen hadden, was het makkelijk; dan kon ik u een snel antwoord geven en waren we eruit. De bewindslieden aan de andere kant van de tafel zullen het echter met onze interpretatie en wensen eens moeten zijn. Zo niet, dan hebben we een gezellig intern debat, waar we echter niets aan hebben. Mijn spoorboekje zou dus zijn: u weet wat ik verleden jaar heb gezegd, dat is glashelder, het is bekend wat het kabinet verleden jaar hierover heeft gezegd -- het hield vast aan het standpunt van toen en wilde wachten op het AIV-advies -- het AIV komt met zijn advies en daarna komt het toegezegde debat. Het lijkt me daarom nuttig om van de regering te horen wat zij vindt van dit praktische voorstel. Daarna kunnen wij naar aanleiding van het AIV-advies een inhoudelijk debat voeren. Ik garandeer u namelijk één ding: jammer genoeg zullen we het daar vandaag niet over eens worden.

Nog een korte vraag "en marge" van dit debat. Het is de CDA-fractie bekend dat de NAVO door de Afrikaanse Unie op 26 april jongstleden formeel is gevraagd om ondersteuning te verlenen in Darfur. Kan de minister ons informeren over de stand van zaken en het standpunt van de Nederlandse regering en daarbij ingaan op de verschillende vormen van ondersteuning, waaronder indirecte ondersteuning door middel van trainingen, verzorging van uitrustingen, intelligence, sturen van hospitaal- of transportvliegtuigen? En hoe staan de andere partners daartegenover, met name Frankrijk?

*N

De heer **Pormes** (GroenLinks): Voorzitter. Het einde van de Koude Oorlog in 1989 betekende ingrijpende veranderingen in de veiligheidssituatie in Europa. De NAVO en het Warschau Pact waren de belangrijkste militaire allianties tijdens de Koude Oorlog. Terwijl het Warschau Pact in juni 1991 ophield te bestaan, heeft de NAVO zowel interne als externe veranderingen doorgevoerd om zich aan te passen aan de veranderde veiligheidssituatie in Europa. Het beeld is niet geheel rooskleurig. Er is sprake van een groeiende kloof tussen de

Verenigde Staten en andere leden van de alliantie op het gebied van militaire capaciteiten, zoals bleek in Kosovo. In de Irak-crisis stonden Frankrijk en Duitsland lijnrecht tegenover de VS, Groot-Brittannië en Spanje. Ook minister Bot sprak in de Norbert Schmelzer-lezing over een transatlantische crisis.

De ontstane kloof in de transatlantische betrekkingen is mede het gevolg van een heroriëntatie van de Amerikaanse buitenlandse politiek. Deze lijkt te zijn afgestapt van oude standpunten; bedreigingen worden niet langer ingedamd maar met militaire middelen aangepakt. Amerika heeft geleerd dat de landsgrenzen niet langer veilig zijn, dus worden deze maar verlegd.

De Amerikaanse neo-conservatief Robert Kagan weet het belang van de VS als geen ander te beschrijven. Hij beschrijft een wereld waarin de VS militair geweld niet schuwen wanneer dat in het belang van Amerika of de vrijheid wordt geacht, terwijl de Europeanen zich voortdurend beroepen op de internationale rechtsorde omdat zij het lef niet hebben het voorbeeld van de Amerikanen te volgen. Hij voegt eraan toe: al zouden zij willen, dan nog hebben zij de middelen er niet eens voor. Europa dwingt de VS tot eenzijdig handelen in de strijd tegen het internationaal terrorisme en de as van het kwaad. Voor GroenLinks is deze perceptie een karikatuur, voor het Pentagon een realiteit.

Ook het belang van de NAVO is voor de VS afgenomen, in tegenstelling tot wat mijn collega Russell zojuist heeft betoogd. De NAVO heeft namelijk meer waarde gehecht aan ad-hoccoalities. Amerikaanse veiligheidsbelangen zijn overal ter wereld in het geding en het minst in Europa. Het is al enige tijd dat Washington van mening is dat de bescherming van haar belangen niet langer aan multilaterale instituties kan worden toevertrouwd. Het werkt volgens de VS verlamdend in bijvoorbeeld de strijd tegen het internationaal terrorisme. De NAVO is om die reden al ongeschikt. Daarbij komt dat in Europa veel verzet is tegen het gebruik van geweld. De VS kiezen voor een eigen interpretatie van het internationaal recht. Ook dat heeft de heer Middel betoogd. Als het internationaal recht ze niet uitkomt, wordt het terzijde geschoven. Hiervan zijn voorbeelden te over, bijvoorbeeld Kyoto, het Internationaal Strafhof en het kernstopakkoord.

De minister blijft geloven in dat transatlantische ideaal en dat valt zeker te prijzen. Hij ontkent de tegenstellingen niet, maar meent dat Europeanen en Amerikanen moeten blijven investeren in de transatlantische relatie in woord en daad. Het gaat erom niet alleen over elkaar, maar ook met elkaar te praten. De Europese Unie zal zich in de Verenigde Staten bovendien beter moeten leren verkopen. Daarnaast moeten en kunnen de regeringen de politieke dialoog binnen de NAVO tussen de EU en de NAVO en tussen de EU en de Verenigde Staten intensiveren.

De alliantie, aldus de minister, wordt moreel geïnspireerd door democratie, vrijheid en menselijke waardigheid en is ook een cruciale zuil onder het bouwwerk van de Verenigde Naties en een effectief multilateraal stelsel. Met veel passie en optimisme heeft de

minister dit betoogd. Hij lijkt daarin de NAVO tot hoeksteen van het buitenlandbeleid te verheffen, maar de ontwikkelingen wijzen vooralsnog een andere richting uit. Ik wil de minister dan ook uitnodigen in ieder geval een poging te ondernemen om mij tot andere inzichten te brengen. Laat ik het heel zwart/wit stellen: mijn stelling is dat de Amerikanen zich tegen onze morele waarden keren. Ik geef drie voorbeelden.

Mijn eerste voorbeeld betreft het plaatsen van "preemptive" en preventief militair optreden op de internationale agenda. De VS stellen in hun nationale veiligheidsstrategie dat eenzijdig militair ingrijpen zonder goedkeuring van de Veiligheidsraad gerechtvaardigd is. De AIV constateert dat het bij deze strategie niet alleen gaat om het neutraliseren van onmiddellijke dreigingen, maar ook om het voorkomen van realisering van zich ontwikkelde dreigingen. Met andere woorden: preventief optreden. In de Amerikaanse tekst zijn in het geheel geen criteria te vinden die grenzen zouden stellen aan de daar genoemde preëemptieve actie of anticiperende zelfverdediging, behalve dat deze niet gebruikt mag worden als een voorwendsel voor agressie. Op grond waarvan bepaalt wie waarom en wanneer er geïntervenieerd wordt? Rob de Wijk stelt terecht: hiermee worden de klassieke hoekstenen van het volkenrecht, soevereiniteit en niet-inmenging, ondermijnd. Het is logisch dat ook de AIV concludeert dat de Amerikaanse veiligheidsstrategie niet in overeenstemming is met het volkenrecht.

Ik kom op mijn tweede voorbeeld. In Washington wordt gewerkt aan een zogenaamde Quadrennial Defense Review, een document dat ertoe dient het Amerikaanse defensiebeleid elke vier jaar opnieuw te bezien. De Amerikaanse regering is van plan om zowel in NAVO-verband als met de afzonderlijke bondgenoten en met partners en organisaties buiten het bondgenootschap over die zogenaamde QDR te consulteren.

Nederland is voor deze bijeenkomst uitgenodigd. Is al bekend hoe deze consultaties vorm gaan krijgen en wanneer zij zullen plaatsvinden? Biedt de regering de Kamers de gelegenheid om een boodschappenlijst mee te geven? In de QDR worden preventief militair ingrijpen en vredesmissies genoemd als taken. Naast strategische concepten worden methoden uit de Koude Oorlog van stal gehaald: "Preventive actions also might entail other military operations, for example the outbreak of hostilities, or to help defend or restore a friendly government". Het gaat mij met name om de woorden: "to restore a friendly government". Die woorden hebben onze boosheid opgewekt. Voorbeelden uit de jaren zestig en zeventig hebben ons geleerd dat deze benadering alleen maar haat zaait en geweld en terreur oogst. Ik noem terreur in Vietnam, steun aan de apartheid, staatsgrepen in Chili, Argentinië en Indonesië, om maar te zwijgen over al die honderden geheime acties. Wat is "friendly"? Dat hebben wij gezien in de jaren zestig en zeventig. Het begrip is uitermate subjectief en met name gebaseerd op eigen politiek en economisch belang.

Ik noem een ander voorbeeld. De Verenigde Staten willen allerlei arrangementen en verdragen met landen afsluiten: "Legal arrangements should encourage responsibility sharing between us and our partners and provide legal protection for our personnel, through all status of forces agreements and protections against transfers of US personnel to the International Criminal Court". Volgens mij is er geen grotere belediging denkbaar aan het adres van de internationale gemeenschap.

Waar staat de Nederlandse regering? Mijn fractie mag toch aannemen dat zij zich hiertegen verzet? Wij nemen de waarden serieus en verzetten ons hiertegen, of wij bevestigen het beeld dat wij het schoothondje van de Amerikanen zijn. Hoe verhoudt dit Amerikaanse beleid zich tot voorstellen van de heer Kofi Annan, waarin hij criteria formuleert op basis waarvan vroegtijdige interventies in antwoord op acute bedreigingen voor de internationale vrede en veiligheid legitiem zijn?

Waar staat GroenLinks? Wij vinden dat de Europese Unie een belangrijke hoeksteen moet zijn van buitenlands beleid. Binnen dat kader moet worden gewerkt aan geen geloofwaardig defensie- en veiligheidsbeleid. Er moeten regionale veiligheidsorganisaties komen, die als regionale vredesmachts van de VN kunnen optreden. In dat Europese veiligheids- en defensiebeleid, zoals dat momenteel door de EU wordt ontwikkeld, staan het voorkomen en beheersen van conflicten centraal. Een essentieel onderdeel is een Europese snelle reactiemacht. Wij steunen die ontwikkeling. Zolang de NAVO bestaat, moet deze worden omgevormd tot een democratischer en opener organisatie.

De heer **Kox** (SP): Ik ging rechttop zitten toen de heer Pormes zich afvroeg waar de fractie van GroenLinks staat, want het antwoord op die vraag is erg interessant, nadat hij de regering van de Verenigde Staten en die van Nederland de maat heeft genomen. De fractie van GroenLinks vindt dat wij niet het schoothondje van Amerika moeten zijn. Wij moeten niet de NAVO, maar de Europese Unie beschouwen als de hoeksteen van ons veiligheidsbeleid. De Europese Unie moet een gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid hebben en moet een gemilitariseerde unie worden. Begrijp ik dat zo goed? Dit laatste is de ontwikkeling in het denken van de GroenLinks waarin ik buitengewoon ben geïnteresseerd. Moeten wij in plaats van aan een gemilitariseerde NAVO werken aan een gemilitariseerde Europese Unie? Is dat het standpunt van de fractie van GroenLinks?

De heer **Pormes** (GroenLinks): Dat is afhankelijk van de interpretatie van het woord "gemilitariseerd".

De heer **Kox** (SP): Ik bedoel een Europese Unie met schietgeweren, tanks, bommen, een leger, een defensiebeleid en een defensiestaf.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Militairen zijn nodig om vredesmissies uit te voeren. Wij schuwen dat niet, zoals wij in het verleden ook wel hebben aangetoond. Als er sprake is van genocide en van ernstige schending van

mensenrechten, is soms de inzet van militaire middelen nodig.

Dat hebben wij ook gezegd. Er zijn twee militaire eenheden of response forces. Die zijn natuurlijk geschikt en worden ook geschikt gemaakt voor het uitvoeren van dat soort acties.

De heer **Kox** (SP): Mijn vraag is heel kort, mijnheer Pormes. Is de fractie van GroenLinks voor een gemilitariseerde Europese Unie als alternatief voor een gemilitariseerde NAVO? Het is interessant voor ons om dat te weten.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Volgens mij heb ik heel duidelijk gemaakt dat wij kiezen voor snelle reactiemachten om in ieder geval datgene wat wij hebben opgenomen in de grondwet, herstel van de internationale rechtsorde, mogelijk te maken. Simpel kan ik het niet maken.

De heer **Kox** (SP): Maar de vraag is anders. Is de fractie van GroenLinks voor een gemilitariseerde Europese Unie met een eigen defensiebeleid, een eigen leger en eigen reactiemogelijkheden om buiten het eigen grondgebied op te treden, als alternatief voor de NAVO? Daar wil ik eigenlijk gewoon een ja of een nee op horen.

De heer **Pormes** (GroenLinks): U noemt een heleboel dingen achter elkaar.

De heer **Kox** (SP): Dingen die allemaal in de Europese grondwet staan.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Ik heb mij uitgesproken over de reactiemachten.

De heer **Kox** (GroenLinks): Volgens mij hebt u het er een beetje moeilijk mee het zo te zeggen.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Nee, helemaal niet. U wilt gewoon horen dat wij voor een gemilitariseerde EU zijn die vergelijkbaar is met de huidige NAVO. Dat is niet het geval.

Wij vinden wel dat er een duidelijke, evenwichtige politieke leiding moet zijn over de militaire structuren zoals wij die nu kennen. Grote landen mogen hun traditionele machtspolitiek niet ongehinderd kunnen doordrukken. De GroenLinks-fractie vindt verder dat de transparantie in het besluitvormingsproces te allen tijde moet worden gewaarborgd. De democratische controle hoort in handen te zijn van de nationale parlementen van de NAVO-lidstaten. Zij beslissen over het leveren van troepen voor NAVO-acties. Vandaar ook dat mijn fractie het onvoldoende vindt dat de regering bij de inzet van snelle reactiemachten de Staten-Generaal op slechts twee momenten wenst te informeren over de Nederlandse deelname aan de reactiemachten, namelijk bij de toewijzing van eenheden en voorafgaand aan de werkelijke inzet. De fractie van GroenLinks wijst het standpunt dan ook af en meent dat dit echt onderworpen moet worden

aan artikel 100 van de Grondwet. Overigens wijken wij daarmee ook af van het advies dat in juni vorig jaar is gegeven met betrekking tot artikel 100.

De fractie van GroenLinks steunt het beleid dat meer militaire samenwerking wil tussen de krijgsmachten uit de verschillende EU-lidstaten. Het zou kostenbesparingen opleveren en daarmee een lager defensiebudget mogelijk maken. De bespaarde gelden kunnen voor een deel worden aangewend voor een snel inzetbare Europese vredesmacht. De Europese defensiebegrotingen zijn bij elkaar opgeteld de helft van het Amerikaanse militaire budget. Toch kan Europa slechts 10% van het Amerikaanse militaire vermogen leveren. Die beroerde verhouding tussen prijs en prestatie moet de EU rechttrekken, zonder de Amerikanen te willen evenaren in budget. Mijn vraag is dan ook of het kabinet op dit punt al een beleid voert en welke maatregelen daaruit voortvloeien.

Een Europese vredesmacht is niet bedoeld voor zeer grootschalig militair optreden. Het is ondenkbaar dat de EU de Amerikaanse militaire capaciteit evenaart of zelfs maar benadert. Het is niet nodig dat elk leger zelf over duizenden eigen tanks, fregatten en jachtvliegtuigen beschikt. Taakspecialisatie moet te veel overlap in militair materieel voorkomen. Betere afstemming tussen de EU-lidstaten zou kosten besparen en daarmee een lager defensiebudget mogelijk maken. Ik vraag de regering of zij deze analyse deelt.

Wij mogen er van uitgaan dat wij in de nabije toekomst te maken krijgen met verzoeken om deelname aan vredesmissies in falende staten. Ik onderstreep wat de heer Middel hierover heeft verklaard. Er wordt nogal selectief omgegaan bij het bepalen van vredesmissies. Als het gaat om falende staten, dan hebben wij het ook over het feitelijke verlies van het geweldsmonopolie in die landen, over dreigende humanitaire crisis en genocide, over staten die niet langer in staat zijn, de internationale rechtsorde te handhaven. Werkt het kabinet aan een agenda voor het herstel van de internationale rechtsorde in falende staten en zo ja, hoe ziet die agenda er uit? Kunnen wij niet komen tot een humanitair toetsingskader? Ik ben bang dat de keuzes die worden gemaakt vaak niet zijn gebaseerd op een humanitair kader, maar dat zij zijn gemaakt op grond van sociaal-economische en politieke belangen. Weten wij waar de dreiging in de wereld vanuit gaat, welke falende staten er zijn en wat er nodig is om daar het tij te keren? Beschikt het kabinet over een lijst van staten waarvoor interventie tot de reële mogelijkheden behoort?

Tot slot wil ik een aantal losse onderwerpen aan de orde stellen. Mijn fractie is bezorgd over het optreden van de Amerikaanse special forces in Afghanistan. Tweede-Kamerlid Koenders van de PvdA-fractie heeft de regering een aantal vragen gesteld. Die hoeven niet in deze Kamer te worden beantwoord. Mede met het oog op de aanwezigheid van onze troepen in Afghanistan, vraag ik het kabinet echter wel hoe kan worden voorkomen dat onze troepen over één kam worden geschoren met de special forces. Naast een dialoog en het uitspreken van ongerustheid en zorg over schendingen van mensenrechten

en internationale verdragen, is er wellicht ook ruimte voor ander instrumenten.

Minister Bot heeft in een lezing gesproken over een rol die de NAVO zou kunnen spelen in het Midden-Oosten. Kan hij zijn stelling toelichten en dit idee nader vormgeven? Ik vraag dit in het licht van wat bondskanselier Schröder in een lezing heeft gezegd. Hij sprak over afscheid nemen van de NAVO als platform voor transatlantisch overleg. Schröder stelde de diagnose dat de NAVO misschien niet meer het beste forum is om de grote veiligheidsproblemen van deze tijd in te bespreken. Wat kan de NAVO doen met Iran of met het Israelisch-Palestijnse conflict. Daar denkt niet de NAVO, maar de EU mee over de zoveelste uitvoering van de roadmap.

Volgend jaar neemt het kabinet een besluit over de vervanging van de F16. Ik wil niet vooruitlopen op het debat daarover, maar ik wil er wel op aandringen dat wij vroegtijdig geactualiseerde informatie ontvangen over de voors en tegens en het nut en de noodzaak van dit project. Het is bekend dat wij de grootst mogelijke moeite hebben met dit project. Een specifiek doel binnen de NAVO is het volledig interoperabel maken van nieuwe lidstaten. Kan inzicht worden gegeven in de stand van zaken? Van de nieuw toetredende leden wordt verwacht dat zij een evenredige bijdrage gaan leveren. Hoe ziet dat traject eruit en wat betekent het voor de financiële bijdrage? Is er sprake van inzet van capaciteit en materieel? Wat kunnen wij toetsen en wanneer is er sprake van gelijkwaardigheid?

Wij ontvingen gisteren de antwoorden op onze vragen. Een van de onderwerpen waarover wij vragen hebben gesteld, was de uitzending van militairen naar Afghanistan. Impliciet onderschrijft de regering de conclusie van de president van Afghanistan en een aantal NAVO-commandanten dat er geen serieuze bedreiging is voor de stabiliteit van Afghanistan. Er zijn nog wel wat veiligheidsproblemen in het zuiden en zuidoosten, maar de dreiging is beperkt. Er kan worden getoetst aan artikel 51 waarin onder andere wordt gesproken van reële dreiging van grensoverschrijdende gewapende aanvallen en de vereiste noodzakelijkheid. Op beide punten stelt de regering eigenlijk dat zij niet meer van toepassing zijn. Er is geen reële dreiging van grensoverschrijdende gewapende aanvallen en wij hebben ISAF voor de vereiste noodzakelijkheid. Omdat onze analyses ongeveer gelijk zijn, had ik verwacht dat de regering ook onze conclusie had gedeeld dat er eigenlijk geen grond meer is voor Enduring Freedom en dat ISAF moet worden versterkt en verbreed. Hoe is het mogelijk dat wij dezelfde analyse maken, dezelfde optelsom, maar dat de uitkomsten anders zijn?

*N

De heer **Hoekzema** (VVD): Mevrouw de voorzitter. Na lezing van de memorie van antwoord beperk ik mij namens de VVD-fractie tot de volgende onderwerpen: de NAVO, de uitzendingen en het personeelsbeleid in het kader van de reorganisatie bij defensie.

Tijdens de begrotingsbehandeling Defensie en NAVO 2004 vorig jaar heb ik namens mijn fractie moeten vaststellen dat er binnen de NAVO duidelijke tegenstellingen zijn. Zij zijn met name tot uitdrukking gekomen na de invasie van de Verenigde Staten in Irak en bij de vorming van een coalition of the willing waaraan met name Frankrijk en Duitsland niet deelnamen. Na zijn deze keer overtuigende herverkiezing bracht president Bush zijn eerste buitenlandse bezoek aan de NAVO en de Europese Unie. Hij deed inderdaad zijn best om de zorgen over de toewijding van de Verenigde Staten aan de Europese Unie in het algemeen en de NAVO in het bijzonder weg te nemen. Toch was er in Brussel de stemming dat de alliantie versterkt moet worden door de organisatie te ontwikkelen tot een forum voor strategische en politieke consultatie en door de coördinatie tussen de bondgenoten te bevorderen. Secretaris-generaal De Hoop Scheffer bepleit al sinds zijn aantreden in 2004 om van de NAVO meer een forum voor politieke consultatie te maken. Ook onze minister van Buitenlandse Zaken zei in de Litouwse hoofdstad Vilnius dat de NAVO "veel meer een forum voor een zuivere politieke dialoog" moet worden. Mijn fractie gaat ervan uit dat deze uitspraken bedoeld zijn als de wens om binnen het Trans-Atlantische bondgenootschap politieke meningsverschillen benoembaar en bespreekbaar te maken en daarmee de ontbindende krachten op te heffen. Als wij echter de opstelling van de Fransen in dezen bezien, die veel meer uitgaan van de NAVO als een militaire organisatie en die liever een sterkere Europese Unie zien dan een sterkere NAVO, vragen wij ons wat de mening van de regering is over de concrete mogelijkheden om daadwerkelijk de NAVO invulling te laten geven aan haar rol als platform voor strategische en politieke consultatie. Velen van ons zullen de situatie van 1956 herinneren. Toen hadden wij de Suezkwesitie en was de NAVO ook zeer verdeeld.

Mevrouw de voorzitter. Mijn fractie vraagt zich in dit verband af of de Schmelzer-lezing op 30 maart jl. van minister Bot een poging was tot het losweken van de vastgeroeste tegenstellingen binnen de NAVO. Kort gezegd deed de minister in deze lezing onder meer de suggestie om te komen tot grotere flexibiliteit bij de besluitvorming inzake de inzet van het bondgenootschap. Concreet noemde hij de mogelijkheid dat het bondgenootschap activiteiten of missies, niet zijnde situaties als bedoeld met artikel 5 van het NAVO-verdrag, ontplooit onder de NAVO-vlag en met behulp van NAVO-structuren, ook indien niet alle lidstaten daarbij betrokken kunnen of willen zijn.

Niet-participerende bondgenoten nemen niet deel aan de besluitvorming over de verdere uitvoering van het optreden. Brengt de gedachte van de minister van Buitenlandse Zaken om binnen de NAVO kleine coalities, avant-gardes, te vormen die aan specifieke acties deelnemen in situaties waarin niet alle 26 NAVO-lidstaten volledig achter een actie staan, niet een groot gevaar met zich? Ik doel op het gevaar dat de NAVO, van oorsprong een collectief verdedigingssysteem, uiteen zal vallen en als uniek bondgenootschap dat zich zeer bewezen heeft, zal

verdwijnen? Gaarne hoor ik hierop een reactie van de regering.

Met betrekking tot het onderwerp uitzendingen stelt mijn fractie het besluit van de regering tot het inzetten van Nederlandse speciale grondtroepen en een helikopterdetachement ten behoeve van de operatie Enduring Freedom in Afghanistan aan de orde. Deze operatie vloeit voort uit de terroristische aanvallen op het Pentagon in Washington en de Twin Towers in New York op 11 september 2001. Aangezien de veiligheidssituatie in veel van de provincies nog steeds slecht is -- dit staat ook in de gisteren door ons ontvangen beantwoording van de nadere vragen -- en zolang het Al-Qa'ida-netwerk, de Taliban en andere terreurcellen erin blijven slagen om de situatie in die gebieden te destabiliseren en daarmee een onveilige situatie te creëren waarin hulporganisaties en de VN hun werk niet kunnen doen, is mijn fractie van mening dat ook Nederland mede met het oog op de bestrijding van het internationale terrorisme mee moet helpen om deze zogenoemde Opposing Militant Forces te bestrijden. Op basis van artikel 51 van het VN-Handvest en artikel 5 van het NAVO-Verdrag betreft de reactie van de vrije wereld, in dit geval onder aanvoering van de VS, een zaak van collectieve zelfverdediging. Mijn fractie kan deze redenering volgen en vindt dat deze strijd tegen het internationale terrorisme ook voor ons land van groot belang is. Het is mede onze strijd tegen dit monster van deze tijd.

Wel heeft de VVD-fractie nog een aantal vragen aan de regering. Voor hoe lang worden deze speciale eenheden ingezet en hoe lang is artikel 51 van het VN-Handvest van toepassing? Met andere woorden: gedurende welke tijdsspanne kan een beroep worden gedaan op de besluitvorming naar aanleiding van 11 september 2001? Welke criteria hanteert de regering hier? Ten aanzien van de uitzending van de troepen gaat mijn fractie ervan uit dat er sluitende afspraken tussen het Openbaar Ministerie en Defensie zijn gemaakt die een tweede Eric O.-affaire voorkomen. Zij vraagt de minister van Defensie welke maatregelen hij daartoe heeft genomen. Anders gezegd: op welke wijze zijn kennelijke verschillen van mening tussen het OM en Defensie weggenomen?

De VVD-fractie is van mening dat de Nederlandse troepen zich in het kader van de operatie Enduring Freedom in Afghanistan dienen te bewegen binnen de regels van het oorlogsrecht en in het bijzonder van de Geneefse conventies. Zij vraagt van de regering de toezegging dat zij zich stevig zal blijven inzetten voor handhaving van het humanitair oorlogsrecht bij acties waarbij wij direct of indirect zijn betrokken. Dit is een gevaarlijke missie met meer risico's dan de missies waaraan Nederlandse militairen tot nu toe hun bijdrage hebben geleverd. Van de minister en staatssecretaris van Defensie wil mijn fractie dan ook de toezegging dat militairen die aan de missie geestelijke of lichamelijke schade of gezinsproblemen overhouden, direct en op een menselijke, niet bureaucratische wijze worden ondersteund. Ook wil mijn fractie volstrekte duidelijkheid van de bewindslieden omtrent de wijze waarop de verzekeringen van de militairen en hun

nabestaanden zijn geregeld. Een goede nazorg is ook voor deze commando's en mariniers van groot belang.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Ik ben het uiteraard helemaal met u eens dat wij ons aan de internationale verdragen moeten houden. Onze troepen kunnen echter mensen aanhouden en overdragen aan de Amerikanen. Uit een serie artikelen blijkt dat er sprake is marteling en andere schendingen van de mensenrechten van gevangenen. Tot hoever reikt onze verantwoordelijkheid? Zijn wij nog verantwoordelijk voor de personen die wij hebben overgedragen aan de Amerikanen?

De heer **Hoekzema** (VVD): Wij hebben daar bepaald geen directe verantwoordelijkheid voor. In mijn betoog heb ik duidelijk gemaakt dat ik ervan uitga dat in de vele goede contacten met de Amerikaanse regering zoveel druk wordt uitgeoefend dat dergelijke zaken tot het verleden behoren. Ik heb met nadruk van de regering gevraagd om er alles aan te doen dat het humanitair oorlogsrecht wordt nageleefd.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Daar ben ik het helemaal mee eens, maar dat is voor een deel wishful thinking.

De heer **Hoekzema** (VVD): Uit de stukken maak ik op dat onze regering zeer goede contacten met de regering van de VS heeft en hard bezig is om de situatie te verbeteren.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Ik weet welke innige relaties onze regering met de Amerikaanse regering heeft, maar daar gaat het niet om. Mijn punt is dat onze troepen mensen overdragen aan de Amerikanen, terwijl achteraf blijkt dat zij worden gemarteld. Tot hoever reikt onze verantwoordelijkheid?

De heer **Hoekzema** (VVD): De verantwoordelijkheid ligt bij het land dat deze mensen uiteindelijk arresteert. De Nederlandse troepen dragen in die zin geen directe verantwoordelijkheid.

Mijn volgende onderwerp is het personeelsbeleid in relatie tot de grote herstructurering van defensie. In de memorie van antwoord zijn de vragen van mijn fractie in het algemeen naar tevredenheid beantwoord. Voor het onderhavige beleidsdebat blijven nog een aantal aandachtspunten van belang. Met betrekking tot de ontslagleeftijd stellen de minister en staatssecretaris van Defensie dat de huidige generieke ontslagleeftijd zal worden vervangen door een individueel ontslagmoment dat, op grond van de behoefte van de organisatie, ligt tussen het 60-ste en 65-ste levensjaar.

De bewindslieden vervolgen in de memorie van antwoord met: "Afhankelijk van de individuele omstandigheden van de militair, waaronder de rang en functie, wordt dit ontslagmoment nader bepaald. Ook wordt conform de motie-Veenendaal c.s. de dienstdiensttijd tijdens uitzendingen betrokken bij de bepaling van het ontslagmoment." In de brief van de staatssecretaris van Defensie van 25 april 2005 over de door de Tweede Kamer aangenomen motie-Veenendaal c.s. (29800-X, nr. 26), waarin de

regering wordt verzocht, onderzoek te doen naar een tropenjarenregeling of een vergelijkbare regeling voor militairen op uitzending in het buitenland in relatie tot pensionering, leest mijn fractie evenwel een andere opstelling wat betreft de bepaling van het ontslagmoment. De staatssecretaris schrijft aan het slot van zijn brief: "Thans onderzoekt Defensie, ook met het oog op de motie-Veenendaal c.s., of de in uitzendingen doorgebrachte dienstdiensttijd als mogelijk criterium kan worden betrokken bij de beoordeling van de individuele omstandigheden van de militair." Vervolgens stelt de staatssecretaris, en dat is opmerkelijk in relatie tot wat de bewindslieden in de memorie van antwoord hierover ten positieve hebben geschreven: "Dit kan er echter nooit toe leiden dat bij de vaststelling van de ontslagleeftijd de eerdere ondergrens van 60 jaar wordt doorbroken." De VVD-fractie vraagt nadere opheldering van de staatssecretaris over deze te constateren tegenstellingen. Ik zie hem al knikken. In de memorie van antwoord schrijven de minister en de staatssecretaris van Defensie dat de invoering van het "up-or-out"-systeem momenteel onderwerp van studie is. Dat betekent dat de genoemde uitkomsten van het systeem, zoals verdergaande verjonging en flexibilisering van de defensieorganisatie, op verwachtingen berusten en sterk afhankelijk zijn van succesvolle werving en goed begeleide tussentijdse uitstroom.

Mijn fractie stelt voorop dat het "up-or-out"-systeem een actieve inzet vraagt bij het bemiddelen naar de arbeidsmarkt van militairen die "out" gaan. Op welke wijze gaat de staatssecretaris deze concretiseren? De staatssecretaris zal de uitgangspunten van het "up-or-out"-systeem medio dit jaar opnemen in een voorstel tot wijziging van de militaire ambtenarenwet. Kan hij de verzekering geven dat dit voorstel tot wijziging het ons mogelijk maakt om de concrete aanpak van het "up-or-out"-systeem te beoordelen op de werkelijke effecten, dus niet langer meer op de verwachtingen?

Mijn fractie constateert dat de nota over het veteranenbeleid, die bij de behandeling van de begroting van Defensie op 3 februari 2004 is toegezegd, helaas te laat komt voor een gedachtewisseling in dit debat over de positie en de nazorg van veteranen. Gelukkig schrijft de staatssecretaris in de brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer van 20 april 2005, dat op de geboortedag van prins Bernhard de eerste veteranendag zal plaatsvinden. Dat is een verheugend bericht, omdat de veteranen in Nederland al vele jaren hebben moeten wachten op brede erkenning en waardering in de samenleving. Bovendien wordt met deze dag het onderlinge begrip tussen de Nederlandse bevolking en de veteranen vergroot. Het indrukwekkende bezoek van president Bush aan Margraten onderstreepte de belangrijke rol van de oudstrijders voor de vrijheid van ons volk.

Tot slot is de toegezegde nota over het reservistenbeleid op 20 april jongstleden verschenen. Dit nieuwe beleid verschuift de inzet van reservisten voor de invulling van de eerste hoofdtaak tijdens de koude oorlog - de verdediging van het grondgebied van het bondgenootschap -- naar de inzet voor de tweede en derde hoofdtaak, namelijk internationale

crisisbeheersingsoperaties en ondersteuning van de civiele autoriteiten. De reservisten vormen een defensiebrede capaciteit voor militaire bijstand en steunverlening en voor specialistische taken en steunverlening bij internationale crisisbeheersingsoperaties. Kenmerkend na de opschorting van de dienstplicht is dat het nieuwe reservistenbeleid berust op de vrijwillige aanmelding als reservist en een vrijwillig aangegane verplichting tot inzet. Mijn fractie vraagt in dit verband de staatssecretaris of in deze situatie van vrijwilligheid de inzet van voldoende vrijwilligers voortdurend is verzekerd.

Mevrouw de voorzitter. Mijn fractie wacht de reactie van de regering met belangstelling af.

*N

De heer **Kox** (SP): Mevrouw de voorzitter. Ik wil in mijn bijdrage ingaan op de ontwikkelingen in de NAVO en de Europese Unie op militair gebied, op de Nederlandse rol bij internationale militaire operaties, de spanning tussen internationale militaire operaties en het internationaal recht en de positie van Nederland daarin en op de vraag of het parlement nog ooit zal onderzoeken wat wij in het recente verleden op dit terrein hebben gedaan.

Na 4 en 5 mei, 8 mei en 9 mei, allemaal belangrijke herdenkingsdagen, is het niet slecht om even bij de tiende mei stil te staan. Het is vandaag precies 65 jaar geleden dat mijn vader, die de sigarenfabriek tijdelijk moest verlaten, ergens in Brabant met een schietgeweer rondliep in wat volgens de Nederlandse militaire top de Peel-Raam stelling was, maar waaraan op die tiende mei 1940 de Duitsers niet echt een boodschap hadden. Hij heeft mij verteld hoe hij overlopen werd door de Duitsers en vervolgens op last van hogherhand de Duitsers achterna moest in de richting van de Grebbeberg. Dat waren voor hem indrukwekkende dagen. Bij de Grebbeberg werd immers de grootste slag uit deze kleine oorlog gevoerd.

In vier dagen tijd verloren 2200 Nederlandse militairen het leven, raakten er 2700 ernstig gewond en stierven bijna 2200 burgers, waaronder honderden Rotterdammers. Mijn vader overleefde het gelukkig. De tiende mei zou pas 51 jaar later voor hem alsnog zijn sterfdag worden. Na vijf jaar oorlog kon hij dus nog 45 jaar vrede meemaken. Zijn blijdschap uitte hij onder andere in het verwekken van tien kinderen, waarvan ik er eentje ben.

Het is goed om op deze tiende mei even stil te staan bij het geluk dat daarna is gevolgd, maar ook om respect te betuigen aan al die mensen die toen, in die korte oorlog, hun leven hebben gegeven. Zij streden met tienduizenden voor ons land in soms, achteraf gezien, bizarre omstandigheden, en lieten met duizenden het leven. Het is goed om op zo'n dag na te denken over de vraag hoe de Nederlandse regering en het parlement sindsdien Nederlandse soldaten op pad hebben gestuurd en waartoe dat allemaal heeft geleid. Het is ook goed om na te denken over de vraag waar wij onze militairen in de toekomst wellicht naartoe sturen. Wij hebben er 65.000, zo heeft de heer Middel straks nog even gememoreerd. Als de

regering en het parlement daartoe besluiten, moeten zij gaan. Zij gaan niet met 65.000 tegelijk, maar het dreigt voor allen.

Een ding is zeker: als wij in de toekomst van een ramp zoals die in 1940 plaatsvond, bespaard willen blijven, is samenwerking met anderen nodig. Dat kunnen wij niet alleen. Het is goed om daarover in een debat zoals dit na te denken.

De grote vraag is hoe en met wie wij dat samen doen.

Na de oorlog deden wij dat via bondgenootschappelijke samenwerking in de NAVO. De feiten zijn duidelijk en wrang: ten koste van een waanzinnig verspillende en levensgevaarlijke Koude Oorlog behielden wij hier een halve vrede. Weeg dat maar eens. Je moet het ook afwegen tegen het gegeven dat, omdat wij een Koude Oorlog hadden, er elders in Azië, Afrika en delen van Latijns-Amerika een hete oorlog plaatsvond. Het is geweldig fijn dat wij hier al die tijd de vrede behielden, maar het is erg wrang dat anderen daarvoor zo'n hoge rekening moesten betalen.

Het einde van de Koude Oorlog betekende ook het einde van de oude NAVO. Weliswaar is Nederland nog steeds verdragspartner in een bondgenootschap met die naam, maar zowel doel, samenstelling als strategie van het genootschap zijn wezenlijk veranderd sinds het ineensstorten van het Warschaupact. Oude vijanden zijn nieuwe bondgenoten en oude bondgenoten staan soms diametraal tegenover elkaar in nieuwe oorlogen die op deze wereld gevoerd worden. Van eensgezind NAVO-optreden is sinds het einde van de Koude Oorlog feitelijk geen sprake meer geweest. Het is fijn als college Russell zegt dat desondanks de NAVO de hoeksteen blijft. Hoekstenen zijn belangrijk als je iets bouwt. Je hebt ze dan nodig om het zaakje bij elkaar te houden. Op het moment van de sloop doet die hoeksteen er niet echt meer toe.

Het is goed, ons te bezinnen op de ontstane realiteit. Of iemand het gewild heeft of niet, feit is dat de huidige Amerikaanse regering afscheid heeft genomen van de oude NAVO en als het erop aan komt haar keuze heeft gemaakt voor coalities die met haar willen meedoen in nieuwe interventies onder haar leiding. Ik veronderstel dat onze minister van Buitenlandse Zaken tot de conclusie is gekomen dat de oude NAVO niet meer bestaat, de nieuwe geen vorm weet te krijgen en er dus wisselende coalities optreden. Wellicht kan de regering haar visie geven over de ontwikkeling van de NAVO en of zij feitelijk nog wel bestaat.

Ik kom te spreken over de op stapel staande militarisering van de Europese Unie. Ik noem het maar even zo. Gelukkig kreeg ik gisteren in een debat met Hans van Baalen, het orakel uit de Tweede Kamer van de VVD, op dat punt gelijk: de Europese Unie militariseert inderdaad. Deze op stapel staande militarisering is volgens mij een van de reacties van de as Berlijn-Parijs op het afscheid dat de Amerikanen van de NAVO genomen hebben. In de geo-politiek is dat goed te begrijpen. De gekunstelde vervlechting van de NAVO en de gemilitariseerde Europese Unie in het grondwettelijk verdrag zal naar mijn mening eerder tot toekomstige

spanningen leiden dan dat het spanningen oplost. Wellicht kan de regering mij op dat punt geruststellen.

In mijn visie zal een Europese Unie die zichzelf en alle lidstaten grondwettelijk verplicht, het militaire vermogen voortdurend te verhogen en toe te werken naar een gemeenschappelijk defensiebeleid en eventueel een gemeenschappelijke defensie op een bepaald moment botsen met de eisen die vanuit Amerika gesteld worden, onder andere op basis van hetgeen in november 2002 in Praag is overeengekomen over de uitbouw van de capaciteiten van de NAVO. Volgens NAVO-kringen moet dat leiden tot een ophoging van onze defensiebegroting tot 2% van het bruto binnenlands product. Ik vind het altijd fantastisch als Sam Pormes uitlegt dat wij op militair gebied steeds meer doen en het allemaal goedkoper wordt. Ik zal Kees Vendrik vragen daar eens naar te kijken, want volgens mij kan dat niet. Je kunt niet steeds meer doen voor minder geld. Misschien kan de regering ons vertellen wat die militarisering van de Europese Unie ons gaat kosten.

Wij hebben straks te maken met een NAVO en een Europese Unie die beschikken over snelle interventielegers die overal ter wereld ingezet kunnen worden als de belangen van een van beide allianties dat vergen. Dat laatste zeg ik tegen Sam Pormes. Wij gaan niet overal vrede uitdelen, wij kunnen ook ingrijpen, zowel op basis van de nieuwe NAVO-strategie als van de nieuwe Europese Grondwet. Hoe gaat het als elementaire zaken zoals olie en handelsroutes in het geding zijn? Zouden die verschillende belangen op grond van het door Amerika gebruikte NAVO-verdrag en het door Europese landen gebruikte Unie-verdrag met elkaar in botsing kunnen komen? Heeft de regering daarvoor al een oplossing gevonden?

Ik noem een theoretisch voorbeeld, alhoewel niet van enige realiteitszin gespeend. Turkije en Cyprus krijgen achtereenvolgens nieuwe regeringen, die het vervolgens niet met elkaar kunnen vinden en die tot een conflict komen. Moet Nederland als NAVO-partner op grond van artikel 5 Turkije steunen of moet Nederland als lid van de Europese Unie EU-lidstaat Cyprus steunen? Daarover moet nagedacht zijn. Het zijn natuurlijk maar theoretische oefeningen. Toch is het erg verstandig om dit soort oefeningen te doen. Dat moet op school ook, zodat je een antwoord hebt als het zich in de praktijk voordoet.

Ik zie aan de lichaamstaal van de minister van Buitenlandse Zaken dat ik mij niet druk moet maken. Hij heeft immers alles onder controle. Was dat maar zo! Dan was er in het verleden ook niet zo veel ellende geweest. Het is interessant om te lezen hoe in 1939 de minister van Buitenlandse Zaken eveneens stelde alles onder controle te hebben, toen met betrekking tot onze ietwat luidruchtige oosterbuur. Dat was weliswaar een andere minister. De les is echter dat vooral nagegaan moet worden wat er allemaal kan gebeuren, zodat het wellicht ooit voorkomen kan worden.

Noch de naar een nieuwe weg zoekende nieuwe NAVO noch een gemilitariseerde Europese Unie vormen een wezenlijke oplossing van het mondiale veiligheidsprobleem. Daarvoor moet iets anders worden

bedacht. Het moet een oplossing zijn die niet anderen laat betalen voor onze vrijheid, vrede en veiligheid, zoals in de Koude Oorlog gebeurde. Ik ben een voorstander van creatief denken op dit punt. Bert Middel heeft zijn worsteling geschilderd. Ooit was hij tegen de NAVO. Hoe moet hij er nu tegenaan kijken? Een dergelijke worsteling vindt ook plaats in de hoofden van leden van de SP. Mijn stelling is dat de NAVO moet verdwijnen. Daar hoeft ik tegenwoordig weinig aan te doen. Die verdwijnt immers vanzelf. De vraag is vervolgens: wat dan. Alle legers weg? Ieder voor zich? Als ik het antwoord had, was ik waarschijnlijk miljonair of beroemd. Het een noch het ander is het geval. Wij moeten er echter over prakkiseren.

Onlangs hoorde ik bij een bijeenkomst van de NAVO-assemblee een verrassend voorstel, namelijk om de N van de NAVO te schrappen. Dan blijft de AVO over, een atlantisch bondgenootschap en een veiligheidsstructuur waarin ook de zuidelijke landen aan diezelfde oceaan een plaats vinden. Dat zou een bijzonder experiment zijn om de tegenstelling noord-zuid op te lossen via een militaire alliantie. Het is maar een idee. Ik omarm het niet meteen. Het geeft echter aan dat creatief denken ons af kan helpen van oude structuren.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Staat de heer Kox een mondiale militarisering voor?

De heer **Kox** (SP): Ja. Wij moeten de militaire vermogens van de wereld mondiaal organiseren, onder toezicht van de Verenigde Naties. Dat is het allerbeste. Ik zie de heer Van Middelkoop met zijn lichaamstaal aangeven dat dit nog wel een tijdje duurt. De doelen die zijn partij zich stelt, zullen echter ook nog wel enige tijd op zich laten wachten. Ik mag toch optimistisch zijn?

Hoewel de Defensiebegroting voor dit jaar hier als hamerstuk is afgedaan, deelt de senaatsfractie van de SP het standpunt van haar collega's aan de overkant dat deze begroting niet de onze is. Het is immers de financiële vertaling van een naar onze mening foutieve koers van Nederland als bijwagen van de Amerikaanse regering en haar interventionistische militaire politiek in bijvoorbeeld Irak en Afghanistan. Ook in de toekomst kan dat gebeuren. In antwoord op de door deze Kamer aan beide bewindslieden gestelde vragen wordt gezegd dat de regering in de toekomst militaire interventies ziet, als het kan met steun van de VN, maar ook zonder die steun. Dat is precies de doctrine die de Amerikaanse regering ons voorhoudt en waarvan de Amerikaanse regering de Nederlandse regering heeft overtuigd.

Hoe trouw wij zijn aan de Amerikaanse regering werd bewezen met de zending van Nederlandse militairen naar Afghanistan, om daar met de Amerikanen een oorlog voort te zetten die eigenlijk al lang beëindigd had moeten worden en waarvan de legitimiteit op dit moment ontbreekt, zo die er ooit was. De vragen van collega's Hoekzema en Pormes over de houdbaarheid van de artikel 51-status zijn hiervoor wezenlijk van belang. Ik zie het antwoord van de regering met interesse tegemoet. De SP-fractie maakt zich ernstig zorgen over de wijze waarop

onze regering ons land in deze oorlog heeft gemodderd; dat ging niet via een spoorboekje, het is er gewoon van gekomen. Ik sta ervan te kijken hoe snel de Kamers hebben ingestemd met deze duistere operatie. Ik denk dat we daar later nog veel spijt van zullen hebben. We laten ons in een onbekend moeras zuigen vanwaaruit ontsnappen steeds moeilijker zal blijken. Wij vinden dat de regering het parlement buitengewoon slecht heeft geïnformeerd over wat echt in Afghanistan gebeurt en staat te gebeuren. We vinden ook dat de Tweede Kamer te gemakkelijk ja heeft gezegd tegen deze operatie die dat niet verdiende. Het doel is niet duidelijk, de strategie evenmin, de risico's zijn veel te groot en de kans dat ons land besmeurd raakt door deelname aan deze duistere oorlog is levensgroot. Gisteren kwamen bij het sluiten van de dag nog wat antwoorden op onze vragen binnen, maar ook die waren volstrekt onvoldoende.

Onze zorgen betreffen in de eerste plaats onze militairen, die te veel risico's lopen, zowel fysiek, psychisch als juridisch. Zoals de heer Middel stelde: je kunt wel deelnemen aan een vredesmissie, maar met een oorlog in je hoofd terugkomen. Er is geen zicht op wat daar in die uithoek van de wereld gebeurt en alleen dat al geeft te denken. De Amerikanen omhullen hun geheime oorlog in Afghanistan op vergelijkbare wijze als de barbaarse behandeling van krijgsgevangenen in Guantanamo en elders. Ik vind het beschamend dat we met dat eerste, dat omhullen van de werkelijkheid, meedoen en dat we het tweede tolereren. De regering is alleen bereid het parlement vertrouwelijk te informeren over wat daar gebeurt, daarmee het toezicht van de media uitschakelend.

Onze zorgen betreffen verder de positie van ons land in de wereld door dit aanlopen achter de Amerikaanse regering in oorlogskwesties. Optreden als bondgenoot van een land dat bekend staat als schender van het internationale recht, met name de mensenrechten en het humanitaire recht, is bizar en feitelijk niet te rechtvaardigen. Ik vind het antwoord van de regering op een vraag van mij hierover ronduit schokkend: in antwoord op mijn vraag 6 zegt de regering namelijk dat in algemene zin gesteld kan worden dat de enkele samenwerking tussen een land en een ander land dat veroordeeld zal worden wegens schending van het internationale recht, niet onrechtmatig is. Daaraan wordt toegevoegd: onder het internationale recht is dat slechts het geval als aan een aantal voorwaarden is voldaan en een daarvan is dat steun wordt geboden aan de schending van het internationale recht, met het oogmerk die schending te faciliteren en de steun die schending ook daadwerkelijk faciliteert. Het staat er allemaal erg mooi, hier zijn duidelijk juristen bezig geweest. Maar laten we als normale politici eens nagaan wat hier staat: schending van het internationale recht door een land is op zich dus geen reden om niet met dat land samen te werken. Ik hoor hier toch graag een toelichting van de regering op.

In het verleden lukte het niet om in de NAVO-assemblee de schending van de mensenrechten door onze bondgenoot Amerika bespreekbaar te maken. Het lukte echter wel in andere internationale assemblees: de Parlementaire Assemblee van de Raad van Europa heeft in

haar zitting van 26 april immers zonder één stem tegen een resolutie aangenomen waarin werd uitgesproken dat de Amerikaanse regering door haar behandeling van gevangenen in de oorlog tegen het terrorisme "haar eigen hoogste principes verraadt". Die resolutie is dus zonder één tegenstem aangenomen.

Aan de regeringen van de lidstaten werd door de Assemblee opgedragen deze veroordeling te bezorgen bij de regering van de Verenigde Staten en die regering te wijzen op de strijdigheid van haar gedrag met de principes van de Raad van Europa, waaraan ook de Amerikanen vanwege hun waarnemerstatus gebonden zijn. Graag hoor ik van de bewindslieden of zij kennis hebben genomen van deze ongekend harde resolutie en de daaraan gekoppelde aanbeveling aan het Comité van Ministers. Wat is hun reactie?

In deze Kamer, alsook in de Assemblee van de Raad van Europa, heb ik de minister van Buitenlandse Zaken verzocht om bij de Amerikaanse regering aan te dringen op respect voor internationale conventies, met name inzake behandeling van gevangenen. Wij prijzen de minister omdat hij het aandurfde het onderwerp verschillende keren bij de Amerikaanse autoriteiten ter sprake te brengen. Dan durft hij al veel meer dan andere bewindslieden elders. Ik kan zijn recente uitspraak dat Amerika naar Europa luistert echter niet rijmen met de kennelijke minachting van de Amerikaanse regering voor alle bezwaren, dus ook van de minister van Buitenlandse Zaken, als het gaat om de behandeling van oorlogsgevangenen. Ik vind het erg mager dat de regering op mijn vragen daarover antwoordt dat men zal blijven aandringen op naleving van de Geneefse Conventie door de Amerikanen. Als zij met ons ten strijde willen trekken, dan hebben zij zich te houden aan de regels die internationaal afgesproken zijn. Ik zal in tweede termijn zonodig met een motie komen, want ik heb de indruk dat deze Kamer daar redelijk eensgezind over denkt. Ik vind ook dat wij als Kamer consequenties moeten verbinden aan de opstelling van onze afgevaardigden in de Raad van Europa. Nogmaals, het was een unanieme veroordeling.

Onze militairen die in Irak gediend hebben, zijn weer terug en daar ben ik erg blij mee. Volgens ons hadden zij daar nooit moeten zijn, maar dat valt hen niet te verwijten. Daarom complimenteer ik ze voor het werk dat zij daar gedaan hebben in vaak uiterst moeilijke en gevaarlijke omstandigheden. Zij hebben het in ieder geval beter gedaan dan de Amerikanen. Respect betuigen aan Nederlanders die hun leven of gezondheid gaven in deze missie past op een dag als vandaag. Zij hadden er echter beter nooit kunnen zijn, omdat wij daardoor gewild of ongewild betrokken zijn geraakt in de bedrieglijke oorlogspolitiek van de Amerikaanse en de Britse regering. Wij hadden beter kunnen zoeken naar andere wegen om Irak van zijn dictator te bevrijden.

Het Amerikaans-Britse bedrog is aan de overkant van de Noordzee en de Atlantische Oceaan parlementair onderzocht. In Nederland is zo'n onderzoek nog steeds niet geweest. Zal er nog ooit een evaluatie komen van wat wij daar gedaan hebben en waarom? Ik herinner mij een uitspraak van Tweede-Kamerlid Hans van Baalen in een

publiek debat met mij. Hij zei dat er wat hem en de VVD betrof een parlementair onderzoek mocht komen nadat de Nederlandse troepen teruggekeerd waren. Aan die voorwaarde is voldaan. Hij vond het toen overigens met mij een goed idee om dat onderzoek te laten doen door deze Kamer. Vindt de regering met Hans van Baalen en mij dat het moment is aangebroken om zo'n onderzoek te doen? Vindt de regering het een goed idee om dat door deze Kamer te laten doen? Ik hoor ook graag de reacties van de overige fracties.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): De laatste toevoeging was nodig. Wat moeten wij in vredesnaam met het oordeel van de regering over het gebruik van het enquêtemiddel, het zwaarste instrument van het parlement?

De heer **Kox** (SP): Ik ben een schappelijk mens.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Mensen die dat zeggen, vertrouw ik niet zo erg.

De heer **Kox** (SP): Ik hoor graag of de regering vindt dat het goed is dat wij gaan onderzoeken wat wij gedaan hebben. Mijn idee is dat het een parlementair onderzoek, een parlementaire enquête, moet zijn en dat dit uitstekend door deze Kamer gedaan zou kunnen worden. U hebt gelijk dat wij er uiteindelijk over gaan. De bewindslieden komen alleen maar opdraven als wij ze willen horen, maar enig collegiaal overleg is volgens mij niet zo fout.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Ik heb hier echt principiële bezwaren tegen. U vindt zelf dat er een onderzoek moet komen. Wat voegt het oordeel van de regering daar nog aan toe? Stel dat de regering zegt dat zij dat niet echt nodig vindt. Bent u dan bereid om uw standpunt te veranderen?

De heer **Kox** (SP): Nee, dan verandert mijn standpunt niet, maar het zou wel een beetje helpen als de regering zou zeggen: wij zijn niet zo negatief als de woordvoerder van de ChristenUnie-fractie in de Senaat, maar wij vinden het een erg goed plan omdat het een buitengewoon ingrijpende operatie is om onze troepen ten oorlog te sturen en dat willen wij graag onderzocht zien.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Voordat er misverstanden ontstaan: ik heb namens mijn fractie nog niets gezegd over de wenselijkheid van zo'n onderzoek.

De heer **Kox** (SP): Uw oordeel is dat de regering zo'n onderzoek wel niet nodig zal vinden.

De heer **Middel** (PvdA): Ik heb het idee dat de heer Kox het nu een beetje omdraait, want de interventie van de heer Van Middelkoop is terecht. Er ligt een principieel en een praktisch punt en die punten worden hier door elkaar gehaald. Als de heer Kox vindt dat een onderzoek gerechtvaardigd is, dan kan hij daartoe een voorstel

formuleren en zien wat de steun is van de andere fracties. Ik zal daarop namens de PvdA-fractie reageren. Je hoeft ook helemaal nog niet te spreken over een parlementaire enquête, want je kunt ook nog een lichtere variant bedenken. Ik ben echter absoluut niet geïnteresseerd in het standpunt van de regering in dit opzicht, want het is een zaak die uitsluitend ons aangaat en niemand anders.

De bewindslieden mogen horen wat wij ervan vinden, want wij vergaderen in openbaarheid, maar het gaat ze verder op dit moment niet aan. Als er vervolgens een onderzoek komt en er verschijnt een rapport, dan neemt de regering op dat onderzoek een standpunt in. Over dat regeringsstandpunt gaan wij hopelijk -- in ieder geval gaat dat aan de andere kant zo -- met de regering in debat. Wij horen dan van de regering -- of ik moet eigenlijk kabinet zeggen, want anders krijg ik staatsrechtelijk op mijn donder van de heer Van Middelkoop -- wat zij ervan vindt. De heer Kox zegt terecht dat hij benieuwd is wat de regering ervan vindt, maar dan gaat het over dat onderzoek. Tot het zover is, is het een zaak van de Kamer en van niemand anders.

De heer **Kox** (SP): Ik hoor de heer Middel altijd graag spreken en daarom luister ik ook met beide oren naar hem. Ik ben echter toch ook geïnteresseerd in het antwoord van de regering op mijn vraag. Misschien kunnen de bewindslieden even een seintje geven als zij antwoord op mijn vraag geven, want dan kan de heer Middel zijn handen over zijn oren leggen zodat hij het niet hoeft te horen. Ik ben wel geïnteresseerd in het antwoord, omdat ik als politicus weet dat je ook enige steun moet mobiliseren om tot een resultaat te komen.

De heer **Middel** (PvdA): Ik houd niet van scherpslijperij, maar dit gaat mij even te ver. Ik heb alle sympathie voor het betoog van de heer Kox, maar het gaat hier om een principieel punt. Als wij als Kamer vinden dat er een onderzoek moet komen, dan vinden wij dat als Kamer. De regering kan daar een opvatting over hebben, maar dat mag onze besluitvorming over het uitvoeren van een eventueel onderzoek op geen enkele manier beïnvloeden. Wij lezen dat in de krant of horen dat later wel in de koffiekamer, maar niet hier. Het is een leuke grap om te zeggen dat je je handen maar over je oren moet doen, maar het gaat mij om het principe. Het gaat de regering niet aan. Het gaat de regering pas aan als het rapport van het onderzoek hier ligt. Ik hoop dat de heer Kox de flexibiliteit op kan brengen om toe te geven dat ik deze keer gelijk heb.

De heer **Kox** (SP): Ik zou dat graag willen doen, maar ik weet dat er naast de gewaardeerde steun van de fractie van de PvdA op zijn minst de steun nodig is van een van de twee regeringsfracties om tot het door mij gewenste onderzoek te komen. Daarom blijf ik op het standpunt staan dat ik graag de mening van de regering hierover hoor. Ik heb Hans van Baalen aangevoerd en als de regering nu zegt "wij vinden onderzoek ook goed", dan weet ik zeker dat de heer Hoekzema in tweede termijn gaat zeggen: geweldig idee en ik word voorzitter van die

enquêtecommissie van de Eerste Kamer. In dat geval hebben wij het allemaal goed opgelost.

*N

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Voorzitter. Vorig jaar stonden wij in het defensiebeleidsdebat voornamelijk stil bij de prinsjesdagbrief en de gevolgen daarvan. In de marge van mijn bijdrage, die ik uitsprak en uitspreek namens de fracties van de ChristenUnie en de SGP, heb ik ook aandacht gevraagd voor de geschiedenis die wij de laatste decennia hebben geschreven met tal van vredesmissies. Ik wees erop dat het aanbeveling verdient die geschiedenis te boekstaven. Welnu, daarmee bleek men reeds aan de gang te zijn en ten bewijze daarvan ontving ik enkele maanden geleden van het Instituut voor Militaire Geschiedenis het fraaie boek *Vredesmacht in Libanon, de Nederlandse deelname aan UNIFIL 1979-1985*. Dat was inderdaad wat ik voor ogen had en ik zou via de minister van Defensie zijn ambtenaren willen bedanken voor hun geste en ik complimenteer hen voor deze proeve van geschiedschrijving.

Ik wil vandaag doorgaan met het thema vredesmissies, al is de term steeds vaker een eufemisme. Het gaat mij nu vooral om de juridische aspecten en dat betekent dat ik mij in dit debat voornamelijk tot de minister van Defensie zal wenden. Mijn excuses aan de minister van Buitenlandse Zaken, maar wij komen elkaar dit jaar vast nog wel tegen. Recht en oorlog staan op gespannen voet met elkaar. Het eerste wil normeren en disciplineren. Het tweede heeft een instinctieve voorkeur voor *carte blanche*. In het midden van die spanning staat de militair met zijn kwetsbare rechtspositie. Men herinnere zich slechts de zaak van Eric O.

Op mijn verzoek ontving de Kamer een jaar geleden een korte notitie van de minister van Defensie over juridische aspecten bij uitzendingen van militairen. Naar aanleiding daarvan wil ik een aantal opmerkingen maken. Al eerder is opgemerkt dat het bevreemdend is dat er geen expliciete wettelijke basis bestaat voor het geweldgebruik door militairen. Ik meen dat de heer Hoekzema daar in een vorig debat al op heeft gewezen. Er is wel een Rijkswet geweldgebruik in de krijgsmacht in de uitoefening van de bewakings- en beveiligingstaak, maar die dekt lang niet alle relevante situaties. Op verzoek van de minister van Defensie heeft zijn ambtgenoot van Justitie ermee ingestemd om de politieregeling voor zogenaamde "rake zaken" ook op militairen toe te passen. Het college van procureurs-generaal heeft daarom een aparte aanwijzing opgesteld voor militairen die functioneel geweld toepassen. Wat is daarvoor nu eigenlijk de wettelijke basis? Die zou er toch moeten zijn. Een wettelijke basis is er wel weer op grond van artikel 8 van de Oorlogswet voor Nederland, waarin staat dat de militair in buitengewone omstandigheden onder voorwaarden geweld mag gebruiken. Allemaal mooi en aardig, maar waar is de wettelijke basis voor geweldgebruik bij

crisisbeheersingsoperaties? Moet dan worden volstaan met een resolutie van de VN-veiligheidsraad waarin het gebruik van "all necessary means" wordt geautoriseerd? En wat gebeurt er als de Veiligheidsraad niets heeft uitgesproken? Ook die situatie kennen wij inmiddels.

Ik meen dan ook dat er goede gronden zijn om verder te gaan, beter gezegd om een meer algemene formulering te zoeken, die militairen bevoegd verklaart tot het gebruik van geweld in de rechtmatige uitoefening van alle taken die krachtens de Grondwet aan de krijgsmacht kunnen worden opgedragen. Een dergelijke bepaling kennen wij natuurlijk allang voor de politie in de Politiewet. Ik pleit dus voor een Rijkswet geweldgebruik krijgsmacht. Ter aanvulling zou ik nog willen verwijzen naar hetgeen Luitenant-generaal Van Baal opmerkte bij zijn verhoor door de parlementaire enquêtecommissie Srebrenica: Ik doe de suggestie om de inzet van de krijgsmacht bij vredesoperaties wettelijk te verankeren, net zoals dat bij de politie is gebeurd. Daarmee wordt helder hoe de verantwoordelijkheden liggen bij uitzending en bij voorbereiding van uitzending, en wat de rechten en plichten van militairen zijn als zij functioneren in een vredesoperatie en naderhand. De heer Van Baal is, zoals bekend, een deskundige en verstandige militair. Een vraag van Internationale reikwijdte is die naar de toepasselijkheid van het humanitaire oorlogsrecht. Er is een tijd geweest dat wel werd beweerd dat dit oorlogsrecht niet van toepassing zou kunnen zijn op VN-operaties, maar die gevaarlijke en onwenselijke benadering is na het bekende Brahmini-rapport van 2000 gelukkig verlaten. Het humanitaire oorlogsrecht heeft een groot en erkend toepassingsgebied verworven; het geweldgebruik in geval van zelfverdediging niet uitgezonderd. Tegen deze achtergrond begrijp ik niet wat in de notitie wordt bedoeld met de verwijzing naar "operaties waarop het humanitaire oorlogsrecht formeel niet van toepassing is". Geruststellend is dan wel de verzekering dat de restricties van het humanitaire oorlogsrecht, zoals het ontzien van de burgerbevolking, in die gevallen zullen worden nageleefd, maar dat is dan kennelijk een welwillendheid van onze kant en geen naleving van recht. Mag ik op dit punt een verduidelijking?

Er staat nog een zin in de notitie die om verduidelijking vraagt. Aan het eind wordt erop gewezen dat het toepassingsgebied van het humanitaire oorlogsrecht zich beperkt tot gewapende conflicten. Kan worden uitgelegd waaruit nu eigenlijk in concreto die beperking bestaat? Wellicht heeft het iets te maken met een bepaalde ijking van het begrip "gewapend conflict", waar ik zo dadelijk nog een andere vraag over heb, en dan wordt het antwoord nog relevanter en interessanter.

De vraag naar de reikwijdte en relevantie van het humanitaire oorlogsrecht was en is ook voor Nederland van belang wanneer het gaat over de verantwoordelijkheidsverdeling bij het nemen en overdragen van krijgsgevangenen. Voor sommige fracties in de Tweede Kamer was dit zelfs een breekpunt bij de laatste uitzending, te weten die van de special forces naar Afghanistan. Een en ander nog eens nalezend meen ik toch, los van genoemde politieke conclusies van fracties

aan de overkant, dat deze zaken juridisch niet voldoende zijn helder gemaakt. Samenvattend was de teneur dat Nederland alles op alles moest zetten om naleving van de Geneefse conventies door alle coalitiepartijen, vooral door de Amerikanen, te garanderen. De regering heeft terzake een inspanningsverplichting op zich genomen. Er zal, zo zei minister Bot op 17 maart in de Tweede Kamer, een gesprek plaatsvinden tussen Amerikaanse en Nederlandse experts. Daar zal de minister van Defensie ongetwijfeld bij betrokken zijn en daarom vraag ik nu of daarover al kan worden gerapporteerd. De vraag blijft echter wat terzake de Nederlandse verantwoordelijkheid is en blijft. Daarover stond in de Volkskrant van 22 mei 2004 een verhelderend artikel van de heren Baarda en De Bruijn. Beide auteurs zijn verbonden aan het ministerie, zo voeg ik er niet zonder reden aan toe. Hun stelling was dat volgens de Derde Geneefse Conventie de staat die krijgsgevangenen maakt aansprakelijk blijft voor hun lot, ook als zij worden overgedragen aan een derde partij. Hetzelfde geldt conform de Vierde Geneefse Conventie voor gedetineerde burgers. Ik citeer uit het Volkskrant-interview: "Mocht er van een correcte behandeling geen sprake zijn, dan zijn de coalitietroepen verplicht die behandeling te corrigeren, dan wel de gevangenen terug te vragen. Overdracht van een gevangene betekent dus niet overdracht van de verantwoordelijkheid". Dat is bepaald een stevige analyse en conclusie. Het betekent namelijk dat via het bekende begrip command responsibility niet alleen een Nederlandse commandant, maar ten slotte ook de minister van Defensie aansprakelijk kan worden gesteld voor het zich schuldig maken aan oorlogsmisdrijven. Dat is natuurlijk geen aangename gedachte, zeker niet in een wereld waarin, overigens met onze warme instemming, tribunalen in het leven zijn geroepen om beter dan in het verleden recht te spreken. Ik zou graag op deze gedachtegang een goed beargumenteerde reactie van de minister ontvangen. Dat is ook in zijn eigen belang, zo voeg ik er met enige compassie aan toe.

Mijn laatste vraag die is ontleend aan eerdergenoemde notitie, gaat over de zogenaamde statusovereenkomsten. Uitgangspunt daarbij is, zo schrijft de minister, het verkrijgen van exclusieve jurisdictie van Nederland over de uit te zenden Nederlandse militairen. Dat is een goed uitgangspunt. Ik herinner mij nog de problemen die wij op dit punt hadden met de uitzending van onze apaches naar Djibouti. Echter, in de op 17 november 2003 in Brussel getekende Status of Forces Agreement van de EU is, en ongetwijfeld met instemming van Nederland, ten aanzien van de regeling van de strafrechtelijke immuniteiten gekozen voor verdeling van de strafrechtelijke jurisdictie tussen zend- en ontvangstaat. Ik heb begrepen dat ook in de NAVO sinds jaar en dag voor een dergelijke verdeling van jurisdictie wordt gekozen. Als dat zo is, kan ik moeilijk anders dan concluderen dat de minister in zijn notitie onvolledig of onzorgvuldig is geweest. Hierover graag opheldering.

Twee weken geleden verraste de minister de Tweede Kamer met het besluit om een verklaring ex artikel 71 WMSr af te geven, inhoudende dat de bepaling "tijd van oorlog" van kracht is voor de taakgroep met

"Special Forces" die worden ingezet voor de operatie Enduring Freedom. Ik denk dat dit een verstandig en gerechtvaardigd besluit was, dat ook juridisch interessant kan worden genoemd. Op het laatste ga ik nu door. De verklaring activeert artikel 38 WMSr dat een strafuitsluitingsgrond biedt voor de desbetreffende militairen. Dit is natuurlijk geconditioneerd, allereerst aan het humanitaire oorlogsrecht en ook aan "de aan de militair gegeven bevoegdheden". Het gaat mij nu over het laatste. Wordt daaronder precies hetzelfde verstaan als de bevoegdheden op grond van de Rules of Engagement? Als dat zo is, wil de minister eens overwegen of de wettelijke duidelijkheid niet gediend kan worden door op enig moment artikel 38 te preciseren in dier voege dat er expliciet een strafuitsluitingsgrond in wordt opgenomen voor militairen die op grond van de ROE geweld gebruiken? Ik ontleen deze suggestie aan de vakliteratuur. Ook wijs ik er op dat de Militaire Kamer van de Rechtbank van Arnhem al eens heeft uitgesproken dat de huidige terminologie, dus de term oorlog, onvoldoende aansluit bij de nieuwe internationale taken van de krijgsmacht.

Nu wij toch een bepaling van militair strafrecht van stal hebben gehaald, wil ik vragen hoe deze zich verhoudt tot de bepaling van artikel 43 WvS, waarin staat dat iemand niet strafbaar is als hij een feit begaat ter uitvoering van een ambtelijk bevel, gegeven door het daartoe bevoegde gezag. In deze bepaling is dus het ambtelijk bevel de strafuitsluitingsgrond. Ik teken daarbij aan dat dan wel de eis van proportionaliteit en subsidiariteit geldt. Mijn vraag is daarom wat artikel 38 WMSr toevoegt aan genoemde klassieke strafrechtelijke bepaling. Graag op dit punt enige juridische verduidelijking.

Ik heb nog een andere specifieke vraag over een situatie die zich vermoedelijk ook al bij deze concrete operatie in Afghanistan kan voordoen. Het betreft de vraag of een strafuitsluitingsgrond van toepassing kan zijn, ongeacht wie als bevoegd gezag de militair instrueert of beveelt. Kan een strafuitsluitingsgrond dus ook van toepassing zijn in geval van buitenlands gezag? Als ik het niet wil weten, dan toch in ieder geval de betrokken militairen. Als een strafuitsluitingsgrond ingeroepen kan worden wanneer gehandeld is conform de ROE, is het voor de militair natuurlijk van het grootste belang dat hij in detail op de hoogte is van die regels. Is dat altijd wel het geval? ROE zijn immers om voor de hand liggende redenen geheim, althans voor de buitenwacht. Is het niet gewenst om wettelijk vast te leggen dat in alle gevallen de geweldsinstructie aan de militairen bekend moet worden gemaakt? Nu is dat onduidelijk. Er is al eens een onderofficier vrijgesproken die handelde in strijd met de instructie, maar waarvan de rechtbank constateerde dat niet voldoende duidelijk was dat die instructie hem letterlijk onder ogen was gebracht.

In de Defensiekrant van 24 maart jongstleden stond een verslag van de Derde Nationale Onderofficiersconferentie in de Marinekazerne in Amsterdam.

Daar wees prof. dr. mr. G.J. Knoops, hoogleraar internationaal recht, op de noodzaak om onderofficieren meer kennis bij te brengen van het internationale strafrecht. Hij merkte op dat militairen ook strafrechtelijk kunnen worden vervolgd voor het nalaten van meldingen of het niet ingrijpen bij ongeoorloofde handelingen. "Een onderofficier zou zich een oordeel moeten kunnen vormen over de politieke consequenties, de politieke lading en daarnaast de juridische component moeten kunnen inschatten. Kortom, een uitbreiding van de achtergrondkennis van de Rules of Engagement acht ik van groot belang", aldus prof. Knoops. Mag ik over deze waarschuwing het oordeel van de minister vernemen? Wanneer vindt in formele zin de nationale autorisatie van Rules of Engagement plaats en wie is daarvoor verantwoordelijk? Is dat de Chef Defensiestaf, of de minister? Zijn daar regels voor?

Ik vind dat er nog iets anders vreemd is aan de Rules of Engagement. Dat ligt misschien aan mij, want ik ben geen jurist. De minister legt de Rules of Engagement niet op aan militairen op grond van een wetgevende bevoegdheid. Hoe is dan toch mogelijk dat hij met de Rules of Engagement strafrechtelijke aansprakelijkheid voor de militair kan creëren? Hoe verhoudt de sanctionering op grond van de Rules of Engagement zich tot artikel 16 van de Grondwet, waarin staat: "Geen feit is strafbaar dan uit kracht van een daaraan voorafgegane wettelijke strafbepaling"? Over het precieze karakter van de Rules of Engagement blijft op onderdelen onduidelijkheid bestaan. Daar kan ik misschien mee leven, maar de militair niet. Daarom alleen al is verheldering nodig.

In de zaak tegen Eric O. heeft de rechtbank van Arnhem de geweldsinstructie aangemerkt als een dienstvoorschrift, bevattende instructienormen en ge- en verboden die van algemene betekenis zijn en voldoen aan de eisen van artikel 135 van het Wetboek van Militair Strafrecht. Maar dan komt het: "de Rules of Engagement zijn inderdaad van een andere orde", aldus de rechtbank. Waaruit die andere orde dan bestaat, werd niet gezegd. De indruk wordt echter gewekt dat deze rules niet direct strafrechtelijk relevant zijn. Als dat het geval is, heb ik de neiging om af te haken omdat ik het dan niet meer kan volgen. Het lijkt me echt gewenst dat hier veel meer duidelijkheid over komt.

Toen ik dit schreef, ergens vorige week, beschikte ik nog niet over het arrest van het gerechtshof Arnhem in het hoger beroep in zaak Eric O. Dat kwam vorige week woensdag echter beschikbaar. Daar ben ik met het oog op dit debat buitengewoon gelukkig mee. In dit arrest doet het hof de belangrijke uitspraak dat de Rules of Engagement voldoen aan alle eisen die artikel 135 van het Wetboek van Militair Strafrecht aan een dienstvoorschrift stelt. Dat lijkt mij pure winst. Als ik het goed heb begrepen, is het duidelijk in afwijking van wat de rechtbank eerder opmerkte. Wat betekent dit nu voor de rechtszekerheid van militairen in meer algemene zin? Is deze uitspraak voldoende of is een vorm van bevestiging nodig door de regering of de wetgever?

Ik wil dit deel van mijn betoog afronden met enkele algemene opmerkingen over onze militaire strafrechtspraak. Die is aan het eind van de Koude Oorlog gemoderniseerd door de militaire rechtspraak in de gewone rechtspraak te integreren. Het lijkt me niet nodig daarop nu ten principale terug te komen, maar de huidige situatie vraagt wel om het overwegen van aanpassingen. Ik vraag graag aandacht voor enkele zinnige suggesties van de emeritus hoogleraar staats- en bestuursrecht F.H. van der Burg, gedaan in het Nederlands Juristen Blad van 17 september 2004. Daarin wijst hij onder meer op de noodzaak van beter overleg tussen het OM en Defensie. Ik acht het niet onmogelijk dat de minister van Defensie dit met hem eens is. Er is immers het nodige gebeurd na 17 september.

De minister van Defensie heeft in zijn brief van 9 juli 2004 enkele, wat ik zou willen aanduiden als "sfeerverbeterende", maatregelen voorgesteld. Er moet echter meer gebeuren. Van der Burg doet het voorstel om een overleg voor te schrijven, dus te verplichten, tussen het OM en de betrokken militaire autoriteiten. Hij noemt het onaanvaardbaar dat in de zaak Eric O. kennelijk geen overleg heeft plaatsgevonden tussen het OM en de commandant van het Nederlandse bataljon voorafgaande aan het besluit betrokkene in voorlopige hechtenis te nemen. Daarin heeft hij mijns inziens gelijk en vandaar het voorstel dit formeel voor te schrijven. Uit eerdergenoemd arrest van het Arnhemse hof begrijp ik dat het OM inmiddels van opvatting is dat een schietende militair in het vervolg niet primair als verdachte zal worden aangemerkt, zulks in navolging van de Instructie positie politiefunctionaris bij geweldsaanwending. Dat lijkt me winst, maar ook hier heb ik weer de vraag hoe zeker deze beleidslijn in de toekomst is voor militairen. Het OM kan er toch ook weer op terugkomen?

Van der Burg doet nog meer interessante suggesties waar de minister zijn winst mee kan doen. Ik citeer: "Daarbij valt te denken aan de herziening van de bepalingen betreffende het begrip "tijd van oorlog" -- ik sprak daar zelf al over -- uitbreiding van de mogelijkheden van tuchtrechtelijke afdoening van strafbare feiten, de invoering van een militaire officier van justitie of wellicht het herstel van het oude systeem dat vervolgingsbeslissingen worden genomen door de verwijzingsofficier". Ook bepleit hij de geheimhoudingsplicht en het verschoningsrecht betreffende gegevens die uit veiligheidsoverwegingen niet openbaar gemaakt mogen worden. Ten slotte zou er een bepaling moeten komen dat de Koninklijke Marechaussee de commandant van een uitgezonden eenheid terstond in kennis stelt van de processen-verbaal betreffende strafbare feiten die zijn gepleegd door militairen van zijn eenheid. Het lijkt heel wat, maar het gaat in feite slechts om het bij de tijd stellen van het regime van het militaire strafrecht en wel in het belang van onze militairen en omwille van hun rechtszekerheid. Dat spreekt de minister toch aan?

Over het functioneren van artikel 100 maak ik graag enkele opmerkingen, al moet ik de heer Middel melden dat ik dat aanvankelijk niet van plan was. Zonder

zijn uitnodiging doch al nadenkend, ben ik op dingen gestuit die mij ertoe brengen, aandacht aan dit artikel te besteden. Ik stel graag voorop dat het mij een lief ding waard zou zijn als artikel 100 gewoon tot het vanzelfsprekende rustige bezit van parlement en regering behoorde. Dat is gelukkig vaak het geval. Dit gezegd hebbend, moet mij van het hart dat er te vaak onzorgvuldig over dit artikel wordt gesproken. Toen de minister van Defensie en ook de minister-president zich bepaald ongelukkig uitlieten over de informatieplicht in het geval van de extra missie voor Enduring Freedom, ontstond onmiddellijk groot kabaal met fractievoorzitters voor het Journaal en moest er zelfs een apart Kamerdebat over worden gehouden. Dat kan de minister van Defensie niet worden verweten; ik vond het zwaar overdreven. Mag ik dat een keer zeggen? Het had misschien wat minder duidelijk kunnen worden uitgelokt. Het is allemaal goed afgelopen, gelukkig, maar ik hoop dat zeker deze minister zich wat zorgvuldiger wil uitlaten, al was het maar om gevoelige zieltjes te ontzien.

Minister Kamp: Voorzitter. Ik laat mij graag door de heer Van Middelkoop corrigeren. Op welke onzorgvuldige uitlating doelt hij?

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Ik doel op de uitlatingen die u voor de voeten zijn geworpen in dat debat in de Tweede Kamer. Ik heb mij niet op een herhaling van dat debat voorbereid, maar zij betroffen de reikwijdte van artikel 100 in het geval van uitzending van de Special Forces naar Afghanistan. Ik voeg hieraan toe dat de minister-president voor mijn gevoel iets triomfantelijker leek op te treden of in ieder geval echt voldoening leek te putten uit het feit dat er geen verplichting was om de Kamer te informeren. De minister van Defensie merkte naar aanleiding daarvan op dat de Kamer natuurlijk werd geïnformeerd. Dat siert hem. Dit is zo ongeveer wat hij in interviews heeft gezegd. Op grond hiervan is veel commotie en een apart Kamerdebat ontstaan.

Belangrijker is dat ik de bereidheid van de minister van Defensie noteer om conform artikel 100 zoveel mogelijk vooraf te informeren zo de NATO Response Force moet opereren op basis van artikel 5 van het NAVO-verdrag. Hij heeft die bereidheid eerder uitgesproken tijdens de begrotingsdebatten in de Tweede Kamer. Toch ben ik zelf gaan betwijfelen of hiermee kan worden volstaan. Ik ben tot de conclusie gekomen dat de regering de schijn tegen heeft en dat zij zich op dit punt met een minimalistische benadering van haar verantwoordelijkheid tegenover het parlement afmaakt. In zijn brief van 14 november 2004 poneert de minister dat de terbeschikkingstelling van eenheden van de krijgsmacht aan de NATO Response Force niet onder artikel 100 valt. Ik citeer: "Het gaat immers niet om een besluit tot inzet van militaire eenheden voor de deelneming aan operaties, maar slechts om de beschikbaarstelling". De formulering is goed gekozen, maar komt sterk overeen met de formulering van de informatieplicht van de regering ex artikel 100. In dat artikel wordt immers gesproken over -- ik citeer -- "inlichtingen over de inzet of het ter beschikking stellen

van de krijgsmacht ter handhaving of bevordering van de internationale rechtsorde". Terminologisch is het precies hetzelfde. Ik kan dan ook moeilijk anders concluderen dan dat in elk geval de terbeschikkingstelling -- dat is vooral een politieke daad die wij misschien al achter de rug hebben -- wel degelijk onder het regime van artikel 100 valt. Dat is in formele zin nog iets anders dan een daadwerkelijke inzet. Dat erken ik bij voorbaat. Is de minister bereid om mij in deze nuancering van zijn oorspronkelijke standpunt te volgen? Ik geloof niet dat hij zichzelf daarmee in de vingers zou snijden.

Voorzitter. Dan wil ik nog stilstaan bij het gestelde in artikel 96 van de Grondwet, waar de zogenaamde dode letter staat over het in oorlog verklaren. Er zijn goede, historisch-constitutionele gronden om teponeren dat bij een actie van collectieve zelfverdediging op grond van verdragsverplichtingen wegens een aanval op een derde land dit artikel van toepassing is. Dat wil dus zeggen dat parlementaire goedkeuring -- dat is meer dan wat in artikel 100 staat -- vereist is. Van een dergelijke situatie hebben wij natuurlijk inmiddels een passend voorbeeld, namelijk het meewerken door Nederland aan Enduring Freedom op grond van artikel 5 van het NAVO-verdrag. Ik erken onmiddellijk, zeker tegenover mijn oud-collega, dat toen dit voor het eerst speelde en ik nog lid van de Tweede Kamer was, dit nog niet mijn overtuiging was, maar men kan tot andere inzichten komen. Wij hebben, naar het mij nu voorkomt, te gemakkelijk artikel 96 tot een dode letter gemaakt of laten maken. Ik meen nu dat niet de formele handeling gepaard gaande met een in-oorlog-verklaring geldt. Hiermee zou men overigens een verouderd taalgebruik toepassen en een taal bezigen die gebruikt werd voor de oprichting van de Verenigde Naties en de Veiligheidsraad. Daarentegen moet het besluit tot oorlogsvoering beslissend zijn. Materieel is dat wel hetzelfde, maar daar praten wij voortdurend over: over beslissingen tot oorlog voeren. Pas daarmee kan recht worden gedaan aan de tekst en de strekking van deze uit 1922 daterende grondwettelijke bepaling.

Ik realiseer mij dat een en ander moeilijk is terug te draaien. Daar vraag ik ook niet om. Ik meen wel dat dit aanleiding zou moeten zijn om de reikwijdte van de artikelen 96 en 100 en hun onderlinge verhouding nog eens grondig te doordenken. Niemand heeft ooit de vrijmoedigheid gehad om artikel 96 uit de Grondwet te schappen. Ik herinner mij de opmerkingen in het debat over artikel 100, maar of het artikel stelt niets voor of wij moeten het in de praktijk toepassen. Met die kwestie houd ik mij nu bezig. Alleen dan, dus als de onderlinge verhouding opnieuw wordt doordacht, kan worden voorkomen dat onduidelijkheden blijven bestaan over de verdeling van bevoegdheden ter zake tussen regering en parlement. Ik herinner aan de motie van mevrouw Karimi, ingediend tijdens het eerste debatje over de uitzending van de special forces. Die motie is weliswaar verworpen, wellicht niet zonder goede gronden, maar daarmee is naar mijn overtuiging het verhaal niet rond.

Ik wijs nog op een andere onhelderheid, namelijk op die van de betekenisrelatie tussen het begrip oorlog in

de zin van de oorlogsverklaring ex artikel 96 van de Grondwet en de strafrechtelijke betekenis, zoals eerder genoemd in de notie "tijd van oorlog" ex artikel 71 Wetboek Militair Strafrecht. Het volkenrechtelijke respectievelijk het strafrechtelijke gebruik van het oorlogsbegrip zijn zo langzamerhand op een weinig geloofwaardige manier uiteen gaan lopen. Te vaak hebben wij situaties van geweldgebruik gehad die normaliter als oorlogssituatie zouden worden getypeerd, die in elk geval in de volksmond als zodanig werden aangeduid, maar die dan toch weer niet zo mochten heten, vermoedelijk om strafrechtelijke gevolgen te voorkomen. Ik meen dat hier echt helderheid gewenst is. Ik nodig de minister uit om deze zaak te heroverwegen, al dan niet in samenspraak met zijn collega van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksaangelegenheden, die verantwoordelijk is voor de Grondwet. Hij kan dat nu doen, maar ook met een notitie waarvoor men ongetwijfeld ook in de Tweede Kamer belangstelling zal hebben. De zaak is het meer dan waard. Ik laat dit graag aan de minister over. Wij moeten in elk geval voorkomen dat operaties noch onder artikel 96 noch onder artikel 100 vallen en dat het parlement formeel dus het nakijken heeft. Dat zal deze minister niet op zijn geweten willen hebben.

Mevrouw de voorzitter. Het aardige van deze Kamer is dat je een thema eens goed kan uitspitten. Dat heb ik zo-even gedaan ter zake van enkele juridische aspecten bij de uitzending van militairen. Ik ben ervan overtuigd dat de minister het belang van dit thema inziet en ik ben dan ook nieuwsgierig naar zijn antwoord.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

!Getuigenverklaringen!

Aan de orde is de voortzetting van de gezamenlijke behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering met betrekking tot verklaringen van getuigen die in ruil voor een toezegging van het openbaar ministerie zijn afgelegd (toezeggingen aan getuigen in strafzaken) (26294);

- het wetsvoorstel Wijziging van het Wetboek van Strafrecht in verband met het niet afleggen van een getuigenverklaring na een daartoe strekkende toezegging (28017).

(Zie vergadering van 8 maart 2005.)

De beraadslaging wordt hervat.

*N

De heer **Jurgens** (PvdA): Voorzitter. Wij hervatten onze beraadslagingen nadat de Kamer op 8 maart mijn voorstel

aannam om de beraadslagingen te schorsen om de minister de gelegenheid te geven om à tête reposée -- dat is voor hem niet ongebruikelijk -- de betogen na te lezen en vervolgens bij de Kamer terug te komen met een stuk dat concludent zou kunnen zijn en het restant van zijn betoog zou kunnen bevatten. Welnu, er heeft ons tien dagen later een stuk, gedateerd 18 maart, bereikt. Thans hebben wij in feite een derde termijn aangevangen om nog daarop te kunnen reageren.

Namens mijn fractie kan ik een en ander als volgt samenvatten: dit wetsvoorstel is in rommeligheid geboren en dreigt nu in rommeligheid te sterven. Het voorstel is al in 1999, dus zes jaar geleden, ingediend. Dat is niet gebruikelijk, zeker niet wanneer men doet alsof het dringend is. Het kreeg ook onmiddellijk het meest negatieve advies van de Raad van State, namelijk om het niet in te dienen. Vervolgens is het over een periode van vijf jaar rommelig behandeld in de Tweede Kamer en is er op 8 maart een rommelig debat aan gewijd in dit huis, uitlopend in de brief van 18 maart van de minister. Een en ander is nog rommeliger gemaakt door de brief van 12 april aan de Tweede Kamer over verruiming van de reikwijdte van de reeds door de Tweede Kamer aanvaarde tekst van het wetsvoorstel.

Intussen hebben de aanwijzingen van het College van procureurs-generaal van 2001 die betrekking hebben op afspraken met getuigen in strafzaken, uitstekend gefunctioneerd. Zij hebben geleid tot openheid op dit punt en toetsbaarheid, vooraf door de toetsingscommissie van de procureurs-generaal en het college zelf en vervolgens tijdens het proces, omdat een en ander is toegevoegd aan de processtukken. Waarom hebben wij eigenlijk zes jaar lang rommelig wetgeving zitten voorbereiden? De minister houdt, volgens mij terecht, vol dat er een wettelijke grondslag nodig is voor toetsing van de afspraken door de rechter. Echter, die wettelijke grondslag zou bestaan uit toetsing door de rechter-commissaris, terwijl de Raad van State zeer uitdrukkelijk heeft aangegeven dat hij dat onvoldoende acht en dat dit zou moeten gebeuren door een meervoudige kamer, gezien de gevolgen van een negatieve beslissing door de rechter-commissaris voor de verdere procesgang. De regering is hierop niet ingegaan.

Ook zou nog een sanctie op niet-naleving van zijn afspraak door de betrokken getuige in de wet geregeld moeten worden. Mijn fractie heeft er met de Raad van State krachtig voor gepleit om die sanctie te laten bestaan uit het eisen van een voorwaardelijke straf. Als die opgelegd is, kan de tenuitvoerlegging ervan worden geëist door de officier van justitie op het moment dat de getuige niet wenst na te komen wat hij heeft afgesproken. De minister stelt in het wetsvoorstel een straf van een jaar voor. Hij heeft echter niet gereageerd op mijn opmerking dat een straf van een jaar op niet-nakoming wel erg gering is als een strafvermindering van drie jaar is afgesproken. Dat vraagt om niet-nakoming omdat men daarmee in het uiterste geval twee jaar kan winnen.

Dit rommelig geboren wetsvoorstel kan naar mijn mening beter worden ingetrokken. De minister kan met een apart wetsvoorstel terugkomen inzake de eventuele

sanctie. Intussen kan de procedure worden gevolgd die mevrouw De Wolff al tijdens de tweede termijn naar voren heeft gebracht. Vervolgens kan ook geregeld worden dat het niet aan de rechter-commissaris, maar aan de rechtbank wordt voorgelegd. Hiermee wordt tegemoetgekomen aan de wens van de Raad van State. Met die twee kleine wijzigingen plus een goed gebruik van de bestaande mogelijkheid van aanwijzingen van de PG's zijn wij meer geholpen dan met een wetsvoorstel dat al meer dan jaar zes jaar krakend in behandeling is geweest. Mijn fractie hoopt dan ook dat het de eindstreep niet haalt.

Voorzitter. Ik heb nog een verzoek. Er zijn twee wetsvoorstellen aan de orde. De novelle 28017 weegt voor mijn fractie zwaar. Kan dit wetsvoorstel in stemming komen voor wetsvoorstel 26294? Als de Kamer wetsvoorstel 28017 verwerpt, kunnen wij overwegen of het mogelijk is met enige clementie te oordelen over het hoofdwetsvoorstel.

*N

De heer **Wagemakers** (CDA): Mevrouw de voorzitter. De CDA-fractie heeft met een meewarige glimlach kennisgenomen van de brief van 18 maart. Daarbij vochten instemming en verbazing om voorrang. Ik roep in herinnering dat mijn fractie in eerste termijn heeft stilgestaan bij de systematiek van de voorgestelde regeling. De conclusie was dat het om twee soorten toezeggingen gaat. Aan de ene kant zijn er de werkelijke toezeggingen die van doen hebben met strafvermindering. In het wetsvoorstel is daarvoor een procedure uitgewerkt. Aan de andere kant is er een betekende verruiming van de categorie die vroeger werd aangeduid als "kleine gunsten". Dit waren inderdaad kleine gunsten, zoals serviceverlening die een begunstigend effect kon hebben op de bereidheid van betrokkenen om een getuigenverklaring af te leggen. Derhalve werd het wenselijk geacht om daarvan proces-verbaal op te maken en dit toe te voegen aan het dossier. In die tijd ging het niet om harde afspraken.

Uit de brief wordt duidelijk dat nu wel harde afspraken aan de orde zijn. Er is een nieuwe categorie van toezeggingen inzake de hantering van bevoegdheden die het OM nu eenmaal heeft. In beginsel is dit een onbestemde, grote groep bevoegdheden. Middels een aanwijzing wordt duidelijk gemaakt welke toezeggingen wel of niet aanvaardbaar zijn. In de brief wordt verlaet erkend dat hetgeen de minister eerder in het debat is voorhouden, niet onjuist was. De vorige keer is er een langdurig interruptedebat gevoerd dat nogal opliep. Gelukkig was er uiteindelijk de interventie van het verzoek om een brief.

Er zijn nogal wat woorden gebruikt om te bedekken dat het ministerie of de minister op dit punt van mening is veranderd. Dit was een geleidelijk proces. Aanvankelijk had men de illusie, een gesloten systeem te kunnen maken en dat is neergelegd in het wetsvoorstel dat zes jaar geleden is ingediend. Daarna was er sprake van voortschrijdend inzicht en dat heeft geleid tot ontsluiting van het tweede veld van toezeggingen. In eerste termijn hebben wij al aangegeven, niet zoveel moeite te hebben

met het wetsvoorstel. Er wordt een zorgvuldige procedure uitgewerkt voor de eigenlijke toezeggingen. Het tweede vlak van toezeggingen wordt gereguleerd via aanwijzingen en dat kan mijn fractie aanvaarden.

Voor ons resteert nog slecht één punt en dat is de vraag of de wet een basis moet bevatten voor de inzet van deze bevoegdheden van het OM in het kader van toezeggingen aan getuigen. Bij het ontbreken van een dergelijke wettelijke basis moet men vrezen dat er onder omstandigheden sprake kan zijn van détournement de pouvoir.

In feite is het antwoord op die vraag een afgeleide van de vraag of de ruim omschreven bevoegdheid van het OM, zoals neergelegd in artikel 167 Strafvordering, het opportuniteitsbeginsel dat in dit kader een rol speelt, een voldoende wettelijke grondslag biedt. Het is wel duidelijk dat de meningen daarover verschillen. Het is eigenlijk wonderlijk vast te stellen dat met name in kringen van het OM daarover wordt getwijfeld, althans zo komt het over. In het rapport van de werkgroep van het OM wordt er immers voor gepleit, de algemene bepaling in de wet neer te leggen dat men dit soort afspraken met getuigen kan maken ten aanzien van in beginsel alle bevoegdheden. Het viel mij op dat in de brief die de minister recentelijk naar de Tweede Kamer heeft gezonden, melding wordt gemaakt van een brief van augustus vorig jaar van het College van procureurs-generaal, waarin het oordeel van dat college is neergelegd, namelijk dat het college een andere wettelijke basis voor ogen staat voor het doen van dit soort toezeggingen dan in deze wetsvoorstellen is neergelegd.

Er is dus twijfel mogelijk. Die heeft mij fractie eerder beleden. Mijn fractie heeft de vrijheid genomen om in dat verband advies in te winnen bij prof. Buruma, professor strafrecht in Nijmegen. Hij heeft de CDA-fractie in zeer stellige bewoordingen voorgelaten dat zij een vrees heeft die niet terecht is, omdat artikel 167 Strafvordering nu eenmaal een zeer ruime bevoegdheid impliceert en alle andere beslissingen en bevoegdheden van het OM daar afgeleiden van zijn. Hij heeft dit in zijn schriftelijk advies aan ons geadstrueerd met een aantal arresten van de Hoge Raad van een paar jaar geleden die steun geven aan die visie. Kortom, de twijfels die wij hadden dienen in dat licht beoordeeld te worden.

De minister ziet geen problemen. Hij voegt er overigens wel aan toe dat hij aanvullende wetgeving zal bevorderen als zich alsnog problemen mochten voordoen. Dit alles leidt ons tot de visie dat het wetsvoorstel in de huidige vorm kan worden aangenomen. Op het laatste punt zullen wij de ontwikkelingen in de praktijk afwachten.

*N

De heer **Holdijk** (SGP): Mevrouw de voorzitter. Ik dank u voor uw toestemming om mede namens de fracties die ik in eerste termijn vertegenwoordigde, in deze termijn een aantal korte opmerkingen te maken ondanks het feit dat ik niet actief heb deelgenomen in tweede termijn.

Zoals ik aan het slot van mijn bijdrage in eerste termijn op 8 maart al te kennen gaf, zien wij duidelijk een

taak voor de formele wetgever weggelegd. Met andere woorden: wij willen niet ingaan op enige suggestie in de richting van het regelen van deze materie van het maken van afspraken uitsluitend op basis van aanwijzingen van de procureurs-generaal. De wetsvoorstellen zijn naar onze mening in de eerste plaats nodig met het oog op de strafvermindering. In de tweede plaats zijn ze nodig om een procedureel kader te geven voor de afspraken c.q. overeenkomsten en in de derde plaats om het intrekken van de verklaring strafbaar te stellen. Om die redenen kunnen wij in onze visie niet om de formele wetgever heen.

Het debat van 8 maart jongstleden aanhorend, de Handelingen nog eens nalezend en kennismemend van de brief van de minister aan deze Kamer van 18 maart, meen ik dat een bestuursrechtelijk vraagstuk aan de orde is: kan er sprake zijn van een détournement de pouvoir in geval de officier van justitie een toezegging doet die gebaseerd is op een reeds bestaande wettelijke bevoegdheid die niet exclusief is gegeven voor het maken van afspraken over getuigenverklaringen? Het komt mij voor dat de toepassing van de regel dat een bevoegdheid niet voor een ander doel mag worden gebruikt dan waarvoor die bevoegdheid is verleend, tegenwoordig wordt gezien als een onderdeel van een algemeen beginsel van behoorlijk bestuur, namelijk het beginsel van een draagkrachtige motivering van een besluit.

Wanneer een bestuursorgaan, in casu het Openbaar Ministerie, een wettelijke bevoegdheid voor een niet bedoeld doel hanteert, kan dit berusten op een onjuiste interpretatie van de wettelijke bepaling waarin de uitgeoefende bevoegdheid is toegekend. Kan men stellen dat het bestuursorgaan deze bevoegdheid in strijd met de wettelijke bepaling heeft aangewend, ter bescherming van het algemeen belang? Leidt dat er dan toe dat de motivering, gestoeld op het ten onrechte in aanmerking gebrachte algemeen belang, het besluit tot uitoefening van die bevoegdheid niet kan en niet mag dragen?

Het antwoord op deze vragen lijkt ons beslissend voor de vraag of er voldoende ruimte is voor de afspraken over aanwijzingen, gebaseerd op een wettelijke bepaling, die hier op 8 maart jongstleden zo kwetsief werden geacht. Ik denk dat dit terecht was. Met de heer Wagemakers, die zo-even aan het woord was, denk ik dat artikel 167 Wetboek van Strafvordering vanwege zijn heel algemene strekking op zichzelf niet voldoende basis biedt voor aanwijzingen die kunnen leiden tot welke afspraken over getuigenverklaringen dan ook. Wij zijn benieuwd naar de reactie van de minister.

*N

Mevrouw **De Wolff** (GroenLinks): Voorzitter. Ik zal de toegemeten spreektijd waarschijnlijk ook niet overschrijden, al was het maar omdat ik kortheidshalve kan aansluiten bij hetgeen de heer Holdijk naar voren heeft gebracht, met de opmerking dat ik het daar volledig mee eens ben.

Ik heb in eerste en tweede termijn naar voren gebracht dat het maken van afspraken met criminele getuigen volgens mijn fractie een wettelijke basis behoeft, omwille van de

transparantie en alle argumenten die de commissie-Van Traa daarover indertijd naar voren heeft gebracht. Het lijkt er nu op dat wij twee typen afspraken krijgen: de afspraak zoals bedoeld in het eerste lid van artikel 226g en de afspraken die niet worden aangemerkt als zo'n afspraak, om lid 4 van dit artikel te citeren. Je hebt afspraken en afspraken die niet worden aangemerkt als afspraken. Uiteraard zit daar voor mijn fractie het probleem. Wij zijn en blijven van mening dat er een wettelijke basis nodig is voor die afspraken, anders dan de aanduiding in het vierde lid. Die mening is niet veranderd door de brief die de minister na afloop van het debat op 8 maart heeft gestuurd. Ik heb aan de interruptiemicrofoon nog een vraag gesteld die in de brief niet is beantwoord, maar die mij wel van belang lijkt, namelijk of lid-4-afspraken alleen kunnen worden gemaakt bij onderzoek naar misdrijven zoals omschreven in het eerste lid van artikel 226g. Dat zijn misdrijven zoals omschreven in artikel 67, eerste lid, Wetboek van Strafvordering, die gepleegd zijn in georganiseerd verband, et cetera, et cetera. Of heeft het Openbaar Ministerie in de visie van de regering de bevoegdheid om ook bij het onderzoek naar andere misdrijven afspraken te maken buiten het wettelijke kader dat in dit wetsvoorstel besloten ligt? Het lijkt mij van belang voor de praktijk om een duidelijk antwoord op deze vraag te krijgen.

*N

De heer **Rosenthal** (VVD): Mevrouw de voorzitter. Ik weet niet of ik binnen mijn zes minuten blijf of er net overheen ga, maar ik denk dat ik er binnen blijf. Op de behandeling van de nu weer voorliggende wetsvoorstellen rust geen zege, ondanks de traditionele koninklijke boodschap bij deze wetsvoorstellen. Dat speelde al in de Tweede Kamer. Op 8 maart bleek in de Eerste Kamer schorsing van de plenaire behandeling noodzakelijk. Tijdens het plenaire debat be kroop toen ook mijn fractie het gevoel dat er iets wezenlijks schortte aan de relatie tussen de bevoegdheden in de voorliggende wetsvoorstellen en de bevoegdheden die het openbaar ministerie heeft voor het doen van toezeggingen aan getuigen in strafzaken. Collega Wagemakers heeft hierop reeds gewezen. Het kwam erop neer dat mijn fractie zich afvroeg waarom wij met de onderhavige wetsvoorstellen bezig waren als de meeste daarin gevraagde bevoegdheden onder een andere titel mogelijk reeds beschikbaar zijn. Dat bracht ons tot een vraag binnen onze fractie: hoe en of is er sprake van een in wetsystematisch opzicht deugdelijk voorstel.

Wij vinden in onze fractie de materiële inhoud van de voorliggende wetsvoorstellen van belang. Dat hebben wij op 8 maart al gezegd tijdens de plenaire behandeling. Wij zien uit naar inwerkingtreding. De brief van de minister van 18 maart over dit onderwerp roept echter nog altijd vragen op bij mijn fractie. In die brief springt hij luchthartig om met het niet geringe vraagpunt van een mogelijk détournement de pouvoir die bij de uitoefening van bevoegdheden door het openbaar ministerie in het geding is. Wij gebruiken dan andere woorden dan "meewarig" of "glimlachend". Ik proef die

typering van luchthartigheid ook vandaag in de bijdrage van collega Holdijk. De formuleringen in de brief suggereren dat de minister bereid is nogal wat risico's te nemen die wij van onze kant het liefst willen uitsluiten.

Wij hebben op dit punt twee vragen. De minister zegt niet uit te sluiten dat bevoegdheden gebruikt worden met een ruimer doel dan waarvoor zij primair gegeven zijn. Is dat niet letterlijk waarom het gaat bij détournement de pouvoir? De minister zegt te verwachten dat er geen gevaar bestaat voor het verwijt van détournement de pouvoir. De minister laat kennelijk ruimte voor de mogelijkheid dat bevoegdheden worden gebruikt met een ruimer doel dan waarvoor zij primair gegeven zijn. Zet de minister dan niet de deur open naar détournement de pouvoir? Dat is toch een fors punt voor deze minister?

Vindt de minister het geen aantasting van de kwaliteit van de wet- en regelgeving en van de kwaliteit van de trias politica als hij als toetssteen hanteert dat het gebruik van bevoegdheden niet per definitie onrechtmatig wordt geoordeeld? Als wij het in een dubbele ontkenning moeten zoeken, is het dan niet beter om aanvullende wetgeving voor te bereiden in plaats van de opgeworpen vragen bij de rechterlijke macht te deponeren?

Mijn fractie wil de voorliggende wetsvoorstellen niet tegenhouden. Zij steunt de voorstellen. Zij is echter een sterk voorstander van zeer spoedige aanvullende wetgeving. Wij voelen er van onze kant niet voor om onzekerheid te laten bestaan in de zone tussen de wetgevende en de rechtsprekende machten. Om die reden wachten wij de wetsystematische beantwoording van de minister met belangstelling af.

*N

De heer **Kox** (SP): Mevrouw de voorzitter. Naar aanleiding van eerdere gebeurtenissen is weer eens de discussie opgelaaid over de vraag of deze Kamer zich soms te politiek gedraagt. Ik heb daar zelf weinig last van maar één ding is zeker: deze Kamer moet in ieder geval dat doen waar iedereen het over eens is, namelijk kijken of wetgeving voldoende zorgvuldig is om tot wet gepromoveerd te worden. Als wij hier "ja" zeggen, dan is het zover. Bij de plenaire behandeling van deze wet zei de heer Jurgens dat de regel zou moeten gelden: niet goed, wet terug. Hij werd geïnspireerd door een wet die even daarvoor met 75 tegen 0 werd teruggestuurd, wat de minister niet in een grote glimlach deed uitbarsten. Ik zei dat het in ieder geval twee wetten moesten zijn om een trend te zetten en het leek er even op dat dit met deze wet zou gebeuren. Uiteindelijk is de wet tien dagen terug geweest. Hoe de heer Jurgens dat noemde, is mij niet helemaal duidelijk geworden. Wij hebben er in ieder geval tien dagen over kunnen nadenken.

De minister heeft ons een brief van vijf kantjes gestuurd, waarvoor ik hem dank. Die dank gaat alleen niet zover dat ik er nu van ben overtuigd dat de wet zorgvuldig is. Ik heb er niet meewarig naar gekeken. Volgens mij is het helemaal niet nodig om producten van deze minister met meewarigheid te beschouwen. Ik heb geprobeerd er

zakelijk naar te kijken en ik denk dat de zaken die mijn fractie heeft geconstateerd nog steeds overeind zijn gebleven. Collega Rosenthal heeft net al gewezen op de mogelijkheid van "détournement de pouvoir". De manier waarop de minister het omschrijft, is brandgevaarlijk maar misschien kan hij die vrees wat doen afnemen. De minister blijft vergoelijkend doen over kleine deals met getuigen. Als het gaat over de mate van het teruggeven van wederrechtelijk verkregen voordeel, dan blijft hij vasthouden aan een autootje of een computer. De moderne crimineel maalt echter niet meer om een autootje of een computer; hij heeft het over heel andere zaken. De minister heeft niet duidelijk ontkend dat er naast deals over een autootje of een computer ook deals over grote sommen geld kunnen zijn. Hij wenst die ook nog niet eens te beperken. Dat maakt het voor mij erg moeilijk om voor deze wet te stemmen. Wij maken deals met mensen die zelf ook het nodige op hun kerfstok hebben. Het gaat mij wat ver om iemand met een enorme som geld te belonen omdat hij een ander verlinkt. Ik vraag mij af of wij daarmee niet op een hellend vlak geraken. De minister heeft mij onvoldoende gerustgesteld dat het niet doorzetten van het Nederlandse uitleveringsverzoek tot dit soort kleine deals behoort. Het kan nogal wat gevolgen hebben. Ik vind dat wij een wettelijke basis moeten hebben voor deals met getuigen. Daar heeft de commissie-Van Traa geen misverstand over laten bestaan. Dat moet dus nog gebeuren maar niet met deze wet die volgens mij onvoldoende is.

Om misverstand te voorkomen, wijs ik erop dat de redenering van collega Jurgens buitengewoon interessant is maar niet de mijne. Dat heb ik de vorige keer ook al gezegd. Dat betekent dat ik mijn stem aan de novelle zal geven en dat ik die aan het wetsvoorstel zal onthouden.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

*N

Minister **Donner**: Voorzitter. Dank aan de leden voor hun opmerkingen, in het bijzonder aan die leden die bevestigen dat deze wettelijke regeling nodig is. Een aantal van hen sprak ook uit dat zij het voorstel zullen steunen.

Een aantal vragen resteren, evenals percepties van het verloop van het wetgevingsproces in de laatste jaren. De een spreekt van een "bocht", de ander noemt het "rommelig". Ik denk dat het verstandig is deze percepties te laten rusten en daar niet de mijne aan toe te voegen. In wezen erkent de heer Jurgens dat een wettelijke regeling voor de strafvermindering nodig is. Hij heeft een voorkeur voor een andere aanpak, ik meen dat dit voorstel beter strookt met de wetsystematiek. Wij zijn daar de vorige keer, op 8 maart jongstleden, al uitvoerig op ingegaan. Ik constateer dat de heer Jurgens niet is overtuigd en vasthoudt aan zijn voorkeur.

De heer **Jurgens** (PvdA): Ik heb naar ik meen duidelijk gezegd dat ik vind dat er een wettelijke grondslag nodig is voor twee zaken, en wel voor de sanctie, niet voor de

strafvermindering als zodanig. Op grond van de tijdelijke aanwijzing van het college vindt die strafvermindering namelijk al vier jaar plaats; blijkbaar is een wettelijke grondslag hiervoor dus niet nodig.

Minister **Donner**: Dat ben ik niet geheel met u eens. Ik meen dat voor strafoplegging toch een wettelijke grondslag nodig is. Wij verschillen hierin van mening. Ik ben wel met u eens dat ik u verkeerd weergaf: het gaat om de sanctie als de afspraken niet worden nagekomen. U noemde ook uitdrukkelijk dat de toetsing van de afspraken in een wettelijke regeling valt. Voor het overige zou het geregeld kunnen worden zoals nu het geval is. Aan de andere kant proef ik grote zorg, ook in deze Kamer, dat daarmee niet zal kunnen worden volstaan vanwege de mogelijkheid van détournement de pouvoir. Een grote meerderheid meent evenwel dat er een regeling nodig is.

In mijn brief van 18 maart ben ik uitvoerig ingegaan op de verschillende vragen. Ik stel vast dat dit wetsontwerp geen wezenlijke wijziging brengt in het vraagstuk van détournement de pouvoir. Dit ligt ten dele in de lijn van het betoog van de heer Jurgens. Het gebruik van de bevoegdheden is al voorwerp van jurisprudentie van de Hoge Raad, hetgeen de heer Wagemakers bevestigd heeft gekregen. De Hoge Raad onderkent op dat punt geen wezenlijke problemen. Een en ander berust op het feit dat détournement de pouvoir, of de bredere formulering van de heer Holdijk, namelijk dat een besluit daadkrachtige motivering behoeft, behoort tot de beginselen die strekken tot bescherming van degene tot wie het besluit zich richt. Nu zal in het geval van détournement de pouvoir degene tot wie het besluit zich richt, de laatste zijn om zich erop te beroepen. Degene die er last van heeft, is de verdachte in de andere zaak tegen wie de verklaring zich richt. Deze kan hierop een beroep doen, hetgeen het geval is geweest bij zaken die tot aan de Hoge Raad hebben gespeeld. De Hoge Raad heeft evenwel overwogen dat vereist is dat een eventuele onrechtmatigheid zich tegenover de verdachte zelf heeft voorgedaan en dat bovendien de verdachte moet zijn geschaad in een eigen, door de overtreden regels te beschermen belang.

Ik constateer dat dit hier niet aan de orde is. De vrees die bij sommigen leeft dat eventuele afspraken daardoor niet geëffectueerd kunnen worden, deel ik minder.

De heer **Rosenthal** (VVD): Ook in zijn brief schrijft de minister dat het bij détournement de pouvoir gaat om het probleem van het gebruik van bevoegdheden voor een ruimer doel dan waarvoor zij primair zijn gegeven. De minister voegt hier nu iets aan toe, namelijk dat het erom gaat wie daardoor wordt geschaad. Wat mij betreft gaat het simpelweg om de problematiek van bevoegdheden die worden gebruikt voor een ruimer doel. Daarbij speelt ook het feit dat je als wetgever voor je het weet de andere macht, namelijk de rechtsprekende macht, opzadelt met zaken die je eigenlijk zelf goed geregeld zou moeten hebben.

Minister **Donner**: Er zitten uiteraard twee kanten aan détournement de pouvoir. Ten eerste het gebruik van een

bevoegdheid. Als een bevoegdheid niet wordt gebruikt conform het doel waarvoor zij is verleend, dan speelt voorts de vraag wat de rechtsgevolgen daarvan zijn. Iemand moet zich daarop kunnen beroepen en dat is in wezen waar de Hoge Raad zich mee bezig heeft gehouden. Wie kan zich in dit geval beroepen op détournement de pouvoir?

De heer **Rosenthal** (VVD): Het gaat er mij juist om of de minister gelukkig is met wetgeving waarbij wij het niet over de rechtsgevolgen hoeven te hebben, maar waarbij simpelweg speelt dat er bevoegdheden worden gebruikt voor een ruimer doel dan waarvoor zij zijn gegeven. Zelfs als de benadeelde "soit" zegt, dan nog moet het vanuit het oogpunt van de wetgever een onwenselijke situatie zijn.

Minister **Donner**: Dat ben ik helemaal met u eens. Ik denk dat détournement de pouvoir in alle gevallen zorgen moet baren. Tegelijkertijd constateer ik dat er met dit wetsontwerp geen wijziging wordt gebracht in de situatie zoals die nu al bestaat. Ik constateer ook niet dat er op dit terrein sprake is van een breed détournement de pouvoir. Ik ben het met u eens dat wij zorg moeten hebben als ambtenaren hun bevoegdheden gebruiken voor een ander doel dan waarvoor de bevoegdheid is verleend, maar dat is op dit terrein niet het geval. Dat is ook de constatering van de rechter. Het gebruik dat ook nu gemaakt wordt van de afspraken, valt binnen de ruimte die de bevoegdheid geeft.

In de brief heb ik gereageerd op de zorg dat afspraken eventueel niet rechtsgeldig zouden zijn en onderuit zouden gaan als zij voor de rechter zouden worden ingeroepen. Tegen die achtergrond wijs ik op de jurisprudentie dat de degene die een beroep op dat punt zou moeten doen, geen te beschermen belang heeft, terwijl degene die een eventueel te beschermen belang heeft de laatste zal zijn om er een beroep op te doen. Dat is een meer tactisch argument. De heer Wagemakers heeft gezegd dat het er ook om gaat hoe de praktijk zich zal ontwikkelen op dit terrein. Ik voeg daaraan toe dat ook van belang is hoe de praktijk zich tot dusverre heeft ontwikkeld op dit terrein. De ervaring tot nu toe leert niet dat er een wezenlijk probleem is. Mocht blijken dat er een wezenlijk probleem is, dan zal de wet op dit punt zo snel mogelijk gewijzigd moeten worden. In het algemeen verandert dat niets aan het wetsontwerp zoals het hier ligt, want het zou hooguit kunnen betekenen dat dit wetsontwerp ruimer zou moeten zijn. Tot zover de zorgen over détournement de pouvoir.

De heer Jurgens vroeg naar de toereikendheid van de sanctie van één jaar ten opzichte van het geval waarin er sprake is van strafvermindering van bijvoorbeeld drie jaar. Ik erken dat door de wijziging van een derde in de helft van de straf, die door de Tweede Kamer is aangebracht, de kans op een discrepantie iets groter is geworden. Bij misdrijven waarvoor een reële straf van zes jaar zou worden gegeven, en waarvoor een strafvermindering geldt van drie jaar, denk ik dat het meestal gaat om de hoofdverdachte, waarbij met betrekking tot anderen afspraken worden gemaakt. In de praktijk zal doorgaans eerst de veroordeling verzekerd worden van de eerste

tegen wie de verklaring is gericht. Daarna zal de zaak worden voorgebracht van degene die de verklaringen aflegt. Theoretisch kan het probleem zich voordoen, maar in de praktijk ben ik minder bezorgd dat het zich daadwerkelijk zal voordoen.

Mevrouw Wolff vroeg mij of de bepalingen in artikel 226 g, j en lid vier betrekking hebben op de ernstigste misdrijven. Welnu, een uitbreiding ten opzichte van de misdrijven genoemd in het eerste lid is in beginsel mogelijk. Het is dus niet zo dat de toezeggingen bedoeld in het vierde lid uitsluitend beperkt zijn tot de misdrijven, bedoeld in het eerste lid. Die uitbreiding is dus mogelijk.

De heer **Wagemakers** (CDA): De bevoegdheid is breed omschreven, maar met de aanwijzing kan die toch worden ingeperkt? Bent u voornemens in de aanwijzing dezelfde beperking neer te leggen als in lid 1 is voorzien voor die toezeggingen?

Minister **Donner**: Om het proces niet rommeliger te maken dan de heer Jurgens vreesde, wil ik nu nog niet ingaan op de discussie over de aanwijzing. Ik ben het met u eens dat de aanwijzing een inperking inhoudt. De aanwijzing heeft het karakter van een dienstreglement binnen het openbaar ministerie. Wat de rechtsverhouding tussen beide betreft: potentieel zou de aanwijzing de zaak ook breder kunnen trekken. De brief aan de Tweede Kamer van april heeft betrekking op de vraag hoe wij verder willen gaan met de aanwijzing. De discussie daarover voer ik op dit moment met het openbaar ministerie.

De heer Rosenthal vroeg of een aanvullende regeling voor de situatie van détournement de pouvoir wenselijk was. Ik heb mijn overwegingen op dit punt gegeven. Ik heb er geen behoefte aan om, als dit proces is afgerond, een nieuwe wettelijke regeling voor te bereiden. Ik zal eerst met de Tweede Kamer overleggen over de vraag hoe groot de ruimte moet zijn binnen de aanwijzing op basis van dit wetsvoorstel. Ik zal nagaan bij het openbaar ministerie in hoeverre daar de vrees bestaat die de heer Rosenthal heeft geformuleerd.

De heer **Rosenthal** (VVD): Opdat ik straks niet nog het woord hoeft te vragen, plaats ik de volgende interruptie. Op pagina 2 van zijn brief heeft minister letterlijk geschreven: de rechter die met de belastende verklaring wordt geconfronteerd zal in de eerste plaats moeten bezien of deze verklaring betrouwbaar is en als bewijsmiddel bruikbaar is. In de tweede plaats zal hij na een daartoe strekkend verweer moeten nagaan of het jegens de verdachte te wiens nadeel wordt verklaard, onrechtmatig zou zijn die verklaring te gebruiken. Als de officier van justitie binnen de kring van zijn ruim omschreven bevoegdheid is gebleven, is er geen reden om deze verklaring als onrechtmatig verkregen te bestempelen. Ik zeg deze leden niettemin toe dat, indien zulks onverhoopt mocht blijken, aanvullende wetgeving zal worden bevorderd.

Mijn vraag betreft het tussenzinnetje "indien zulks onverhoopt mocht blijken". De minister wacht dus nu maar

af wat er gaat gebeuren in de rechtspraak et cetera en dan gaat hij bekijken of er aanvullende wetgeving nodig zal zijn. Hij zegt dus niet: ik schroei nu onmiddellijk die zaken dicht, want ik wil niet het risico lopen dat ik geforceerd word om onverhoopt aanvullende wetgeving te moeten voorbereiden.

Minister **Donner**: Dat is wat ik net ook tegen de heer Wagemakers gezegd heb. Wij zullen de ontwikkeling op dit terrein moeten afwachten. Het gaat er niet om, het dicht te schroeien, ook niet in uw bewoording. Het gaat er om, in de wet iets ruim te maken wat naar mijn opvatting nu al ruim is. Ik houd er rekening mee dat aanvullende wetgeving nodig zou kunnen blijken in de rechtspraak, maar vooralsnog zijn daar geen aanwijzingen voor. Daarom gebruik ik de zin "indien zulks onverhoopt mocht blijken", dan zeg ik toe om wetgeving te bevorderen. Als ik echter nu al aankondig om die wetgeving te gaan bevorderen, dan zou ik impliciet aangeven dat naar mijn mening de wet zo moet worden uitgelegd dat de bevoegdheid enger is dan ik nu stel dat die is. Nogmaals, mijn stelling is dat de bevoegdheid de afspraken toelaat zoals zij in de wet geregeld zijn en in de aanwijzing geregeld zullen worden. Anders past het ook niet in de aanwijzing. Alleen kan er op een goed moment in de rechtspraak blijken dat dit verkeerd is ingeschat. Op dat moment, dat ben ik met u eens, zal er zo snel mogelijk wetgeving moeten komen. Maar vooralsnog stel ik hier niet dat wij ondeugdelijke wetgeving accepteren. Alleen in de aanwijzing zal de ruimte gebruikt worden die de wet laat op dit punt.

De heer Kox had het over het punt van de kleine en de grote afspraken. Dat is de discussie over de vraag welke ruimte er nu is en welke ruimte er nu niet is. Het is in ieder geval een punt dat nu in de wet en ook in de aanwijzing geregeld wordt en dat nader geregeld zal worden. Uiteindelijk blijft het een kwestie van appreciatie. Ik moet u toegeven dat er een spanningsveld is tussen enerzijds het onbevredigende gevoel dat iemand niet de sanctie krijgt die hij eventueel zou verdienen voor zijn daad en anderzijds de wetenschap dat dit de prijs kan zijn om iemand anders te kunnen bestraffen die dat nog harder verdient. Dat blijft bij deze affaire altijd het probleem.

De heer **Kox** (SP): Dat klopt en dat onderken ik ook. Waar ik u speciaal om vroeg, is waarom u het steeds over een computer of een auto hebt als het gaat over wederrechtelijk verkregen voordeel, terwijl wij allang weten dat het daar niet over gaat. Die kun je cadeau krijgen bij de Aldi, bij wijze van spreken, als je daar boodschappen doet. Het gaat om veel grotere deals die ook in de samenleving tot een bepaalde appreciatie zullen leiden. Het is niet met een klein boefje een grote boef vangen. Het zal vaak ook zijn met een grote boef, met zijn getuigenis en met zijn voordeel dat hij mag behouden, terwijl hij het wederrechtelijk verkregen heeft, een andere boef pakken. Dus niet het grotere met het kleinere. Dat zal in de samenleving gevolgen hebben. Dus daar moet gewoon enige duidelijkheid over bestaan en die duidelijkheid is er niet. Wij hebben nu eindeloze speelruimte voor het OM.

Minister **Donner**: Op dat punt is deze Kamer verdeeld. De ene helft van de Kamer wil de speelruimte nog veel groter maken dan zij nu al is en de andere wil haar kleiner maken. Dat zal altijd een punt van discussie blijven. U hebt het nu over de mogelijke gevolgen van de deal. Die moeten echter worden afgewogen tegen het mogelijke gevolg dat andere personen straffeloos blijven. Dat is de afweging die steeds in het concrete geval moet worden gemaakt.

De heer **Kox** (SP): Zijn wij het erover eens dat het eigenlijk niet gaat om zaken in de orde van grootte van een computer die iemand zo graag aan zijn huisgenoot wil laten zodat die terwijl hij in de gevangenis zit nog een beetje plezier heeft, maar dat het eigenlijk over grotere zaken gaat? Er moet geen verkeerde indruk worden gewekt.

Minister **Donner**: In de aanwijzingen kan het daarover gaan. De formulering is: wat blijkens de praktijk gangbaar is. Die formulering sluit niet uit dat het in incidentele gevallen kan gaan over grote sommen geld. Het betekent echter niet dat dit de regelmatige praktijk is.

Ik meen dat ik alle vragen heb beantwoord. Ik wil het wetsontwerp ook na deze derde termijn warm aanbevelen bij deze Kamer en ook bij de heer Jurgens, hoewel er een meningsverschil bestaat. Ik heb echter begrepen dat er meer overeenstemming mogelijk is als er duidelijkheid is over de wijze van sanctionering.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het wetsvoorstel Wijziging van het Wetboek van Strafrecht in verband met het niet afleggen van een getuigenverklaring na een daartoe strekkende toezegging (28017) wordt zonder stemming aangenomen.

De **voorzitter**: De aanwezige leden van de fractie van de PvdA wordt conform artikel 112 van het Reglement van orde aantekening verleend dat zij geacht wensen te worden tegen dit wetsvoorstel te hebben gestemd.

**

Het wetsvoorstel Wijziging van het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering met betrekking tot verklaringen van getuigen die in ruil voor een toezegging van het openbaar ministerie zijn afgelegd (toezeggingen aan getuigen in strafzaken) (26294) wordt zonder stemming aangenomen.

De **voorzitter**: De aanwezige leden van de fracties van de PvdA, GroenLinks en de SP wordt conform artikel 112 van het Reglement van orde aantekening verleend dat zij geacht wensen te worden tegen dit wetsvoorstel te hebben gestemd.

**

De vergadering wordt van 15.37 uur tot 16.00 uur geschorst.

*B

!Raad van Europa!

Aan de orde is het **debat** over de **Derde Top van de Raad van Europa**, waarbij tevens wordt betrokken het AIV-rapport "De Parlementaire Assemblee van de Raad van Europa".

De **voorzitter**: Ik heet minister Bot van harte welkom in dit huis.

**

*N

De heer **Jurgens** (PvdA): Voorzitter. Vanwege een akelige gebeurtenis in ons midden, te weten het overlijden van Alex Koekkoek, hebben wij het debat dat wij anders mondeling zouden hebben gevoerd, schriftelijk gevoerd. In mijn ogen beschouwen wij dit allen als een afronding van dat schriftelijke debat. Ik ben blij dat daar iets aan gebeurt. Het blijft namelijk van belang om de regering en de minister van Buitenlandse Zaken onder de aandacht te brengen dat de Raad van Europa bestaat en nuttig werk verricht. Ook is het van belang om erop te wijzen dat de ambassadeur in Straatsburg nuttig werk verricht met zijn staf en dat wij leden van de delegatie naar de Raad van Europa naar onze overtuiging vanuit deze Kamer nuttig werk verrichten, op zijn minst. Dat doet onze collega René van der Linden in het bijzonder. Wij hebben hem met zijn allen met buitengewoon veel plezier helpen verkiezen tot voorzitter van de parlementaire assemblee. Hij vervult die functie intussen met grote toewijding. Dit zeg ik niet zo maar omdat er nou eenmaal een Raad van Europa bestaat en er een delegatie naartoe is, maar omdat wij met de tien pas toegetreden staten een aantal dingen proberen te versterken waarvoor de Europese Unie destijds een grondslag heeft geprobeerd te leggen, namelijk een verdergaande integratie van ons waardenpatroon. De minister schrijft iets over die gemeenschappelijke waarden in zijn stuk. De Europese Unie heeft op dat vlak inmiddels belangrijke vorderingen gemaakt. Een platform voor overleg en dialoog, zoals minister Bot dat in goed Nederlands noemt, is nog steeds noodzakelijk voor de zeventien landen en vier ministaten die nog geen lid zijn van de Europese Unie maar wel van de Raad van Europa. Dat is buitengewoon goed. Vooral is buitengewoon belangrijk dat wordt erkend dat de Raad van Europa een trekkersrol speelt op het vlak van de rechtsstaat, de democratie, grondrechten en goed bestuur. In een eerder debat over de Europese Unie hebben wij al tegen elkaar gezegd dat het lichtelijk irritant is dat het bureau in Wenen, dat zich had toegelegd op de bestrijding van racisme en antisemitisme, wordt omgezet in een mensenrechtenbureau. Dat zijn namelijk de kerntaken van

de Raad van Europa volgens de regering en deze Kamer. De Europese Unie gaat nu allerlei dingen overnemen en dubleren met een veelvoud aan geld -- binnen de Europese Unie zijn tientallen miljoenen beschikbaar voor het verrichten van taken op dit terrein -- terwijl de Raad van Europa met een totaalbudget van zo'n 186 mln euro moet rondkomen. Daarbij moet ik met genoegen constateren dat de Nederlandse regering bereid is om vooral ter ondersteuning van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens een extra bijdrage te geven. Ik spoor deze regering aan om dat te blijven doen. Als er namelijk iets is dat het sterkste instrument is om de doelstellingen van de Raad van Europa te realiseren, dan is dat wel het Hof.

Het is merkwaardig dat de regering moet antwoorden dat bij de derde top een aantal zaken aan de kerstboom worden toegevoegd, terwijl deze Kamer en de adviescommissie hebben betoogd dat het goed is om het aantal zaken juist tot de kerntaken te beperken. Nu komt er dus een aantal zaken bij; de kerstboom wordt nog meer behangen. Als dat zo is, dan moet het maar, zou je zeggen. Er moet dan wel extra geld voor komen. Aangezien dat niet het geval blijkt te zijn, zijn mijn fractie en ik bang dat dit betekent dat de bestaande kerntaken minder goed worden gedaan. Er komen namelijk dingen bij.

Ik vond het overigens wel leuk om vast te stellen dat de regering in haar antwoord op de vraag van mijn fractie welke activiteiten er beëindigd worden, moest vaststellen dat het niet de bedoeling is om activiteiten te beëindigen. Als je echter spreekt over het zich beperken tot kerntaken of het doen van nieuwe taken, moet je wel bereid zijn om van bepaalde activiteiten te zeggen: die doen wij voortaan niet meer.

Met name de taak op het terrein van migratie en integratie voert de minister uitdrukkelijk op als een taak voor de Raad van Europa. Ik meen dat dat terecht is. Het gaat hierbij om een majeur probleem in het contact tussen de Europese Unie en de lidstaten van de Raad van Europa. Bij migratie en integratie gaat het om wezenlijke grondrechten van minderheden. Ik kan mij voorstellen dat voor de Raad die taak blijft gelden en dat het aantal huidige activiteiten wordt beperkt. Het gebrek aan moed om dat met zoveel woorden te zeggen is een beetje in tegenspraak met het gestelde in het stuk dat de regering ons heeft gestuurd. Ik lees daar althans niet in de bereidheid om in de kring van de Raad van Europa dit onderwerp aan de orde te stellen. Ex-ambassadeur Jan van der Tas kende de bekende diplomatieke manier van opereren: rechtstreeks en kwetsend. Kwetsend hoeft van mij niet, maar rechtstreeks zou in dit verband wel kunnen. Men zou althans duidelijker kunnen uitspreken dat de kerntaken niet moeten worden verwaarloosd ten gunste van nieuwe zaken.

Een vrij wezenlijk punt in het antwoord, een punt dat mij zeer interesseerde, betrof de relatie met Rusland. Wij hebben voortdurend te maken met het probleem dat ons grootste lid, de Russische Federatie, in feite dingen laat gebeuren die in strijd zijn met de kernwaarden van de Raad van Europa. Tien jaar geleden hebben wij besloten om de Russische Federatie toe te laten. Ik herinner mij

daar tegen gestemd te hebben. Ik dacht namelijk dat wij die uitbreiding niet aan zouden kunnen. Dit zeer grote land zou zich namelijk moeten voegen naar de waarden en normen van de Raad van Europa en ik dacht dat dat niet makkelijk zou zijn. Op verschillende punten is het mij buitengewoon meegevallen. Een feitelijk moratorium van de doodstraf is inderdaad ingevoerd. Er is een reeks andere voorbeelden. Ik denk aan de bereidheid om over de mensenrechten in Tsjetsjenië te spreken, hoe moeizaam die discussie ook is. Een reeks van dergelijke zaken hebben een argument geleverd om Rusland wel lid te laten zijn. Op die manier kunnen wij als gelijken over elkaars problemen praten. Het vervelende is dat wij in de Raad van Europa voortdurend te maken hebben met het monitoring rapport. Dat wordt thans door de assemblee afgerond. Dat is een fors document. In de juridische commissie van de assemblee heb ik meegemaakt dat de Russen voortdurend probeerden om de publicatie ervan uit te stellen met het argument dat die publicatie allerlei negatieve gevolgen voor de welwillendheid van de Russische overheid en de Russische president in het bijzonder jegens de Raad van Europa zou hebben. Ik vind dat een buitengewoon groot probleem. De regering vindt dat wij Rusland aan boord moeten houden en dat wij de taak hebben om Rusland en andere landen in de Raad van Europa te houden. De vraag is echter hoe ver je kunt gaan en hoeveel water je bij de wijn wilt doen op het punt van de mensenrechten. Ik zou het op prijs stellen als de regering in dit plenaire debat daarover iets zou zeggen. Voor alle leden van de delegatie is het namelijk een probleem om te bepalen hoe zij zich in dezen moeten opstellen. Enige diplomatie is op haar plaats, maar de grondslagen van de Raad van Europa mogen wij niet verloochenen.

*N

De heer **Kox** (SP): Mevrouw de voorzitter. Het is een goede zaak dat wij ons over de toekomst van de Raad van Europa en zijn parlementaire assemblee kunnen uitspreken in de dialoog met de minister van Buitenlandse Zaken. Wij staan namelijk aan de vooravond van de Derde Top van de Raad van Europa. Ik heb begrepen dat de minister van Buitenlandse Zaken ons land in Warschau zal vertegenwoordigen en dat hij de minister-president met zich meeneemt. Hij is dus in goede handen. Doen andere landen dat ook? Uit de schriftelijke antwoorden begrijp ik dat nogal wat landen mensen op hoog niveau zullen afgevaardigen, maar kunnen wij namen en rugnummers krijgen, zodat wij enigszins weten hoe belangrijk andere landen deze top vinden? Er is namelijk enige twijfel -- die was er aanvankelijk ook bij de Nederlandse regering -- als het gaat om de vraag hoe groot het gewicht van deze bespreking over de toekomst van de Raad van Europa is.

Ik denk dat de meesten van ons zich in hoofdlijnen kunnen vinden in de door de regering voorgestelde Nederlandse inbreng. De regering wil zich concentreren op kerntaken, maar is wel bereid om een

aantal zaken die andere landen belangrijk vinden, erbij te nemen, zij het hoe minder, hoe beter. Ook wil zij niet te veel concessies doen. Als Rusland zegt dat het wat meer wil doen dan alleen mensenrechten, is dat uitstekend. Als Rusland evenwel zegt dat het wat anders wil doen dan mensenrechten, dan moet dat afgewezen worden. Ik hoor graag van de minister hoe hard of hoe zacht Nederland zich bij de Top zal opstellen. Tot op heden heb ik niet de indruk gekregen dat de Nederlandse regering enorm doortastend met de Top bezig is, maar misschien begrijp ik de diplomatie van deze ervaren diplomaat niet helemaal. Als de Derde Top echter geen succes wordt, dan wordt het een mislukking. En niemand zit op een mislukking te wachten, zeker niet nu er een enorme concurrentie van de Europese Unie wordt gevoeld en de Europese Unie de Raad van Europa steeds meer in handen dreigt te krijgen doordat zij over een meerderheid van de 46 landen beschikt. Daarom denk ik dat een stevig optreden van de Nederlandse regering op dit moment echt op zijn plek is.

De Nederlandse regering zou ook van een stevig optreden blijk geven, als zij zou durven te zeggen dat goed werk niet alleen tijd, maar ook geld vergt. De regering meent dat er een aantal dingen moet gebeuren, dat het erg belangrijk is dat de Raad blijft bestaan en dat bepaalde taken verder ontwikkeld moeten worden, maar zij kiest toch voor de reële nulgroei. Dat is natuurlijk een boodschap waar noch de president van de Parlementaire Assemblée noch de secretaris-generaal van de Raad van Europa erg ver mee komt. Ik was eind april bij de bespreking van het budget van de Parlementaire Assemblée in de commissie voor Economische Zaken. Eigenlijk had die bespreking life uitgezonden moeten worden, dan had iedereen kunnen horen hoe de secretaris-generaal van de Assemblée uitlegde waarom wij eigenlijk geen vragen meer behoeft den te stellen over centen. De reden die hij gaf, was dat hij gewoon geen centen meer had; alles was op. Als je de bedragen waarover hij sprak, ook nog eens afzet tegen de bedragen die in de Europese Unie en het Europees Parlement omgaan, dan moet je concluderen dat het een belachelijke zaak is. Ik vind dat de Nederlandse regering, als zij belang hecht aan de Raad van Europa en de Parlementaire Assemblée, daar ook penningen voor op tafel moet leggen. Als je daar, zoals de minister voorstelt, pas na de Derde Top over wilt gaan spreken, dan kom je met je eieren na Pasen en zal niemand daar meer een boodschap aan hebben. Ik stel dan ook voor dat de regering dit punt steviger inzet tijdens de Derde Top.

Overigens complimenteer ik de regering net als de heer Jurgens met het feit dat zij bereid is om extra geld beschikbaar te stellen voor het Hof. Dat is echter geen excuus om dat voor andere instellingen niet te doen. Het Hof is belangrijk, maar dat geldt ook voor de Parlementaire Assemblée en de Raad van Europa met zijn secretariaat. Ik had zelf voorgesteld om wat onderuitputtingsgeld van de Europese Unie over te hevelen naar de Raad van Europa. De minister zei dat hij dat een leuk idee vond, maar dat dit natuurlijk niet mogelijk was. Ontschotting is in Nederland inmiddels evenwel een goed begrip geworden en de vraag is dan ook waarom dat in

Europa niet kan. Als de een 100 mln overhoudt en de ander 10 mln te kort komt, dan zou er toch iets gedaan moeten kunnen worden. Ik wens de minister de creativiteit toe om op die manier het serieuze probleem van de Raad van Europa en de Assemblée op te lossen. Ik hoor ook nog graag wat meer over de verhouding tussen de Europese Unie en de Raad van Europa en de visie van de minister daarop. Ook wil ik weten hoe dit op de Derde Top aan bod zal komen. Nogmaals, de Raad van Europa dreigt omvergelopen te worden door dat enorme blok van 25 EU-landen.

Tot slot maak ik een opmerking over de verhouding tussen het Nederlandse parlement én de Raad van Europa en de Parlementaire Assemblée. Ik vind net als de minister dat de Parlementaire Assemblée wat meer werk van haar werk moet maken en dus ook meer moet reageren op de inbreng van het Comité van ministers. Het Nederlands parlement moet meer verantwoording vragen, zowel van de regering als van de delegatie. Tijdens de schriftelijke ronde heb ik voorgesteld om in de toekomst een jaarlijks verantwoordingsmoment te creëren. Dit kan heel goed bij de Staat van de Unie die kan worden uitgebreid met de Staat van het Continent. Daarmee maken wij tevens duidelijk dat voor ons Europa niet ophoudt bij 25 landen, maar dat het 46 landen heeft.

*N

De heer **Russell** (CDA): Voorzitter. Na de interventie van collega Jurgens is het mij nogmaals veel helderder geworden welk een eer het is dat ik dit debat voor het CDA mag voeren, terwijl ik geen afvaardigde naar de Assemblée ben. Ik hoop dat ik dit ooit nog eens mag worden. Het is een uitverkiezing.

Het CDA heeft zich altijd zeer met Europa beziggehouden. Mijn fractie heeft daarom ook uitgebreid aan de eerste ronde meegedaan. Uit de schriftelijke antwoorden kan men echter de indruk krijgen dat wij nauwelijks inbreng hebben gehad. Dat wil ik hierbij rechtzetten.

De CDA-fractie dankt de minister voor de schriftelijke beantwoording van de vragen. Zij wil verder ingaan op het bureau voor de grondrechten en het belang van nauwe samenwerking tussen de Raad van Europa en dit bureau. De minister schrijft in zijn beantwoording dat dit ook voorzien is in het aan te nemen actieplan. De inhoud daarvan kennen wij echter niet. Kan de minister aangeven wat de precieze inhoud van het actieplan is en kan hij ervoor zorgen dat het ten snelste aan deze Kamer toekomt? Hoe verhoudt de uitspraak dat er overeenstemming over een actieplan bereikt is zich tot de brief van de voorzitter van het ministerscomité van 25 april dat de tekst nog niet beschikbaar gesteld kan worden omdat er nog geen overeenstemming bereikt is? De CDA-fractie wil weten wat de feitelijke situatie thans is.

Ook de verdere beantwoording van de vragen en de uitleg wat dit punt betreft van de minister komen goed aan bij de CDA-fractie, doch het klinkt hier en daar wel wat vrijblijvend en vaag. Kan de minister aan de CDA-fractie toezeggen dat hij niet met de oprichting van het

grondrechtenbureau instemt tenzij vaststaat -- nu en in de toekomst -- dat de complementariteit met de taken van de Raad van Europa echt gewaarborgd is en blijft en dat de EU zich niet gaat bewegen op gebieden waarop de Raad van Europa reeds grote ervaring heeft? Daarbij is natuurlijk een kleine stap in de goede richting als de Raad van Europa in het bestuur van het nieuwe grondrechtenbureau vertegenwoordigd is.

In antwoord op vragen met betrekking tot de versterking van de Parlementaire Assemblee schrijft de minister dat de wens daartoe van de Assemblee zelf uit moet gaan. De CDA-fractie wijst de minister erop dat in de resolutie van de Assemblee ter voorbereiding op de derde top, die in januari 2005 is aanvaard, concrete aanbevelingen op dit punt zijn gedaan waaronder versterking van de parlementaire dimensie door deelname van het Europees Parlement en de Raad van Europa aan het quadripartite overleg. Steunt de minister dit voorstel?

De CDA-fractie dankt de minister voor de mededeling dat zowel de minister-president als de minister van Buitenlandse Zaken op de derde top aanwezig zal zijn. Dit onderstreept nog maar eens welk groot belang de regering hecht aan de Raad van Europa. De CDA-fractie hoopt dat dit bijdraagt aan het succes van de komende top en zij wenst de regering daarbij onverminderd wijsheid toe.

*N

Mevrouw **Broekers-Knol** (VVD): Mevrouw de voorzitter. Ik spreek in plaats van de heer Dees, die in het buitenland vertoeft.

Het is goed dat wij aan de vooravond van de derde top, die op 16 en 17 mei zal plaatsvinden, met elkaar kunnen spreken. Wij hebben 4 mei jongstleden een brief van de minister gekregen waarin op verzoek van deze Kamer een reactie wordt gegeven op de derde top van de Raad van Europa. Namens mijn fractie dank ik de minister daarvoor.

In deze brief wordt duidelijk gesproken over de samenwerking tussen de Raad van Europa en de Europese Unie. Tijdens de derde top zal een aanzet worden gegeven voor een nauwere samenwerking tussen de Raad van Europa enerzijds en de Europese Unie en de OVSE anderzijds. Het uitgangspunt van de regering is dat de Raad van Europa essentieel is voor de bevordering van een verenigd Europa op basis van gemeenschappelijke waarden en normen, maar dat onnodige overlap dient te worden voorkomen. Vooral de laatste is een belangrijke zinsnede.

Nederland zet zich in voor een beter gebruik van het instrumentarium van de Raad van Europa door de EU, vooral op het gebied van de kerntaken van de raad. De Nederlandse regering is echter voorstander van een nadere invulling van het EU grondrechtenbureau in Wenen. Zij heeft daarvoor een aantal argumenten. 1. De taken van dit grondrechtenbureau moeten complementair zijn aan de taken van de Raad van Europa. 2. De nadruk moet worden

gelegd op de dataverzameling en -analyse door dit bureau. 3. Het bureau moet een doorgeefluik zijn van informatie van andere organisaties over schendingen van mensenrechten binnen de Europese Unie.

De minister wijst er in de brief op dat de Nederlandse regering zich bewust is van het gevaar van overlap. De Raad van Europa is immers de organisatie bij uitstek op het gebied van de mensenrechten. Het is dan ook de vraag waarom wordt gepleit voor een apart grondrechtenbureau van de Europese Unie, waardoor juist gevaar voor overlap ontstaat. De Raad van Europa hield zich hiermee mee bezig en zal zich hiermee ook bezig blijven houden. Daarnaast is het de bedoeling dat het grondrechtenbureau optimaal gebruik maakt van de expertise van de Raad van Europa. Waarom wordt dan toch gepleit voor een grondrechtenbureau van de Europese Unie?

De motivering die de minister in zijn brief van 4 mei geeft, kennelijk de motivering die de minister op de derde top zal uitspreken, overtuigt ons niet erg. Ik meen dat ik namens mijn fractie kan uitspreken dat zij het oprichten van het grondrechtenbureau van de Europese Unie niet direct ziet als een interessante aanvulling op het werk van de Raad van Europa. De minister zegt wel dat de complementariteit tussen het bureau en de raad gewaarborgd moet zijn en dat het bureau schendingen van de mensenrechten binnen de EU effectiever aan de orde kan stellen, maar wij horen van de minister graag meer motieven dan alleen deze. Tot nu toe is ons van nut en noodzaak van dit grondrechtenbureau niet voldoende gebleken. De Raad van Europa speelt immers juist op het gebied van de mensenrechten een heel belangrijke rol.

*N

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Voorzitter. Evenals de heren Kox en Jurgens heb ik het ongelofelijke voorrecht om sinds anderhalf jaar deel uit te maken van de Parlementaire Assemblee van de Raad van Europa. Ik wist niet waar ik "ja" tegen zei, toen ik zei dat ik wel af en toe naar Straatsburg wilde reizen, maar ik moet zeggen dat het mij wel meevalt. In dit debat probeer ik toch enige distantie te houden, omdat het enthousiasme dat je krijgt, als je daar werkt, de blik niet al te zeer moet benevelen.

Van verschillende kanten in deze Kamer is de discussie over de kerntaken van de Raad van Europa vrij hard aangezet, maar de minister heeft deze in zijn beantwoording weer wat afgezwakt. Ik kan daar als een van de weinigen toch wel in meevoelen. Een belangrijke taak, die je breed kunt opvatten, is de sociale cohesie; iedereen erbij houden die lid is van de Raad van Europa. Dan moet je oog hebben voor de verlangens die in de lidstaten van Midden- en Oost-Europa leven en deze ook agenderen voor de Raad van Europa. Daarnaast moet deze een ontmoetingsplek zijn en een leerschool voor parlementariërs in democratieën die dat nog niet zo lang doen als wij. Dat moet niet ten koste gaan van de alom erkende kerntaken van de Raad van Europa, maar ik heb oog voor het belang van die andere onderwerpen en ik begrijp dat de minister dat ook heeft.

Als rapporteur op het gebied van milieu heb ik een rapport mogen schrijven over een conflict tussen Roemenië en de Oekraïne over het ecologisch beheer van de Donaudelta. Er zijn mensen die vragen wat de Raad van Europa in godsnaam met milieu te maken heeft. Als je in die landen werkt aan voorstellen om tot een vergelijk te komen, merk je dat dit concrete invloed heeft. Ik heb begrip voor de uitleg van de minister om dat iets te nuanceren en ik steun hem daarin.

Ik had geen tijd om een inbreng te leveren bij de schriftelijke vragen, maar ik wil wel een voorzet geven voor de top van volgende week. In het rapport van de Parlementaire Assemblée komt het punt naar voren om een monitoringsysteem op te zetten bij de staten die vanaf de jaren negentig lid zijn geworden van de Raad van Europa. De angst bestaat dat er met twee maten wordt gemeten, maar er moet wel worden gezocht naar een instrumentarium voor consequente en stringente monitoring. Mijn vraag is of de minister dat ook vindt en of dat ook een rol speelt bij het plan van actie dat op de top aan de orde komt.

De heer Jurgens heeft het al over Rusland gehad. Hij stelt dat je kunt zien dat het lidmaatschap van de Russische Federatie van de Raad van Europa op een aantal punten effect heeft gehad, bijvoorbeeld bij de ondertekening van het Kyoto-protocol. Ik heb dat van nabij kunnen meemaken in de milieucommissie, waar toevallig ook de voorzitter van de milieucommissie van de Doema in zit, die daarbij een actieve rol heeft gespeeld. Ik begrijp wel dat er ook andere factoren zijn geweest, maar de druk op de Russische Federatie die door de Raad van Europa is ontwikkeld, heeft toch een belangrijke rol gespeeld bij de ondertekening van het Kyoto-protocol.

Wat nog niet is besproken, maar waar wij onze ogen niet voor moeten sluiten, is dat er nog steeds ernstige grensconflicten zijn tussen lidstaten van de Raad van Europa. Dat is een heel belangrijk aspect van monitoring. Een van de eerste opdrachten van het comité van ministers van de Raad van Europa zou moeten zijn om harder te werken aan het uit de wereld helpen van die potentiële conflicthaarden. Dat zou een belangrijk punt moeten zijn bij de top van volgende week. Wat is de inzet van de minister hierbij?

Over de relatie tussen de Raad van Europa en de Europese Unie is al het nodige gezegd. Ik steun de benadering van mijn voorgangers betreffende het grondrechtenbureau van de Europese Unie. Het moet volgens de minister complementair zijn, alhoewel uit zijn antwoorden niet blijkt hoe. Misschien kan hij wat explicieter zijn. Zo stelt hij dat het grondrechtenbureau zijn werking moet vinden binnen de lidstaten van de Europese Unie. Dat lijkt mij wel het minste. Als je die redenering omdraait, kan men stellen dat het werk van het mensenrechtenbureau van de Raad van Europa zich uitstrekt tot die landen die zowel lid zijn van de Raad van Europa als de Europese Unie. De minister moet mij dus maar eens uitleggen hoe hierbij geen sprake van dubbeling kan zijn.

Ik vind dit een goed voorbeeld van hoe de Europese Unie zich op een terrein begeeft waar zij dat niet

hoeft te doen. Het werk gebeurt immers al door een ander orgaan, namelijk de Raad van Europa. Het is niet nodig om te proberen om dit werk voor een deel te dubbelen. Dat zal echter toch gebeuren. Ik steun degenen die zeggen van Nederland een harde insteek te verwachten op dit punt.

Over de architectuur van de Raad van Europa wordt een aantal zaken naar voren gebracht in het rapport van de Parlementaire Assemblée. Er bestaat kritiek op het Comité van Ministers, dat transparanter en meer in de openbaarheid moet functioneren. Ik ben het daarmee eens. De vraag is of de minister dat ook is. Bestaat er bereidheid bij het Comité van Ministers, ook op inzet van Nederland, om creatiever aan bestuurlijke en politieke vernieuwing te werken aan het Comité van Ministers? Het idee is gelanceerd om de Parlementaire Assemblée steviger te laten functioneren. Dat is een taak van die assemblee zelf. Het is goed om te constateren dat de delegaties van een aantal kleinere en middelgrote landen een paar weken geleden elkaar hebben gesproken over verbetering. Dat gaat niet in eerste instantie de minister aan.

Ik steun de suggesties van de fracties van de ChristenUnie en de SGP om de Staat van de Unie in het vervolg de Staat van Europa te noemen en daarin niet alleen de Raad van Europa, maar ook de OVSE te betrekken. Deze drie Europese samenwerkingsverbanden moeten zich in een jaarlijks rapport presenteren aan Eerste en Tweede Kamer. Ik begrijp niet waarom de minister niet direct "ja" kan zeggen tegen deze suggestie. Hij komt er op een nader moment op terug. Hetzelfde geldt de suggestie van de ChristenUnie om conventies van de Raad van Europa in een vroegtijdig stadium aan te kaarten bij de Kamer. Ook tegen die suggestie kan de minister niet zijn. Ik hoop dat de minister niet te lang hoeft na te denken over deze suggesties. Wellicht kan hij in zijn beantwoording direct positief reageren.

*N

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Voorzitter. Ik spreek ook deze keer mede namens de fractie van de SGP. Wanneer enkele weken geleden de eerste termijn op reguliere wijze zou zijn gevoerd, was ik als volgt begonnen.

Het simpele feit dat het mij nog nooit is vergund om actief te participeren in de Assemblée van de Raad van Europa behoeft niet een verhindering te zijn om over aangelegenheden betreffende deze belangrijke institutie onbekommerd het woord te voeren. Door enkele meer rechtstreekse ervaringen met de Raad heb ik de betekenis daarvan leren inzien en waarderen. Toen jaren geleden mijn parlementaire pad kruiste met dat van het lot van de belangrijkste politieke gevangene in Azerbeidzjan bemerkte ik wat de Raad en zijn comités kunnen betekenen voor het lot van politieke gevangenen. Om een zeer lang verhaal kort te houden: enkele maanden geleden smaakten de heer Jurgens, die zich voor dezelfde zaak sterk had gemaakt in de Assemblée, en ik het genoegen om in dit huis deze voormalige politieke gevangene als vrij man te ontvangen. Wij werden wat onwennig tegen zijn

dankbare borst gedrukt. Ik maak van de gelegenheid gebruik om via de minister zijn ambtenaren, in het bijzonder de ambassadeur mensenrechten, te bedanken, die eveneens volhardend aan de vrijlating van deze politieke gevangene en zijn komst naar Nederland hebben gewerkt.

Vervolgens dank ik de minister voor de schriftelijke antwoorden. Ik moet er maar vertrouwen in hebben dat de derde top een bijdrage kan leveren aan de noodzaak om de activiteiten van de Raad van Europa meer te concentreren op de kerntaken. Ik zie onvoldoende redenen om op dat punt te opponeren. Wel interessant is dat de AIV daar opmerkingen over heeft gemaakt en vragen heeft gesteld aan de Nederlandse leden van de Assemblee. Hier hoeft de minister natuurlijk niet op te reageren, maar het zou aardig zijn als de heer Van der Linden zich geroepen voelt. De AIV wees erop dat ook de leden van de Assemblee zich zouden moeten beperken en dat zij voorzichtig moeten zijn bij conventies, aanbevelingen en resoluties die enigszins buiten de orde vallen. Het voornemen is prachtig, maar ik moet nog zien dat men er om die reden tegen is als er een prachtige resolutie langskomt. Als een van de leden van de Assemblee zich geroepen voelt om te reageren, dan is hij of zij bij dezen geïnviteerd.

Het doet mij goed dat de minister-president tijdens de derde top zal spreken over de gemeenschappelijke waarden. Ik zou bijna zeggen: hij kan niet anders. Ik hoop wel dat hij zijn verhaal met enige kritische zin zal uitspreken en dat hij er ook op zal wijzen dat de gemeenschappelijke waarden nog altijd zeer gebrekkig worden gedeeld door een land als Rusland of een land als Azerbeidzjan. Zij zijn nu lid en daar moeten wij gebruik van maken. Ik heb al aangetoond dat het effectief kan zijn. Dat neemt niet weg dat de ontwikkelingen in Rusland, gezien vanuit de optiek van de Raad van Europa, zorgwekkend zijn.

De minister wijst er in navolging van de PvdA-fractie terecht op dat de Raad van Europa in de afgelopen 56 jaar gezag heeft opgebouwd op diverse technische deelterreinen. Daarbij wordt ook het familierecht genoemd. Opgemerkt wordt dat dit onderwerp, evenals bloedtransfusie, minder gemakkelijk is te herleiden tot het kernthema. Van familierecht begrijp ik dat wat minder goed dan van bloedtransfusie. Ik hoop niet dat de Nederlandse regering dit onderwerp over de rand van de raad wil duwen. Dat zou ik echt een verlies vinden, want juist op dit punt heeft de Raad van Europa veel expertise opgebouwd. Vaak heeft de Raad een beter politiek oordeel over dit onderwerp dan Nederland.

Ik kan het eens zijn met de strekking van de woorden van mevrouw Broekers Knol over het grondrechtenbureau van de Europese Unie in Wenen. Het is mij niet ontgaan dat de minister in zijn antwoord twee dingen schrijft. In de eerste plaats pleit de regering tegen nieuwe standaardzetting en "fact-finding missions" door dat nieuwe bureau. In de tweede plaats pleit de regering voor een territoriaal mandaat dat beperkt is tot de Europese Unie. Het gaat mij even om het woord "pleiten". Daaruit

blijkt dat het een politieke positie is en niet meer dan dat. Wij hebben dus helemaal geen garanties. De dynamiek in de Europese Unie is zo dat men het geweldig vindt om met zo'n onderwerp de boer op te gaan. Wij moeten er dus rekening mee houden dat het EU-grondrechtenbureau een eigen leven gaat leiden. Dat is tot meerdere eer en glorie van de Unie, maar daarmee wordt het bureau een rechtstreekse concurrent van de Raad van Europa, zeker als het bureau zich gaat bezighouden met "fact-finding missions". Ik zou dat zeer zorgelijk vinden. Ik formuleer het misschien iets sterker dan mevrouw Broekers Knol maar ik zie haar nog steeds knikken, dus ik denk dat zij dit wel goed vindt.

In de schriftelijke eerste ronde heb ik gewezen op de voorbehouden die de lidstaten hebben gemaakt bij de toetreding indertijd tot de Raad van Europa. Die zouden verdwijnen als de hele Europese Unie toetreedt tot het EVRM. Dan staat er een gevaarlijke zin: "Op dit punt is de stellingname van de ChristenUnie onduidelijk". Als dat zo is, dan is dat in commissie. Ik heb dat gewoon ontleend aan de toelichting bij het goedkeuringswetsvoorstel van de Europese Grondwet. De minister hoeft er wat mij betreft nu niet op te reageren, want ik neem dat allemaal mee bij de behandeling van die Grondwet, als het er ooit van komt. Het gaat hier dus niet om een stellingname van de ChristenUnie. Degene die dat heeft geschreven, heeft wat mij betreft een berisping verdiend.

Ik vind het idee van de SP om aandacht te besteden aan de OVSE en de Raad van Europa in de Staat van Europa sympathiek maar niet verstandig. Dat is simpel en alleen omdat de EU zo belangrijk is voor de rechtsorde in Nederland, de politieke orde en wat niet al. Ik vind dat je deze zaken niet moet vermengen. Mijn sympathie mag dus duidelijk zijn, maar ik denk dat we de EU als zodanig binnen de staat een plek moeten geven en dat we het daarbij moeten laten. Zo niet, dan vervaagt iets -- met alle respect overigens voor de OVSE en de Raad van Europa -- wat veel belangrijker is.

De minister zou ook nog terugkomen op de suggestie van mijn fractie om de Kamers vooraf te betrekken bij conventies van de Raad van Europa die belangrijk kunnen zijn voor onze rechtsorde. Daarover zouden we nog een nader oordeel krijgen, maar dat is niet nodig, want dat oordeel bestaat al. Soms is mijn geheugen iets beter dan het institutioneel geheugen van het departement. Laat ik de minister en zijn ambtenaren verwijzen naar de schriftelijke behandeling van de Wet goedkeuring bekendmaking verdragen, die ergens in het begin van de jaren negentig is behandeld, vlak voor Schengen. Toen heeft de Tweede Kamer gevraagd om vooraf te worden geïnformeerd bij belangrijke verdragen die de rechtsorde van Nederland raken. De regering beschouwde dit toentertijd als redelijk en reageerde daar positief op; vandaar dat daarna de concepten van verdragen als die van Nice, Amsterdam enzovoort altijd naar de Tweede Kamer zijn gestuurd. Dat was overigens ook in het belang van de regering, omdat de Kamers zo konden meedenken en een echec zoals dat van Maastricht kon worden voorkomen. Dat had ik in gedachten bij mijn voorstel met betrekking tot belangrijke conventies van de

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

Raad van Europa. Op grond van hetgeen begin jaren negentig is beloofd, kan het antwoord van de regering niet anders zijn dan dat zij daartoe bereid zal zijn.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

*N

Minister **Bot**: Voorzitter. Ik dank de leden voor de vele bijdragen en vragen die zijn gesteld. Het is jammer dat wij niet de gelegenheid hebben gehad om in een eerste termijn een meer algemene beschouwing te houden over het werk van de Raad van Europa en met name de voorbereiding voor de Derde Top in Warschau. Ik heb dat moeten afdoen via de schriftelijke vragen. Het is echter goed dat wij vandaag toch kort de gelegenheid hebben om op een aantal additionele onderwerpen in te gaan. Ik zal proberen om de vragen naar beste vermogen te beantwoorden, uiteraard voor zover ik antwoord kan geven op de vraag. Hier en daar zijn vragen gesteld die op dit moment niet helemaal duidelijk zijn. Ik zal de vragen een voor een beantwoorden en hoor gaarne of de leden begrip hebben voor de manier waarop ik dat doe.

Als eerste kom ik te spreken over de bijdrage van de heer Jurgens, die veel ervaring heeft in de Raad van Europa en de Assemblee. De eerste vraag ging over de bestaande kerntaken en of wij niet moeten oppassen dat er kerntaken worden uitgedrukt, omdat wij ons met een veelvoud aan kerntaken willen bezighouden. Het gaat dan om de financiën, waarnaar overigens ook door de heer Kox is geïnformeerd. Ik denk dat het niet de bedoeling is om af te wijken van de kerntaken. In de voorbereiding van de top is duidelijk gemaakt dat het herbevestigen van de drie essentiële kerntaken van de Raad van Europa een van de elementen is. Dat wil niet zeggen dat het in het framework van die kerntaken niet mogelijk is om daaraan een bepaalde uitwerking te geven in het licht van nieuwe ontwikkelingen. Ik geloof niet dat de bestaande kerntaken minder goed zullen worden uitgevoerd, maar ik denk dat wij ons juist moeten concentreren op de kerntaken en ervoor moeten zorgen dat er geen dubbel werk wordt verricht. In dit verband wijs ik erop dat het mij tijdens mijn voorzitterschap van de Raad van ministers is opgevallen dat er vanuit de Assemblee vaak vragen worden gesteld die eigenlijk het hele spectrum van menselijke activiteiten omvatten, van landbouw tot milieu en van familierecht tot mensenrechten. Dat is op zichzelf goed, maar ook vanuit de Assemblee moet erop gelet worden dat wij ons concentreren op de kerntaken en de directe afgeleiden daarvan.

Met betrekking tot financiën zeg ik dat minder nog niet wil zeggen dat het niet ook beter kan. Ik zeg eerder: minder en nog beter. Laten wij ons op die kerntaken richten en laten wij trachten om die beter te doen met het beschikbare geld. Nederland is voor reëel constant, dus rekening houdend met de inflatie. Wat ons betreft zou het natuurlijk best een schepje meer mogen zijn, maar het is bekend dat hiervoor in de Raad van

Europa op het ogenblik geen meerderheid te vinden is. Hiervoor valt zelfs geen grote belangstelling waar te nemen, zoals ik zelf ook heb gemerkt in de periode waarin ik zeer nauw betrokken was bij het welvaren van deze organisatie.

De heer **Kox** (SP): Sinds ik ben toegetreden tot de Parlementaire Assemblee hoor ik dat niemand er eigenlijk een cent extra voor over heeft. Zij zouden het zelfs liever goedkoper willen. Nergens zie ik daarover echter debat. De Assemblee heeft bijvoorbeeld vastgesteld dat er een delegatie uit Noord-Cyprus moet worden uitgenodigd om toe te treden tot de Cypriotische delegatie. Er is een uitnodiging uitgegaan naar de Palestijnen en de Amerikanen om mensen te sturen.

Dat moet allemaal voor hetzelfde bedrag. Er is gevraagd om assistentie in Oekraïne en in Georgië. Dat kan allemaal niet voor hetzelfde bedrag. Van het bedrag waar de parlementaire assemblee het mee moet doen, kan in een normaal parlement nog geen commissie draaien. Waar wordt dat debat eigenlijk gevoerd? Als niemand er een cent extra voor over heeft, komt het geld er niet. Ik zou graag zien dat Nederland hierin het initiatief nam. Ik ben socialist, en dus gierig, maar soms moeten er extra middelen op tafel worden gelegd om iets te kunnen doen.

Minister **Bot**: Tijdens het Nederlandse voorzitterschap is er wel degelijk aandacht gevraagd voor het geringe bedrag van 186 mln. Als men wil dat het hof, de assemblee en dergelijke beter draaien en meer kunnen doen, moet men ook bereid zijn om er meer geld voor uit te geven. De reactie daarop is een diep stilzwijgen geweest. Ik geloof dat elk voorzitterschap deze zaak aanzwengelt en tracht meer geld los te krijgen, maar elke keer is het verhaal: het gaat op dit moment economisch minder goed, iedereen moet de broekriem aanhalen en er is dus op dit moment geen geld voor de Raad van Europa. Hetzelfde geldt voor de Europese Unie. U kent de harde inzet van Nederlandse zijde voor het standpunt over de 1%-norm.

De heer **Kox** (SP): Er zit nogal een verschil tussen de miljoenen voor de Raad van Europa en de miljarden voor de Europese Unie. U zegt dat elk voorzitterschap een poging doet, maar dat alle anderen dan afhaken. Maar alle lidstaten worden toch ooit voorzitter? Ik vind het beschamend dat de assemblee met een dergelijk laag bedrag moet werken. Dat gaat ten koste van het werk van de assemblee. U hebt in antwoord op een van de vragen aangegeven dat de wachtlijst van het hof elke maand met duizend zaken groeit. Ik vind dat schandalig. Tegen 800 miljoen Europeanen wordt gezegd dat zij een beroep kunnen doen op een conventie inzake hun elementaire rechten, maar er komen per maand 1000 wachtenden bij. Als er geen extra geld en middelen bijkomen, wordt dat probleem nooit opgelost. Ik vind dat de Nederlandse regering dit eigenlijk zou moeten inbrengen, in de trant van: geen geld, geen Zwitsers. Zo werkt het toch?

Minister **Bot**: Dat weet ik niet helemaal, want er is natuurlijk wel geld, maar het is te weinig. Het is niet zo dat er helemaal geen geld is en daarom is het adagium: met hetzelfde geld beter functioneren. Verder komt het erop aan waar de accenten worden gelegd. Wij hebben tijdens ons voorzitterschap een aantal maatregelen kunnen doorvoeren met betrekking tot het hof. Ik noem protocol 14 en de vermindering van de werklast, in zoverre dat er een stroomlijning is gekomen. Er zijn dus wel degelijk maatregelen te bedenken waardoor je de bestaande instellingen beter kunt laten functioneren met dezelfde hoeveelheid geld. Wij zijn geconfronteerd met een fait accompli waarbij een aantal lidstaten zelfs niet eens bereid was om de reële nulgroei door te zetten, maar een nominale nulgroei wilde. Laten wij blij zijn dat wij in elk geval de reële nulgroei kunnen handhaven en laten wij ervoor blijven pleiten dat er wordt nagedacht over verhoging van het budget. Ik ben het met u eens dat er zeker meer geld voor nodig is om de Raad van Europa goed te laten functioneren.

De heer Jurgens heeft een vraag gesteld over migratie en integratie. Er gebeurt veel achter de schermen en juist daarom heb ik er expliciet naar verwezen. Ik geloof dat het goed is dat wij erkenning krijgen voor het vele werk dat in relatieve stilte binnen de Raad van Europa wordt verricht. Het baart mij echter ook wel eens zorgen dat er in veel comités en werkgroepen zaken worden bedacht en aangeslingerd. Wij zouden moeten nadenken over de efficiency daarvan. Dit wil niet zeggen dat ik het geen belangrijk onderwerp vind, maar er gebeurt kennelijk heel veel achter de schermen, waar de assemblee geen weet van heeft, noch het comité van ministers. Natuurlijk worden daar alle experts bij betrokken, de ECRI, de Commissaris voor de Mensenrechten enzovoorts. Ik weet ook dat er veel vragen gesteld worden vanuit de Assemblee aan het Comité van Ministers. Het lijkt mij nuttig om dit onderwerp aan de orde te stellen wanneer wij het AIV-advies in detail bespreken. Dan kunnen wij nader kijken naar dit soort onderwerpen en de manier waarop deze behandeld worden en ineens naar boven komen. De Assemblee en het Comité van Ministers moeten ook wel in de hand houden wat de kerntaken zijn en op welke terreinen wij die willen uitbreiden.

De heer **Jurgens** (PvdA): Een punt waar het werk van de Assemblee buitengewoon goed functioneert, is wanneer er een verdrag in voorbereiding is. Zo is er nu een verdrag in voorbereiding ter voorkoming van terrorisme. Daarover wordt dan in een voorbereidende fase al overleg gepleegd met de Parlementaire Assemblee over een ontwerp tekst. Dat betekent dat je invloed krijgt op een moment waarop een nieuw verdrag ontstaat, wat de nationale parlementen later helemaal niet meer hebben, want dan ligt het stuk voor. Dat zou zeer bevorderd kunnen worden.

Een van de dingen die ik merk, is dat er inderdaad in allerlei comités directoires binnen de Raad van Europa werk wordt gedaan dat niet gedeeld wordt. Dat gebeurt soms om diplomatieke redenen, dan begrijp ik het wel, maar soms is er gewoon geen manier om het ook met de Assemblee te delen. Ik doe even een beroep op de

President van de Assemblee, in deze hoek van de Kamer gezeten, om daar samen met het Comité van Ministers werk van te maken. Wij worden zelf via de Nederlandse permanente vertegenwoordiging ondershands geïnformeerd. De vertegenwoordiging is buitengewoon actief, daar wil ik graag mijn complimenten voor geven. Toch zou het erg goed zijn als dat meer openbaar zou gebeuren en als er een samenwerking tussen Assemblee en de Raad van Ministers zou ontstaan.

Minister **Bot**: Dat acht ik een heel goede suggestie. Zoals ik al zei, is er al veel indirecte communicatie, door de vragen die gesteld worden en de reacties van het Comité van Ministers op vragen van de Assemblee. Maar dat kan worden verbeterd. Dat is ook iets wat wij nader aan de orde kunnen stellen wanneer wij het AIV-advies diepgaand gaan bespreken.

De heer Jurgens heeft ook een vraag gesteld over Rusland. De heer Kox vroeg daar eveneens naar. De Russische Federatie manifesteert zich de laatste jaren heel nadrukkelijk op het Europese toneel. Ik schreef in mijn brief van 4 mei dat Rusland de Raad van Europa niet nodig heeft. Rusland speelt immers een heel kritische rol in de OVSE. Bij een steeds groter wordende EU zie ik niettemin een belangrijke rol weggelegd voor de Raad van Europa. Overigens hebben wij ook nog onze eigen betrekkingen met de Russische Federatie en andere buurlanden, denkt u maar aan de toppen die wij regelmatig hebben en ook aan de gesprekken op ministerieel niveau. Die rol zie ik er met name in, de voor ons zo belangrijke normen en waarden waar de Raad van Europa voor staat, aan Rusland mee te delen en Rusland daarin te betrekken. Dat lijkt mij in de eerste plaats in het belang van Rusland, maar het is ook in het belang van onszelf, dat wil zeggen van Nederland, van de Europese Unie en van de westelijke partners. Ik denk dat wij alleen al daarom in de Raad van Europa moeten blijven investeren.

Wij moeten niet blind zijn -- dat werd ook opgemerkt -- voor mensenrechtenschendingen. Wij moeten met andere woorden niet zo diplomatiek zijn, dat wij Rusland nooit durven aanspreken. De Raad van Europa is er nu juist voor om duidelijk te maken waar het om gaat, wat de kerntaken en de kernboodschappen zijn van de Raad van Europa. Dat kan best op een heel duidelijke manier gecommuniceerd worden. Ik geloof dat de Russen dat ook heel goed begrijpen. Trouwens, hetzelfde is het geval in de OVSE. U weet dat op het ogenblik de Russen daar weinig coöperatief zijn en in de gesprekken die ik gehad heb daarover, blijkt duidelijk dat de Russen zeggen: waarom bemoeit de OVSE zich niet meer met haar kerntaken, in plaats van alleen maar te hakken op Rusland en de landen die daar omheen liggen.

Wij moeten in zoverre diplomatiek zijn dat wij Rusland blijven betrekken bij het werk van de Raad van Europa en de kernboodschappen die wij willen meegeven. Aan de andere kan moeten wij voorkomen dat Rusland zich gaat distantiëren omdat zij het gevoel krijgen dat alleen zij altijd het onderwerp van discussie zijn en het onderwerp van de aanvallen.

De Raad van Europa is de wachtkamer is geweest voor verschillende staten die later lid zijn geworden van de Europese Unie. Zij hebben daarin kunnen kennismaken met het pakket van waarden en normen van de Raad van Europa. Voor de staten die niet die ambitie hebben, blijft de raad een belangrijke organisatie omdat zij met de leden van de EU en anderen over verschillende zaken regelmatig van gedachten kunnen wisselen. Rusland mag niet buitenboord vallen. Wij moeten er op gepaste wijze alles aan doen om ervoor te zorgen dat het binnenboord blijft en interesse houdt.

Er is gevraagd wie er meedoen aan de top in Warschau. Dat is een hele lijst. Er zal een aantal regeringsleiders meedoen, zoals de Finse president Halonen, de Letse president Vike-Freiberga, de Roemeense president Basescu, de Oekraïense president Joesjenko, de Belgische premier Verhofstadt, de Kroatische premier Sanander, de Spaanse premier Zapatero, premier Balkenende, de Duitse bondskanselier Schröder, de Turkse premier Erdogan, de Noorse premier Bondevik, de Britse premier Blair en de Luxemburgse premier Junker als voorzitter van de Europese Unie. Er zijn dus veel prominenten die acte de présence zullen geven.

Nederland heeft zich zeer ingespannen voor deze top, hoewel er aanvankelijk aarzelingen waren over het nut ervan. Toen er een duidelijk schema op tafel kwam met een heel duidelijke boodschap ten aanzien van het handhaven van de kernwaarden, hebben ook wij ons hierachter geschaard. Wij hebben ons op een positieve manier bemoeid met deze top en wij hebben ook voorstellen ingediend.

Er is inmiddels een honderdtal tekstvoorstellen gedaan door verschillende landen en organen van de Raad van Europa. Dat heeft wel tot gevolg dat er moeilijke compromissen moeten worden gesloten om eruit te komen en dat er keuzes moeten worden gemaakt. Het streven is om te komen tot een actieplan dat voorziet in activiteiten die voor alle lidstaten echte meerwaarde hebben. Er zijn vijf thema's. De basisthema's zijn de mensenrechten, de democratie en de rechtsstaat. Die vormen de kernboodschap. Andere thema's zijn de veiligheid van de Europese burger in de 21ste eeuw, de sociale cohesie ter voorkoming van uitsluiting en tweedeling, de samenwerking tussen de Raad van Europa en de EU, de OVSE en de VN, en het functioneren van de Raad van Europa als organisatie. Bij dat laatste thema zullen ook zeker kwesties als financiën, stroomlijning en het hof aan de orde komen.

Er is gewerkt aan concrete tekstvoorstellen om te komen tot een voorstel voor betere samenwerking tussen de Raad van Europa, de EU en de OVSE. Er zijn onderhandelingen gestart over een overkoepelende slotverklaring waarin de algemene oriëntatie van de Raad van Europa moet worden benadrukt en verwoord. Wij hebben rekening gehouden met de AIV-adviezen. De kern van de inzet van Nederland is om de Raad van Europa een organisatie te maken die zich concentreert op de kerntaken, dus op de mensenrechten, de rechtsstaat en de democratie. Daarnaast is er een "enabling environment" nodig voor

sociale cohesie, voor het samenleven van burgers in het algemeen en voor de aandacht voor minderheden.

Wij hebben ons in de eerste plaats beziggehouden met die kerntaken omdat wij die essentieel vinden. Die moeten niet verwateren.

Verder hebben wij ons beziggehouden met activiteiten op het gebied van de mediavrijheid, gezondheidszorg, goed bestuur, lokaal bestuur, nationaliteiten, recht, "efficiency of justice" en de samenwerking met andere organisaties. Die laatste noemde ik al. Wij werken in verschillende fora in Wenen, Brussel en Straatsburg aan het bewerkstelligen van een synergie tussen al deze organisaties. Mijns inziens kan de derde top een extra impuls aan die synergie geven. Dat vind ik zeer belangrijk. Zeker als je persoonlijk voor al die verschillende organisaties hebt gewerkt, hebt meegemaakt met wat voor een problemen die te kampen hebben en het belang kent van een organisatie als de Raad van Europa, moet je gebruik maken van een dergelijke top. Dan kun je er namelijk voor zorgen dat duidelijk is afgebakend wat iedereen doet, zodat er geen overlap plaatsvindt, en dat iedere organisatie in haar waarde wordt gelaten.

Binnen de Raad van Europa is nog winst te boeken op het vlak van toezicht op het nakomen van verdragsverplichtingen door de lidstaten. Verder is in mijn ogen het pan-Europese politieke platform het allerbelangrijkste, want daarop kan worden gesproken over onderwerpen die voor ons allen van belang zijn. Bovendien kunnen wij daar landen bij betrekken die nog geen lid zijn van organisaties als de Europese Unie.

Over financiën heb ik al wat gezegd. U hebt de suggestie van de hand gedaan om geld van de Europese Unie naar de Raad van Europa over te hevelen. Op zichzelf is dat natuurlijk een leuke gedachte, maar zij hebben totaal gescheiden begrotingen en het is niet mogelijk om geld van de ene organisatie naar de andere over te hevelen. Ik ben het overigens wel met u eens dat het verstandig zou zijn als wij het budget van de Raad van Europa opkrikten.

Wat kunnen wij doen om de samenwerking tussen de Raad van Europa en de Europese Unie te bevorderen? Zoals ik heb gezegd, wordt die vraag op de top bestudeerd. In de slotverklaring en in de actieplannen zal daar ook rekening mee worden gehouden. Vorig jaar hebben wij tijdens het Nederlands voorzitterschap bewerkstelligd dat er een permanente vertegenwoordiger, een ambassadeur van de Europese Unie bij de Raad van Europa, wordt benoemd. Hij moet zijn residentie ook echt in Straatsburg hebben en niet van tijd tot tijd eens komen kijken. Wij hebben voorts werk gemaakt van het wekelijks EU-coördinatie-overleg. Daar is de vertegenwoordiger van de Europese Unie bij betrokken. Verder besteedt de raads werkgroep OVSE-Raad van Europa in Brussel veel meer aandacht aan de Raad. Dat is in mijn ogen ook te danken aan het Nederlands voorzitterschap.

Aan ambassadeur Landman is terecht lof toegezwaard. Hij heeft als plaatselijke EU-voorzitter nog de basis gelegd voor het "memorandum of understanding". De "guidelines" die daarbij horen, worden een bijlage bij het ontwerppactieplan. Er wordt dus aan alle kanten gewerkt aan een betere synergie. In mijn ogen is het ook

van belang dat de raadswerkgroep in Brussel zeer actief blijft. Dat zal het geval zijn als de ambassadeur van de Europese Unie nauwer wordt betrokken bij het werk. Mij lijkt het goed als de Raad van Europa die man zo veel mogelijk inspireert om zijn taak optimaal te blijven uitoefenen, als ik het zo mag zeggen.

De heer Russell, mevrouw Broekers, de heer Platvoet en de heer Van Middelkoop hebben vragen gesteld over het grondrechtenbureau en de eventuele overlap. Zoals ik geschreven heb in mijn brief van 4 mei jongstleden, streeft Nederland naar het voorkomen van overlappende activiteiten. Deze kwestie is meerdere malen aan de Europese Commissie voorgelegd. De Europese Commissie is thans bezig met de voorbereidingsverordening van het grondrechtenbureau, al weet ik dat men zich ook daar afvraagt of het een verordening moet zijn of een interinstitutioneel akkoord. Daarover wordt door de juristen nog gevochten. Wij hebben duidelijk onze voorkeur uitgesproken voor een zeer heldere afbakening van de taken van het grondrechtenbureau en voor het opnemen van die afbakening in de verordening. Verder zou er een duidelijke voorziening moeten zijn ten aanzien van de samenwerking met de Raad van Europa. Er is gevraagd hoe wij de Raad van de Raad zodanig bij deze activiteit kunnen betrekken dat die Raad weet wat er gebeurt. Wij vinden dat ook daarover een duidelijke bepaling moet worden opgenomen. Wij moeten wel eerst het voorstel van de Commissie afwachten. Het is evenwel goed dat wij nu over deze kwestie spreken, zodat de zorgen die tot uitdrukking worden gebracht aan de orde kunnen komen als het onderwerp in Europees kader wordt behandeld. Ik neem aan dat eind mei, begin juni het voorstel van de Commissie zal worden gepresenteerd en dat wij dan de geuite zorgen zullen kunnen verwerken.

Ik mag er wel aan herinneren dat toen het besluit tot het opzetten van een grondrechtenbureau in 2003 werd genomen, dat besluit kon rekenen op de steun van de Eerste en de Tweede Kamer. Dat is toen is heel duidelijk naar voren gebracht en ik neem aan dat dit besluit nog steeds op de steun van beide Kamers kan rekenen. Nogmaals, ik ben mij bewust van het gevaar van overlap. Wij zullen aan het voorkomen daarvan aandacht blijven besteden, met name in het vervoltraject.

Ik vind het grondrechtenbureau dus belangrijk voor de handhaving van de mensenrechten in Europa. Men moet hierbij ook denken aan het handvest voor de grondrechten. De oprichting van het grondrechtenbureau past daarbij. Indien de Europese Unie wil blijven wijzen op het handhaven van de mensenrechten in de wereld, dan dient ons huis op orde te zijn. Ik zie dus mogelijkheden voor het functioneren van het bureau als klankbord binnen de Europese Unie en voor het doorgeleiden van boodschappen naar de Raad van Europa.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Voorzitter. De minister zei dat enkele jaren geleden bij het nemen van het principebesluit om dit grondrechtenbureau op te richten de Eerste en de Tweede Kamer expliciet hun instemming hebben gegeven. Ik kan mij dat niet herinneren, althans

niet dat de Eerste Kamer hiermee heeft ingestemd. Daarom mijn vraag aan de minister: waaraan ontleent u deze stelling?

Verder wijs ik erop dat in dit debat een duidelijke meerderheid vindt dat het verstandig is om deze kant niet op te gaan, maar om te blijven bij de Raad van Europa. Deelt de minister de conclusie dat door een groot aantal woordvoerders dit duidelijk is gesteld? Zo ja, wat doet hij daar vervolgens mee?

Minister Bot: Ik deel uw conclusie niet. Ik heb begrepen dat u geen duplicatie en overlap wilt. Wij zouden ervoor moeten zorgen dat die zich niet voordoen. Die mening deel ik. Ik heb dan ook gezegd dat wanneer de Commissie met haar voorstel komt, ik de zorgen die de Kamer tot uitdrukking heeft gebracht, zal betrekken bij mijn inbreng. Verder heb ik gezegd dat dat commissievoorstel eind mei, begin juni is te verwachten. U vroeg hoe ik kan weten dat de Kamers destijds instemden met de oprichting van het bureau. Wat de Tweede Kamer betreft weet ik dat zij dat heeft gedaan. Wat de Eerste Kamer betreft weet ik dit uit de informatie die men mij heeft verstrekt. Destijds was ik namelijk nog geen minister.

De heer **Russell** (CDA): Voorzitter. Ik heb moeten navragen hoe dit zit, want ik was destijds nog geen lid van deze Kamer. Ik wijs erop dat ons niet bekend is dat er toentertijd expliciet over dit bureau is gesproken of dat toestemming voor de oprichting ervan in deze vorm is gegeven. Iets anders is het geval. Toentertijd is bezwaar gemaakt tegen het oprichten van agentschappen in het algemeen. Dat is nog steeds een zere plek. Wij vragen ons nog steeds af: hoe zit dat precies met de agentschappen, de democratische controle daarop et cetera? Dus als het om dit huis gaat, meen ik dat wij grote problemen hebben met wat u op dit punt zegt. Daarom hebben wij u in ons pleidooi gevraagd om onze zorg, die redelijk breed door deze Kamer wordt gedeeld, te betrekken bij uw inbreng op Europees niveau. Wat ons betreft is uw streven, zoals u dat eerder verwoordde, wat vaag.

Minister Bot: Daarom heb ik gezegd: laten wij afwachten met welke voorstellen de Commissie komt. Op dat moment wordt daaraan nader vorm gegeven. Ik heb getracht uit te leggen welke reden in dit verband geldt. Die betreft het belang van de handhaving van de mensenrechten in het algemeen. Nogmaals, de Europese Unie heeft de pretentie om voortdurend op de schending van de mensenrechten in de wereld te kunnen wijzen. Zij doet dat ook, maar daarvoor moet zij haar eigen huis op orde hebben.

Het gaat erom -- dat heb ik in mijn schriftelijke antwoorden al aangegeven -- dat de Europese burger bij de Commissie, dus bij zijn eigen organisatie, terecht kan voor klachten, ook op basis van het Handvest van de grondrechten dat opgenomen is in het grondwettelijk verdrag. Wij moeten het grondrechtenbureau gaan gebruiken als een soort klankbord binnen de Europese Unie om zo boodschappen door te geleiden naar de Raad van Europa. Ik begrijp uw zorgen dus en ik zal die

meenemen. Overigens kent ook het EU-acquis een hoge ambitie op het gebied van de mensenrechten. Volgens mij is dat de reden dat het grondrechtenbureau is opgezet.

Mevrouw **Broekers-Knol** (VVD): Ik raak bijna van mijn à propos door dit antwoord van de minister, maar ik wil toch nog twee opmerkingen maken. Het eerste betreft het besluit van 2003. Anderen hebben dit ook al naar voren gebracht. Ik heb begrepen dat menigeen hier geen herinnering van heeft. Een en ander zal dus uit de verslagen en de Handelingen moeten blijken. Als het daarin staat, zal het misschien wel zo zijn. Op dit moment bestaat daar bij mijn fractie echter niet de duidelijkheid over die de minister hier kennelijk wel over heeft.

Mijn tweede opmerking is dat ik meen dat een meerderheid van de Kamer in dit debat heeft laten merken niet het nut te zien van het grondrechtenbureau. De minister schrijft zelf in zijn brief van 4 mei dat onnodige overlap van activiteiten van de Raad van Europa en die van de Europese Unie moet worden voorkomen. Welnu, dit is in de visie van in ieder geval mijn fractie een onnodige overlap. De opmerkingen die ik de minister tot nog toe heb horen maken, hebben mij er niet van overtuigd dat dit iets anders en beter is dan wat er al is en dat het iets toevoegt aan de Raad van Europa. Het leidt alleen maar tot meer bureaucratie en tegenstrijdige belangen. Verder zal de complementariteit die zo hoog in het vaandel staat, eerder geschaad dan bevorderd worden.

Minister **Bot**: In 2003 heeft de Europese Raad unaniem het besluit tot oprichting genomen. Nederland heeft zich daar dus ook achter geschaard. Vervolgens is aan de Kamers middels de verslagen die zij krijgen van de besluiten van de Europese Raad, gemeld dat dit besluit genomen is. Het spijt mij dus buitengewoon dat u dit niet hebt meegekregen, maar het is wel duidelijk gecommuniceerd dat dit besluit was genomen. Nogmaals, ik was toen nog geen minister en moet dus afgaan op de informatie die ik heb gekregen. Er is evenwel aangekondigd dat dit bureau er komt. Ik heb gezegd dat wij nu eerst de verordening moeten afwachten en dat wij alsdan zullen bekijken op welke manier de zorgen van de Kamer als het ware ingebracht kunnen worden.

De heer **Jurgens** (PvdA): U was nog geen minister, maar ik was al wel Kamerlid. Ik kan u zeggen dat dit, zoals dat zo vaak gebeurt bij beslissingen van de Europese Raad, achteraf is meegedeeld. In dit huis en ook elders is vaak bezwaar gemaakt tegen de rol van de Europese Raad. De Raad moet elke keer iets opleveren en daarom bedenkt men maar iets. Men heeft echter niets gevraagd. In dit geval moesten de Oostenrijkers ook een bureau hebben volgens de verdeling van de Europese Unie. Men heeft dat zeker niet van te voren gevraagd aan de parlementen. Toen het ons werd meegedeeld, hebben wij bij de discussie over de Staat van de Unie van twee jaar geleden gezegd -- dat kan ik nog in de Handelingen nazoeken -- dat wij dit geen taak vonden van de Europese Unie. U hebt toen gezegd -- u was inmiddels aangetreden -- dat u ervoor zou zorgen dat

het een klein geheel zou blijven, ondergeschikt aan het werk van de Raad van Europa. En daar houd ik u aan.

Minister **Bot**: Ik heb opnieuw toegezegd dat wij uw zorgen zullen meenemen wanneer wij verder discussiëren over de inhoud die aan dit bureau gegeven gaat worden. Ik wil echter even afwachten met wat voor voorstellen de Commissie komt.

De heer **Russell** (CDA): Dit laatste gehoord hebbende over de gang van zaken, is het belangrijk om op te merken dat het grondrechtenbureau er komt. Of wij daarmee hebben ingestemd of niet, is een kwestie waar wij nu niet uitkomen. Daarom is het evenwel des te belangrijker om nu te horen of u er echt voor wilt zorgen dat de complementariteit gewaarborgd blijft.

Als een kindje opgroeit, vervreemdt het vaak een beetje van de ouders en gaat het een eigen leven leiden. Tot slot weet niemand meer hoe het ook al weer zat. Wij willen voorkomen dat er steeds meer dingen aan dat bureau worden vastgehaakt. Wij zijn de minister zeer erkentelijk als hij wil toezeggen dat hij dat wil voorkomen.

Minister **Bot**: Ik heb al gezegd dat wij ons inzetten voor een duidelijke afbakening van de taken van het grondrechtenbureau. Ik heb ook gezegd dat wij gaan voor duidelijke voorzieningen ten aanzien van de samenwerking met de Raad van Europa, zowel inhoudelijk als procedureel. Een overlap is in niemands belang.

De heer Russell heeft vervolgens gevraagd naar de deelname van het Europees Parlement en de Raad van Europa aan het quadripartite overleg. Vanuit Nederlands perspectief is dat geen enkel probleem. Daar wordt naartoe gewerkt.

De vragen van mevrouw Broekers over het grondrechtenbureau zijn inmiddels beantwoord. De heer Platvoet heeft gesproken over de monitoring van de nieuwe lidstaten in relatie tot hun toetreding tot de EU. De Europese lidstaten zien erop toe dat zij zich in de Raad van Europa niet te veel als blok opstellen. Hun posities worden wel vaker en beter gecoördineerd, maar het is niet goed om als blok op te treden. Het is ook van belang ten opzichte van landen zoals Noorwegen en Zwitserland dat de EU-lidstaten niet de eerste viool spelen. Wij moeten natuurlijk ook voorkomen dat andere lidstaten een valse noot spelen. Er moet een goed evenwicht gevonden worden.

De Raad van Europa heeft een zeer belangrijke rol gespeeld bij het definiëren van de Kopenhagen-criteria en daarna bij het toezicht op de overname en de implementatie van het acquis; een van de grote verworvenheden van de Raad van Europa als het gaat om mensenrechten en democratie.

De Raad heeft ook een bevoegdheid bij de monitoring van naleving van verdragen door de nieuwe EU-lidstaten, zoals hij die ook heeft ten aanzien van de oude lidstaten.

De EU is zowel in de Raad van Europa als in de OVSE een belangrijke speler. Binnen de OSVE wordt er strak gecoördineerd. Dit hangt ook samen met de ontstaansgeschiedenis. De OVSE is de opvolger van de

CVSE. De ontwikkelingen kunnen ook niet los worden gezien van het feit dat de VS en Canada lid van de OVSE zijn. In de Raad van Europa heeft de EU zich langere tijd bescheiden opgesteld. Alleen al het feit dat de Raad pas na de omwenteling van 1989 topconferenties heeft belegd, geeft aan dat het een niet los gezien kan worden van het ander. Ik onderstreep dat het belangrijk is dat EU-lidstaten zich zoveel mogelijk als lidstaten van de Raad van Europa blijven manifesteren. Zij blijven natuurlijk tegelijkertijd lid van het grotere geheel van de EU. Er moet ook rekening mee worden gehouden dat de integratie steeds verder gaat. Ik denk dat wij onze verantwoordelijkheid als leden van de Raad van Europa niet kunnen en niet moeten willen ontlopen. Wij moeten er echt op toezien dat wij niet te veel optreden als een blok, waardoor de speelruimte binnen de Raad van Europa zou worden beperkt, met name voor de anderen.

Dan kom ik op de openbare vergadering van het Comité van ministers, de transparantie en de ervaringen van de EU-raad. Ik denk dat het comité de regeringen van de lidstaten vertegenwoordigt. Ik vraag mij af of die taak in de openbaarheid goed kan worden vervuld. Net zoals dat in de Europese Unie gebeurt, zal daarbij toch naar compromissen moeten worden gezocht. De assemblee en het comité zijn natuurlijk met elkaar in discussie. Ik heb zelf het plezier gehad om in de assemblee verschillende malen als vertegenwoordiger van het Comité van ministers te mogen optreden en vragen te mogen beantwoorden. Ik denk overigens dat het Comité van ministers doorgaans nogal transparant opereert. Ik weet tenminste van de geachte afgevaardigden die ook lid zijn van de assemblee dat zij doorgaans bijzonder goed op de hoogte zijn van de discussies in het Comité van ministers. In beginsel moet het Comité van ministers mogelijkheden hebben om in beslotenheid over bepaalde dingen van gedachten te wisselen. Daarna volgt natuurlijk toezicht door de assemblee.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Ik sprak ook over de grensconflicten tussen lidstaten van de Raad van Europa. Ik doelde natuurlijk vooral op de Kaukasus. De top van volgende week gaat natuurlijk gepaard met vlaggen en wimpels en heel mooie toespraken. Dat begrijp ik allemaal wel, maar dit is een schandvlek voor de Raad van Europa. Ik vind toch dat dit nadrukkelijk op die top aan de orde moet komen. Wil de minister zich daarvoor inzetten?

Minister **Bot**: Het is nu vrij laat om de agenda van de top te beïnvloeden. Wij zitten een paar dagen voor de top. Dat had eerder aan de orde moeten komen. Het is bekend dat de spreektijd beperkt is.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): De grensconflicten zijn een onderdeel van de resolutie die door de assemblee is aangenomen.

Minister **Bot**: Die staat boven op de agenda. Tijdens de discussie in Maastricht is daar ook aan gerefereerd. Als er iets is wat op het ogenblik leeft, dan is het die kwestie wel. Zij wordt besproken op de EU-Rusland top en tijdens de

bijeenkomsten met minister Lavrov van Buitenlandse Zaken van Rusland. Het feit dat president Bush een rondrit maakt, na Rusland zo uitdrukkelijk naar Georgië gaat en daar duidelijk heeft laten merken hoe hij erover denkt, geeft aan dat het een onderwerp is dat op ieders netvlies staat. Ik zal de premier vragen daaraan te refereren in zijn speech.

De heer Van Middelkoop heeft gevraagd of het de bedoeling is het familierecht niet langer in de Raad van Europa aan de orde te stellen. Het antwoord daarop is "nee". Ik denk dat de Raad van Europa in het verleden zijn meerwaarde op dit gebied heeft bewezen. Vooral Nederland heeft zich daarvoor sterk gemaakt. Wij zijn ook voor een opname van deze activiteiten in het actieplan. Ik moet echter erkennen dat niet alle partijen van de Raad van Europa voorstander zijn van het opnemen daarvan. Wij hebben ons voor dit punt sterk gemaakt en wij zullen dat blijven doen. Wij vinden het moeilijk om dit niet als een van de kernthema's te beschouwen.

Ik meen dat wij het parlement over het algemeen over belangrijke conventies informeren en dat zullen wij ook blijven doen. Het is wel de vraag wat een belangrijke conventie is. Gelukkig komen die niet al te vaak voor.

Mevrouw de voorzitter. Ik denk dat ik hiermee aan het eind ben gekomen van de beantwoording van de vragen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De vergadering wordt van 17.20 uur tot 18.00 uur geschorst.

***!Beëdiging*!**

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat door mij zijn benoemd tot leden van de commissie tot onderzoek van de geloofsbrief van het benoemd lid der Kamer, de heer H.S. Pruiksmā: mevrouw Sylvester (voorzitter), de heer Terpstra en de heer Hoekzema.

Ik deel aan de Kamer mede, dat de ingekomen missives van de voorzitter van het Centraal Stembureau en de geloofsbrief van de heer H.S. Pruiksmā inmiddels in handen zijn gesteld van de commissie tot onderzoek van de geloofsbrief.

Het is mij gebleken dat de commissie haar taak reeds heeft verricht. Ik geef derhalve het woord aan mevrouw Sylvester, voorzitter van de commissie tot onderzoek van de geloofsbrief van de heer Pruiksmā, tot het uitbrengen van het rapport.

**

Mevrouw **Sylvester** (voorzitter der commissie): De commissie, welke de geloofsbrieven van het benoemd lid van de Kamer, de heer H.S. Pruiksmā, heeft onderzocht, heeft de eer te rapporteren dat de geloofsbrieven en de daarbij ingevolge de Kieswet overgelegde bescheiden in orde zijn bevonden. Het rapport van de commissie is neergelegd ter griffie, ter inzage voor de leden. De

commissie adviseert de Kamer om de heer H.S. Pruiksmas als lid van de Kamer toe te laten.

De voorzitter: Ik dank mevrouw Sylvester voor het uitbrengen van het rapport en de commissie voor het verrichten van haar taak. Ik stel aan de Kamer voor, het advies van de commissie te volgen en het rapport in de Handelingen te doen opnemen.

**

Daartoe wordt besloten.

(Het rapport is opgenomen aan het eind van deze editie.)<1>

De voorzitter: De heer Pruiksmas is in het gebouw der Kamer aanwezig.

Ik verzoek de griffier, hem binnen te leiden.

**

Nadat de heer Pruiksmas door de griffier is binnengeleid, legt hij in handen van de voorzitter de bij de wet voorgeschreven eden af.

De voorzitter: Ik wens u van ganser harte geluk met uw benoeming en verzoek u, in ons midden plaats te nemen, maar niet dan nadat ik u als eerste heb gefeliciteerd.

**

De vergadering wordt enkele minuten geschorst.

!Beleidsdebat Defensie!

Aan de orde is de voortzetting van het **beleidsdebat** naar aanleiding van de **begroting van het Ministerie van Defensie voor het jaar 2005 (29800-X) en het onderdeel NAVO van de begroting van het ministerie van Buitenlandse Zaken voor het jaar 2005 (29800-V)**, waarbij tevens wordt betrokken het **Tweede Structuurschema Militaire Terreinen (SMT-2) (28114)**.

De beraadslaging wordt hervat.

*N

Minister Kamp: Voorzitter. De Kamer heeft zich in eerste termijn geconcentreerd op drie onderwerpen: de uitzendingen, de NAVO en het personeelsbeleid. De taakverdeling is als volgt. De staatssecretaris gaat in op het personeelsbeleid. De minister van Buitenlandse Zaken spreekt over artikel 97 en artikel 100 van de Grondwet. Hij zal ook het woord voeren over een aantal NAVO-onderwerpen.

Ik spreek hartelijke dank uit voor de inbreng van de woordvoerders in eerste termijn. De regering verheugt zich in de constructieve relatie die wij met de Kamer hebben met betrekking tot onze krijgsmacht. Wat de woordvoerders naar voren hebben gebracht in eerste termijn ervaren onze medewerkers, de staatssecretaris en ik, als eerstverantwoordelijke voor de krijgsmacht, als

stimulerend. Ik doel op de aandacht van onder andere de heer Hoekzema voor het militaire personeel en de nazorg die zij nodig kunnen hebben en zijn aandacht voor de reservisten. Ik doel op de heer Russel die duidelijkheid voor het personeel bepleit en aandacht vraagt voor hun mogelijkheden op de arbeidsmarkt na vertrek bij Defensie. Ik doel ook op de heer Pormes die aangaf het regeringsbeleid gericht op meer militaire samenwerking binnen de Europese Unie te kunnen steunen. Ik doel ook op de heer Kox die sprak over de militairen die in 1940 bij de Grebbeberg vochten voor onze vrijheid. Ik deel zijn opvatting dat wij herhaling van de rampspoed van toen alleen in samenwerking met andere landen kunnen voorkomen. De heer Kox sprak zich uit voor een mondiale militarisering onder regie van de Verenigde Naties. Ik denk dat hij hier voor zichzelf en anderen een schoon doel heeft neergezet. Wij zijn langzaam op weg naar dat schone doel, met het aannemen van Veiligheidsraadresoluties, met het oproepen van de VN om in crisisbeheersingsoperaties te participeren, met stabilisatiemachten zoals in Irak en met de beroepen van de VN op de NAVO, bijvoorbeeld om zich in Afghanistan in te zetten. Ik zie de militaire samenwerking binnen de NAVO en de Europese Unie niet als een eindmodel. Ik zie het als belangrijke en onmisbare stappen in de richting van een eindsituatie waarin de VN en de Veiligheidsraad de vrede en de veiligheid in de wereld kunnen garanderen, de internationale rechtsorde kunnen handhaven en grootschalige schendingen van de mensenrechten kunnen voorkomen. Hoe beter wij in NAVO- en in EU-verband militair samenwerken, hoe meer wij ons inspinnen in crisisbeheersingsoperaties, hoe meer wij uitvoering kunnen geven aan Veiligheidsraadresoluties en hoe meer wij ingaan op VN-oproepen, hoe eerder het door de heer Kox geschetste ideaalbeeld meer kan worden dan alleen een droom.

De heer Middel hield ons vanmiddag met beide benen op de grond door te spreken over de risico's die onze militairen lopen en door vraagtekens te plaatsen bij het echte draagvlak onder de bevolking. Hij vroeg zich af of ons land wel toe is aan een expeditie beroepskrijgsmacht. Wij zijn geen land van vechters, zo zei de heer Middel. Wij houden maandelijks de steun en de waardering voor de krijgsmacht onder onze bevolking bij. Wij merken dat in de samenleving een breed draagvlak bestaat voor Defensie. Een ruime meerderheid, 86% van onze bevolking, steunt de krijgsmacht volgens deze peiling. Maar liefst 90% acht het hebben van een krijgsmacht noodzakelijk. Uit die onderzoeken blijkt tevens dat de steun voor de krijgsmacht in vergelijking met eerdere metingen voortdurend licht aan het stijgen is. Het gemiddelde rapportcijfer dat wij krijgen is een zeven. Ook uit een recent zeer kritisch onderzoek van Twee Vandaag naar het vertrouwen van burgers in de politiek en alles wat daarmee samenhangt, ook de instituties van de overheid, is gebleken dat er, vergeleken met andere onderdelen van de overheid, veel vertrouwen is in het leger. Veel vertrouwen werd maar liefst uitgesproken door 53% van de geënquêteerden. Dat is een zeer goede score in vergelijking met andere instituten.

Uit het onderzoek van Defensie blijkt dat de inzet van Defensie steeds meer gewaardeerd wordt. Dat geldt in het bijzonder voor onze inzet in het buitenland. Slechts 14% van de mensen vindt dat onze militairen niet in het buitenland moeten worden ingezet. 24% van de mensen is tegen een inzet in het buitenland wanneer er onder onze militairen slachtoffers vallen. Ik denk dat het met het draagvlak voor Defensie zeker niet slecht gesteld is.

Ik denk dus dat het niet slecht is gesteld met het draagvlak voor Defensie.

De heer **Middel** (PvdA): Ik vind het heel aardig dat de minister mijn opmerkingen in eerste termijn omarmt. Het probleem is alleen dat hij ze heel anders vertaalt. Dat de krijgsmacht een zeven krijgt van de bevolking en dat het draagvlak groot is, betwijfel ik niet. Ik vind dat heel mooi, zeker als je nagaat dat het een beroepsleger is. Mijn opmerkingen waren vooral gebaseerd op de oorlog in Irak, op de gebeurtenissen daar en de gevolgen daarvan voor de mannen en de vrouwen die daar geweest zijn. In dat verband sprak ik over draagvlak. De minister komt met heel interessante cijfers, die ik niet kan verifiëren maar ik neem aan dat ze waar zijn. Mijn opmerkingen over het draagvlak hadden echter expliciet betrekking op de ingrijpende operatie in Irak. Je mag dan ook nog een link leggen met Afghanistan, maar ik had het zeker niet over het draagvlak in het algemeen. Wat dat betreft volg ik de minister volledig.

Minister **Kamp**: Over Irak zal ik dadelijk nog spreken. De heer Middel sprak in dat verband nog in het bijzonder over de gevolgen voor de militairen die zijn ingezet. De staatssecretaris zal daar nog op terugkomen. Ik heb de permanente inzet van de Nederlandse krijgsmacht door de jaren heen geschetst. Nederland heeft deelgenomen aan tientallen crisisbeheersingsoperaties. De manier waarop wij dat doen en de manier waarop wij omgaan met het parlement, de bevolking en de pers heeft uiteindelijk geresulteerd in, zoals wij het zien, brede steun van de bevolking.

De heer Middel zei dat wij geen land van vechters zijn. Toch hebben wij die vechters: dat zijn onze militairen. Zij zijn er overigens niet op uit om te vechten maar zij proberen door hun inzet vechten te voorkomen. Zij kunnen het echter wel als wij politiek verantwoordelijken dat nodig achten. Zij doen dat dan op een bekwame wijze: terughoudend, samen met anderen en volgens de regels. Zij kunnen er ook in moeilijke omstandigheden in slagen om het doel, het politiek gestelde doel, voor ons te realiseren. Wij als politiek verantwoordelijken moeten die militairen ook willen hebben. Wij hebben in ons land uitgesproken opvattingen over de internationale rechtsorde en de mensenrechten. Dan moeten wij ook onze woorden door daden kunnen laten volgen. Wij zijn bereid om jaarlijks miljarden euro's aan ontwikkelingshulp te geven en dan moeten wij ook bereid zijn die hulp met passende, ondersteunende militaire inspanningen maximaal rendement te laten hebben. Als je eerst kunt zorgen voor een basis van vrede

en veiligheid, kun je vervolgens vruchtbaar met ontwikkelings samenwerking bezig zijn, zeker als je in die periode zonodig nog militaire ondersteuning levert en als je ervoor zorgt dat de veiligheidsinstituten in het ontvangende land worden opgebouwd. Wij hebben dat ook laten zien met de inzet van het PRT, het Provincial Reconstruction Team, in het oosten van Afghanistan. Er wordt veel ontwikkelingsgeld in Afghanistan geïnvesteerd, ook in dat gedeelte. Dat kan mede goed gebeuren dankzij de aanwezigheid van ons Provincial Reconstruction Team. Gelukkig hebben onze militairen de bereidheid om zich op een verantwoorde wijze in te zetten en hebben wij de bereidheid om onze militairen op een verantwoorde wijze in te zetten. Daar getuigen de tientallen crisisbeheersingsoperaties waaraan wij de afgelopen jaren hebben meegewerkt van. Ik haalde net al de brede steun van de bevolking aan. In de regel krijgen wij ook brede steun voor deelname aan crisisoperaties van het parlement.

De heer **Middel** (PvdA): De minister loopt heen over het punt van de vechters. Hij geeft een eendimensionaal antwoord, terwijl ik juist heb geprobeerd om twee dimensies aan te geven. Er doet zich namelijk een spanning voor. Enerzijds willen wij onze partij meeblazen in de internationale orde; wij willen daar een bijdrage aan leveren. Anderzijds zijn wij traditioneel gezien geen land van rouwdouwers. Wij hebben geen echt militaire traditie, zoals sommige andere landen in Europa en daarbuiten. Wij denken niet in bodybags als wij elders interveniëren, wat anderen wel doen. In eerste termijn heb ik gezegd dat er een spanning zit tussen onze bereidheid om onze verantwoordelijkheid te nemen en onze traditie. Nederland is dus geen land dat ergens vanzelfsprekend op af gaat, maar het wil toch verantwoordelijkheid dragen. Daar zit een spanning. Het is misschien wel een typisch Nederlands vraagstuk. Ik had gehoopt op wat meer reflectie van de minister en een wat genuanceerder antwoord.

Minister **Kamp**: Inderdaad denk ik niet in termen van bodybags. Maar als ik militairen stuur, wil ik er wel voor zorgen dat zaken zo goed mogelijk zijn voorbereid, dat de manschappen optimaal zijn getraind en uitgerust, dat alles van tevoren goed is doordacht en we goed kunnen anticiperen als zaken mis dreigen te gaan. Mijn ambitie is ook altijd om iedereen die is gezonden, ook terug te halen.

Wij mijden risico's zeker niet: in Irak, in Bosnië en Afghanistan hebben we grote risico's gelopen, met de inzet van Apache gevechtshelikopters, F-16's, nu special forces en later wellicht mariniers om de verkiezingen te ondersteunen. De ultieme test is echter nog niet geweest en ik hoop dat die ook niet zal komen. Ik ben er niet op uit om aan een militaire operatie hoog in het geweldspectrum mee te doen, maar als dat onvermijdelijk is, zal blijken of wij de uiterste consequentie van mijn woorden willen trekken. De heer Middel zet daar kanttekeningen bij, maar mijn overtuiging is dat onze militairen zo capabel en professioneel zijn en zoveel vrouwen hebben in de politieke besluitvorming over hun inzet en in de wijze waarop hun werk is georganiseerd, dat wij ook in

dergelijke moeilijke omstandigheden het noodzakelijke zullen kunnen bewerkstelligen.

De heer **Middel** (PvdA): Mijn opmerking was niet gericht op de militairen. Ik ben ervan overtuigd dat onze militairen er volledig voor gaan en vertrouwen hebben in hun organisatie en de politieke leiding die hen legitimeert. Daar zie ik geen enkel probleem. Ze hebben ervoor gekozen, ze doen het en ze doen het goed. Wij zijn daar blij mee.

Ik probeer echter de onderliggende gedachten in de Nederlandse samenleving te schetsen. Het is hartstikke mooi dat er zo'n breed draagvlak is in de Nederlandse samenleving, ik geloof niet dat dit in de laatste tientallen jaren is voorgekomen. Het is echter zaak om dat zo te houden. Zorg er dus voor dat in het buitenland op een verantwoorde manier wordt opgetreden, die bovendien past bij de Nederlandse volksaard. Generaliserend gezegd is die volksaard er niet een van: jongens, we gaan eropaf, we rammen erop los en het kan niet schelen wat het kost -- zoals andere landen soms doen. Mijn opmerking was dus niet gericht op de krijgsmacht zelf, want ik geloof dat het daar, afgezien van de incidenten waarover u later nog zult spreken, allemaal prima voor elkaar is. Mijn opmerking was gericht op het draagvlak onder de Nederlandse bevolking, meer op de sociaal-culturele context.

Minister **Kamp**: Wij zijn niet een land dat ergens op af gaat en erop los ramt. Ik heb er ook geen belangstelling voor om te bevorderen dat wij zo'n land worden. Als wij in internationaal verband echter uitspreken dat ergens ter wereld de mensenrechten en de internationale rechtsorde zodanig worden geschonden dat daartegen moet worden opgetreden en daarvoor militaire acties hoog in het geweldsspectrum nodig zijn, vind ik dat wij de uitvoering daarvan dan niet zomaar aan landen als Amerika en Engeland mogen overlaten en onszelf wel beperken tot hulp bij het stabiliseren van de situatie als het vechten eenmaal achter de rug is. Als Nederland dergelijke opvattingen heeft, vindt dat de internationale gemeenschap moet optreden als zulke belangrijke zaken spelen en het zelf ook in staat is om op te treden, moet het wel bereid zijn om daar zelf ook aan mee te doen. Uiteraard moet daarbij telkens haalbaarheid en verantwoordheid van de acties worden afgewogen binnen het toetsingskader dat hiervoor met het parlement is vastgesteld.

De heer Middel vroeg zich verder af waarom Nederland op alle fronten mee wil doen. Waarom kiezen wij niet óf voor de marine, óf voor de luchtmacht, óf voor de landmacht? Ik zal daar eerst een militair-technisch antwoord op geven: het is tegenwoordig niet meer mogelijk om slechts één onderdeel, een groep infanterie, een paar vliegtuigen of schepen in te zetten; alle verschillende onderdelen van de krijgsmacht zijn met elkaar verbonden. Dat heet "network centred warfare": verschillende onderdelen van de totale krijgsmacht zijn aan elkaar gekoppeld via satellieten en andere verbindingsmogelijkheden en kunnen verantwoord werken, met zo veel mogelijk veiligheid voor de eigen

mensen en zo weinig mogelijk schade in het gebied van inzet.

Als dat tenminste allemaal goed op elkaar is afgestemd, want er komt niets van terecht als je het moet gaan doen met groepen militairen uit Spanje, Nederland, Uruguay en Pakistan die allemaal wat anders doen. Vooralsnog is het zo dat je moet zorgen dat de zaak op elkaar is afgestemd als je op dit niveau militair actief moet zijn. Op sommige onderdelen kan dat binnen de NAVO, maar voorlopig kan het in ieder geval binnen de Nederlandse krijgsmacht. Wij hebben dat hoge niveau in vele jaren bereikt en wij moeten er erg voorzichtig mee zijn om daar afscheid van te nemen.

Om diezelfde reden wil ik ook niet kiezen voor een specialisatie in de marine, de luchtmacht of de landmacht. Er is vele jaren zeer veel geld, menskracht en denkkraft geïnvesteerd in wat wij nu hebben. Ik zou de marine en de luchtmacht in één dag kunnen afbreken, maar als ik die onderdelen vervolgens weer wil opbouwen, dan kost mij dat tien jaar. Het zou zeer onverantwoord zijn om middelen af te breken waarvan de kwaliteit hoog is en die veel betekenis hebben voor onze eigen veiligheid en voor vrede en veiligheid van mensen elders in de wereld.

Dat wil niet zeggen dat er niet steeds meer mogelijkheden zijn om samen te werken. Hier kan ook het nodige moois uit voortkomen. Wij werken binnen de krijgsmacht zeer nauw samen. De heer Middel, die dat nauw volgt, weet dat luchtmachtmilitairen in Oost-Afghanistan in een Provincial Reconstruction Team werk op de grond doen dat ook landmachtmilitairen zouden kunnen. Hij weet ook dat wij gedurende acht maanden mariniers in Irak hebben gehad, middenin in de zomer en middenin de woestijn. Ook de luchtmobiele brigade of een pantserinfanteriebrigade had dit werk kunnen doen. Verschillende krijgsmachtonderdelen nemen steeds meer elkaars werk over, zijn steeds meer uitwisselbaar en werken steeds meer samen. Wij werken ook steeds meer samen met andere landen. Onze luchtmacht werkt nauw samen met België, Denemarken en Noorwegen. Onze landmacht zit in één legerkorps met Duitsland. Onze marine zit in een nauw samenwerkingsverband met het Verenigd Koninkrijk. Ook de mariniers vormen samen met de Britse mariniers een eenheid. Wij werken nauw samen in de NAVO en de Europese Unie. Als wij voor de VN werken, zoeken wij ook steeds samenwerking met anderen.

Als het op onze weg komt, gaan wij pijnlijke beslissingen niet uit de weg. De leden weten dat wij onze hele dienst voor de maritieme patrouillevliegtuigen hebben afgestoten. Het is ook heel goed denkbaar dat taakspecialisatie meer in beeld komt naar gelang de internationale samenwerking verder groeit. Ik ben zeker bereid om niet alleen te participeren in taakspecialisatie, maar dit ook te bevorderen waar dat verantwoord is met betrekking tot de veiligheid van onze eigen mensen en het kunnen realiseren van onze doelen in de inzetgebieden. Ik ben het met de heer Middel eens dat daardoor uiteindelijk besparingen mogelijk zijn en dat moet altijd een belangrijk doel voor ons zijn.

Wij van Defensie, de bewindspersonen en onze militaire en ambtelijke medewerkers, waarderen de nauwe

samenwerking met Buitenlandse Zaken van de afgelopen jaren en ook dit jaar bijzonder. Wij hebben alle uitzendingsbesluiten, waarbij vaak moeilijke afwegingen moesten worden gemaakt, steeds in goede harmonie kunnen voorbereiden voor de ministerraad. Wij hebben dat bijzonder op prijs gesteld. Wij stellen ook de groeiende samenwerking met Ontwikkelingssamenwerking zeer op prijs. Ik denk dat ons succes in Al-Muthanna belangrijk beïnvloed is door de ruime beschikbaarheid van financiële middelen die er dankzij Ontwikkelingssamenwerking was. Ik denk ook dat de effectiviteit van onze inzet in Afghanistan, ons Provincial Reconstruction Team, in de stad Pol-e-Khomri in de provincie Baghlan mogelijk is dankzij de ruime middelen die ook daar weer door Ontwikkelingssamenwerking beschikbaar zijn gesteld. Wij konden met Ontwikkelingssamenwerking en Buitenlandse Zaken een wederopbouwnota maken. Wij zijn bezig om ons op Afrika te oriënteren. Wij kijken hoe wij in dat gebied de hervorming van de eigen veiligheidssector kunnen stimuleren en hoe wij het ontwapenen van rebellen kunnen organiseren. De jaren 2004 en 2005 waren en zijn voor ons goede jaren vanwege die uitstekende samenwerking met onze collega's van Ontwikkelingssamenwerking en Buitenlandse Zaken.

Het is de doelstelling van het kabinet om de inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. De besluitvorming daarover voor deze kabinetsperiode vond plaats rond de Prinsjesdagbrief van het jaar 2003. In die brief stonden tal van maatregelen voor de hervorming van de Nederlandse krijgsmacht, samengevat in het motto: nieuw evenwicht. In die Prinsjesdagbrief hebben wij de ambitie vastgelegd om de omvang van onze organisatie in overeenstemming te brengen met het budget dat wij beschikbaar hebben. In de loop van de jaren krijgen wij steeds minder geld, en het logische gevolg daarvan is dat wij de krijgsmacht moeten verkleinen. Het is onze ambitie om de verkleining van de omvang van onze organisatie te realiseren zonder dat dit ten koste gaat van de slagkracht van onze krijgsmacht, en ik denk dat wij die ambitie kunnen realiseren. Wat wij betekenden voor de veiligheid van de mensen in ons land, blijft gelijk, evenals hetgeen wij kunnen doen om vrede en veiligheid in de wereld te bevorderen.

Onze krijgsmacht is bezig zich in hoog tempo om te vormen tot een krijgsmacht die snel verplaatsbaar is, die het vermogen heeft om gezamenlijk op te treden met de krijgsmachten van andere landen, die over middelen beschikt waarmee dat veilig voor het eigen personeel kan worden gedaan en die militair geweld met grote precisie kan toepassen, waardoor de schade in de inzetgebieden beperkt blijft. Daartoe zullen wij de investeringen in materieel in de komende jaren moeten verhogen. Ondanks het feit dat wij minder geld beschikbaar hebben gekregen, willen wij meer investeren in nieuw materieel. Ik denk dat dit past bij een krijgsmacht die zich op de toekomst richt en bij de toezeggingen die Nederland de afgelopen jaren heeft gedaan aan de NAVO en de Europese Unie.

De benodigde besparingen worden vooral gerealiseerd door de vermindering of de opheffing van operationele capaciteiten waaraan in het licht van de internationale veiligheidssituatie minder behoefte bestaat, alsmede door afstoting van overbodig geworden locaties. Wij hebben voortdurend gezien waar wij ons werk het meest efficiënt kunnen doen. Als het mogelijk was om een legerplaats in Duitsland af te stoten, deden wij dat. Als het mogelijk was om een helikoptervliegveld te sluiten, deden wij dat. Hetzelfde gold voor een vliegveld voor straaljagers. Wij hebben alle mogelijkheden benut om efficiencywinst te realiseren, zodat wij de verkleining van onze organisatie zo beperkt mogelijk konden houden. Ik heb al gezegd dat wij de besparingen die wij uiteindelijk hebben gerealiseerd, voor een deel gebruiken om de benodigde bezuiniging op te vangen, maar voor een deel ook gebruiken om opnieuw te investeren in gevechtskracht.

Nederlandse militairen hebben zich de afgelopen twee jaar met groot succes ingezet voor de stabiliteit en de veiligheid in de Iraakse provincie Al Muthanna. De waarderende woorden die de heer Kox heeft gesproken over onze militairen die daar naartoe zijn gestuurd en er hun werk hebben gedaan, stel ik bijzonder op prijs. Na de succesvolle verkiezingen van eind januari en de voortgang die is geboekt bij de opbouw van de plaatselijke veiligheidsinstellingen, heeft de regering in maart de Nederlandse troepenmacht uit Al Muthanna teruggetrokken, conform de afspraak die zij acht maanden eerder met de Tweede Kamer had gemaakt. Er waren geen bijzondere omstandigheden en wij hebben niet besloten tot langer verblijf. Ik denk dat dit zich in de komende tijd zal terugbetalen in de vorm van credits die wij van het parlement krijgen als wij nieuwe voorstellen doen om bij te dragen aan vrede en veiligheid in de wereld.

In 2004 hebben veel van onze militaire bijdragen in het teken van Afghanistan gestaan, en dat zal dit jaar in nog sterkere mate het geval zijn. De verkiezing van de eerste democratisch gekozen president in Afghanistan, vorig jaar, was een belangrijke mijlpaal. De NAVO helpt de Afghaanse regering door middel van de ISAF-operatie in Kaboel en in het noordoosten van Afghanistan met het vergroten van de veiligheid en stabiliteit, zodat het land daar weer opnieuw kan worden opgebouwd. Nederland leidt een reconstructieteam in de provincie Baghlan. Wij zijn daar met Apachehelikopters geweest en op dit moment zijn wij daar aanwezig met F16's. Wij overwegen om in de loop van dit jaar een bataljon mariniers naar het noordoosten van Afghanistan te sturen, om te helpen rond de veiligheid van de parlementsverkiezingen. Ten slotte behoort het tot de mogelijkheden dat wij in de loop van de tijd besluiten om een tweede provincial reconstruction team in Afghanistan voor onze rekening te nemen.

De heren Pormes, Middel en Kox zijn ingegaan op mensenrechten en op Guantanamo Bay. De heer Pormes heeft verder vragen gesteld over de rechtsbasis van de inzet van de special forces taakgroep bij de operatie Enduring Freedom. Hij heeft gevraagd of er nog steeds sprake is van een dreiging van grensoverschrijdende aanvallen en of er nog een noodzaak bestaat om daartegen

gewapenderhand op te treden op grond van artikel 51 van het VN Handvest. De heer Hoekzema vroeg zich af hoe lang het artikel 51 nog van toepassing kan zijn.

Ik denk dat wij voor de oorsprong van de operatie Enduring Freedom, waar het dan over gaat, terug moeten kijken naar 11 september 2001, zoals wij in dit land al vaak hebben gedaan de afgelopen tijd, en terecht, want 11 september 2001 verloren 3000 onschuldige mensen in New York en in Washington het leven door aanslagen van Al-Qa'ida. Gewone mensen die net in een vliegtuig waren gestapt. Gewone mensen die net op hun werk waren gearriveerd. Gewone mensen, vaders, moeders, broers of zussen. Tweeënhalf jaar later, op 11 maart 2004, speelde zich een vergelijkbare tragedie af in Madrid, toen zelfmoordterroristen bommen lieten ontploffen in treinen in Madrid, waarbij 200 mensen om het leven kwamen en bijna 1000 mensen gewond raakten. Weer gewone mensen, vaders, moeders, broers en zussen op weg naar hun werk, die overleden of gewond raakten.

Al die slachtoffers en al die nabestaanden van die slachtoffers konden ook aanspraak maken op elementaire mensenrechten, het recht op een veilig bestaan, het recht om gevrijwaard te blijven van angst en dodelijk geweld. Dat geldt ook voor hen. De rechten van die mensen zijn met voeten getreden door de moordenaars van Al-Qa'ida die zijn geholpen door Taliban in Afghanistan. Het leed dat deze mensen is aangedaan, is nu voor mij de grootste mensenrechtenschending van de afgelopen jaren. Laten wij niet zo naïef zijn om te denken dat het ons niet zou kunnen gebeuren. De veiligheid van onszelf hier in Nederland, net zoals die van de mensen in Madrid en in New York, begint in Afghanistan.

De heer **Middel** (PvdA): Voorzitter. Ik begrijp het betoog van de minister uitstekend. Daar heb ik inhoudelijk geen vragen over. Ik vind het alleen wel een beetje jammer dat hij twee onderling verschillende dingen met elkaar vergelijkt. Natuurlijk staan mensenrechten voorop. Juist omdat mensenrechten voorop staan -- ook voor slachtoffers en, ik durf het bijna niet te zeggen, voor potentiële slachtoffers, waarvan ik hoop dat zij er niet komen -- vinden wij dat die mensenrechten over de hele linie moeten worden toegepast. Terrorisme is natuurlijk een zaak die absoluut bestreden moet worden. Die mensen moeten gepakt worden, die moeten voor de rechter, die moeten veroordeeld worden en die moeten gestraft worden, daar is geen twijfel over mogelijk. Waar het in de inbreng van mijn fractie over ging, was dat wij constateren dat Nederland achter een handelwijze aanloopt, die van de Verenigde Staten, die in strijd is met het op een adequate en humane wijze hanteren van mensenrechten.

Als wij zeggen voor vrijheid en democratie te staan, als wij zeggen tegen terrorisme te zijn, als wij zeggen echt de mensenrechten hoog te houden, dan moeten wij dat op alle fronten aan. Dan moeten dus ook mensen die verdacht worden van een vreselijk misdrijf behandeld worden volgens de internationale rechtsregels, volgens verdragen die ons land heeft ondertekend. Dat doen wij op dit moment niet, door toch impliciet akkoord te gaan met wat de Verenigde Staten op dit moment doen.

Ik hoef niet te beschrijven wat zij doen, dat heb ik vanochtend al gedaan, maar ik hoop dat u toch enig onderscheid wilt maken en een nuancering wilt aanbrengen tussen datgene waar wij het allemaal over eens zijn, namelijk dat de mensenrechten voorop staan en dat het verschrikkelijk is als onschuldige mensen getroffen worden door zaken zoals die gebeurd zijn op 11 september in New York en tweeënhalf jaar later in Madrid, maar dat dit niet mag en kan betekenen dat je daarmee een andere schending van de mensenrechten goedpraat.

Minister **Kamp**: Dat willen wij ook niet. Wat wij willen, is opkomen voor onze burgers die zichzelf niet tegen terroristen kunnen verdedigen, maar die van de overheid afhankelijk zijn. Wij vinden dat wij het ons niet kunnen permitteren om niets te doen, om thuis te blijven, om af te wachten, om maar te kijken wat er gebeurt en te zien hoeveel burgers er hier of elders in de wereld nog meer het slachtoffer worden. Wij vinden dus dat wij tegen deze schending van de mensenrechten moeten optreden en wij vinden ook dat de Geneefse Conventies moeten worden nageleefd. Je hebt burgers en je hebt militairen, krijgsgevangenen en je behandelt die mensen volgens het ene regelpakket of volgens het andere regelpakket. Daar zit wat ons betreft niet iets tussenin. Als daar wel iets tussenin zit bij een ander, bijvoorbeeld bij de VS, dan maken wij dat ondubbelzinnig duidelijk, dan leggen wij de vinger op de zere plek, dan zeggen wij dat het anders moet en dan doen wij daar ons uiterste best voor. Wij proberen op beide fronten te zorgen dat de mensenrechten zo snel mogelijk nageleefd worden.

De heer **Kox** (SP): Voorzitter.

De **voorzitter**: Mag ik de leden erop wijzen, de interrupties kort te houden.

**

De heer **Kox** (SP): Ik had alleen maar het woord Voorzitter gezegd.

Ik wil de logica van de minister begrijpen. Hij zegt: ik vind dat mensenrechten geschonden zijn omdat onschuldige mensen vermoord zijn in Amerika, in Madrid en ook nog elders op de wereld overigens, in plaatsen die wij te veel vergeten, in Indonesië, in Turkije. Volgens hem moeten wij er daarom opuit trekken, niet thuis blijven zitten, om tegen die mensenrechtenschendingen op te treden. Volgens mij zijn wij het daarover eens. Er kan worden gesproken over de vraag op welke wijze dat zou moeten gebeuren. Ik vind het echter erg onlogisch om dat te zeggen op het moment dat er wordt gezegd dat Nederland op dit moment bondgenoot is van een land dat volgens de Raad van Europa, unaniem, zijn eigen hoogste principes verraadt door schending van mensenrechten, humanitair recht en internationaal recht. Dan moet er toch ook worden opgetreden tegen die mensenrechtenschenders? Wij zouden dan bij wijze van spreken ook met een expeditieleger naar Amerika moeten. Ik ben daar overigens niet erg voor.

De logica om in het geval van Amerika alleen maar te waarschuwen terwijl andere schenders van mensenrechten met bommen en granaten worden bestookt, begrijp ik niet. Volgens mij mogen wij nooit zeggen -- ik geloof ook niet dat de minister dat zo bedoelde -- dat wij wat relaxter kunnen omgaan met bepaalde schenders van mensenrechten omdat anderen de mensenrechten ook hebben geschonden. Het is er natuurlijk om begonnen dat wij deze zaken hoog zouden houden. De Raad van Europa heeft unaniem -- dat komt nooit voor -- de Verenigde Staten veroordeeld voor hun politiek inzake de behandeling van de gevangenen.

Minister **Kamp**: Ik vind dat wij alles moeten doen om schendingen van mensenrechten tegen te gaan. De grootste schendingen van de mensenrechten vonden plaats doordat onschuldige mensen in Washington, New York, Madrid, Istanboel, Casablanca en Indonesië het slachtoffer werden van bomaanslagen. Die kwamen van Al-Qa'ida, vanuit Afghanistan. De situatie in Afghanistan is niet veranderd omdat Nederland of Duitsland daar heeft ingegrepen, maar omdat de Amerikanen bereid waren om daar naartoe te gaan en daar op te treden.

De heer **Kox** (SP): Dat geeft Amerika toch geen enkel recht om de Conventie van Genève te schenden?

Minister **Kamp**: Wij hebben daar met de Amerikanen samengewerkt. Wij hebben al verschillende bijdragen geleverd aan de operatie Enduring Freedom, die de reactie is van de vrije wereld op die schending van de mensenrechten. Als er elders ook sprake is van iets wat wij niet kunnen accepteren, leggen wij de vinger op de zere plek en doen wij alles wat wij kunnen om dat ook tegen te gaan. Dat betekent dat wij iedere mogelijkheid die er is om tot verbetering te komen in Amerika benutten.

De heer **Kox** (SP): Ik verwees naar een zin die in de schriftelijke antwoorden staat, namelijk dat schending van mensenrechten en het internationaal recht door een land nog geen reden is om er niet mee samen te werken. Dan meet u toch met twee maten? Het is goed om de vinger op de zere plek te leggen. Minister Bot heeft dat nu verschillende keren gedaan, maar het heeft geen effect gehad. De veroordeling door de Raad van Europa is daarna gekomen.

Minister **Kamp**: Ik vind wel dat er effecten zijn, gezien de aantallen mensen die het betreft en de verbetering van hun rechtspositie. Er is sprake van verbetering maar het kan en moet nog beter. Wij hadden de keuze tussen twee mogelijkheden. De ene was om niet mee te doen aan de operatie omdat dat wat de Amerikanen deden ons niet aanstond. Dat had tot gevolg gehad dat wij op beide fronten niets hadden bereikt wat de mensenrechten betreft. Wij hebben gekozen voor de andere mogelijkheid, namelijk om volop mee te doen aan het wegnemen van dat wat in Afghanistan bestond waarvan zo veel mensen op de wereld te lijden hebben gehad wat betreft hun mensenrechten. Tegelijkertijd spannen wij ons maximaal

in om de situatie in Amerika gecorrigeerd te krijgen. Die keuze hebben wij gemaakt en daar leg ik graag bij iedere gelegenheid verantwoording voor af.

De operatie Enduring Freedom gaat over meer dan Afghanistan alleen. De strijd tegen het internationale terrorisme wordt in het bijzonder daar gevoerd, maar ook rond het Arabische schiereiland. Wij proberen te voorkomen dat terroristen zich daar verplaatsen, dat zij hun middelen daar verplaatsen en dat zij daar tot toekomstige operaties komen. Wij hebben daar al belangrijke bijdragen aan geleverd. Het is mogelijk dat de regering in de loop van dit jaar een besluit zal nemen om daar nog een aanvullende bijdrage aan te leveren. Het parlement zal daarover worden geïnformeerd

Enkele woordvoerders hebben het nodige over de Verenigde Staten gezegd. Ik wil waarschuwen voor het creëren van een eenzijdig beeld van de Verenigde Staten als een land dat alles fout doet. Afgelopen zondag was president Bush in ons land. Ik heb hem een aantal malen meegemaakt.

Ik vind het een inspirerende man. Hij is bijzonder intelligent, kan bijzonder goed communiceren en goed luisteren. Er wordt vaak ten onrechte een karikatuur van deze man geschetst. Hij was in ons land en heeft samen met Koningin Beatrix en onze minister-president eer bewezen aan de meer dan 8000 Amerikaanse soldaten die in Margraten begraven liggen. Denkt u eens in hoe geschokt wij zijn door de gesneuvelde militairen die wij hebben moeten incasseren! Denkt u eens in hoeveel leed er in Amerika was om die 8000 jonge Amerikanen die hier zijn gesneuveld! Wij zijn het Amerikaanse volk onnoemelijk veel dank verschuldigd voor de inspanningen die zij zich hebben getroost om op te komen voor onze vrijheid en om die aan ons terug te geven waar die weg was. De Amerikanen zagen in dat onderdrukking van huis ook een bedreiging kon vormen voor de eigen vrijheid.

Sinds een paar jaar zitten de Westerse landen, de Verenigde Staten en Nederland in een vergelijkbare situatie. Wie terroristen van Nederland vrij spel geeft, betaalt daar in eigen land uiteindelijk een hoge prijs voor. De internationale gemeenschap heeft zich de afgelopen jaren ingespannen om ervoor te zorgen dat Afghanistan geen vrijplaats meer kon vormen voor terroristen. Aanvankelijk was dat met de operatie Enduring Freedom die het Taliban-regime aan het einde van 2001 heeft verdreven. Aanvullend is sinds 2002 ook de veiligheidsmacht ISAF actief in Afghanistan. Die is begonnen als een "coalition of the willing". Soms wordt er gedaan alsof een "coalition of the willing" iets verkeerd is; zij is in ieder geval onder leiding van de Verenigde Staten van Amerika met de ISAF-operatie in Afghanistan begonnen. Daarna is zij overgenomen door de NAVO. Zij heeft eerst Kabul en omgeving onder controle kunnen krijgen en vervolgens het noordoosten van het land. Nu neemt zij het noordwesten van het land over. Straks zal ik meer vertellen over haar voornemen om ook naar het zuidwesten van Afghanistan te gaan.

De operatie Enduring Freedom is absoluut noodzakelijk om in Afghanistan de weg voor de NAVO-/ISAF-troepen vrij te maken. Afghanistan heeft sinds een paar jaar enorme vooruitgang geboekt. Zo is er een democratisch gekozen president overeenkomstig de wil van de bevolking en is de bevolking blij met de NAVO-troepen en met het feit dat kinderen weer naar school kunnen gaan en vrouwen weer rechten hebben. In september van dit jaar worden parlementsverkiezingen gehouden. Ook daarvoor bestaat veel enthousiasme. Verder weten de Afghanen dat het onze bedoeling is dat zij hun land uiteindelijk zelf besturen en dat zij zelf voor hun veiligheid zorgen. Zij zijn al een heel eind op de goede weg. Zolang dat nodig is, kunnen zij steun van de internationale gemeenschap krijgen. Het doel is dat de buitenlandse troepen uiteindelijk terugkeren en Afghanistan overlaten aan de Afghanen en aan een democratische regering die opkomt voor de belangen van de bevolking.

Artikel 51 van het Handvest van de Verenigde Naties gaat over het recht op zelfverdediging. De Verenigde Staten hebben zich na de aanvallen van 11 september 2001 op dat recht op zelfverdediging beroepen. Dat lijkt mij zeer terecht. De Veiligheidsraad van de Verenigde Naties heeft dat op 12 september 2001 ook bevestigd. De Verenigde Staten mochten dat doen. De NAVO heeft vervolgens artikel 5 van het NAVO-verdrag van toepassing verklaard en heeft dit dus ook afgedekt. Het recht op zelfverdediging op grond van artikel 51 van het Handvest van de Verenigde Naties zal blijven bestaan zolang aan een aantal randvoorwaarden is voldaan. Zo moet er sprake zijn van een reële dreiging van voortgezette of hernieuwde grensoverschrijdende, gewapende aanvallen vanuit bases van Al-Qa'ida en door de Taliban in Afghanistan. Helaas wordt aan die voorwaarden nog steeds voldaan. In de afgelopen jaren zijn grote successen geboekt in de strijd tegen wat wij noemen de "opposing militant forces", maar in de afgelopen week is gebleken dat zij nog lang niet zijn verslagen. Dit jaar was er net als vorig jaar en het jaar daarvoor een stille periode aan het einde van de winter, maar nu is het aantal aanslagen aan het toenemen. Er vinden soms heftige gevechten plaats. Wij zullen ons dus hevig moeten inspannen om dit weer onder controle te krijgen. Het is noodzakelijk om deze groeperingen te blijven bestrijden om te voorkomen dat zij in Afghanistan opnieuw terroristische bases kunnen inrichten van waaruit doelen elders in de wereld aan kunnen worden gevallen, zoals in 2001 en in 2004 is gebeurd. Alleen is de Afghaanse regering nog niet in staat om die dreiging het hoofd te bieden.

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. De minister begon met een opsomming van de voorwaarden waaraan moet worden voldaan om artikel 51 overeind te houden. Hij had het daarbij over grensoverschrijdende gevaren. Vervolgens zei hij dat er recentelijk een aantal gevechten met het Amerikaanse leger heeft plaatsgevonden in Afghanistan. Overigens zijn daarin veel meer rebellen dan Amerikanen gesneuveld. Verder hebben wij daar niet veel zicht op.

Echter, van grensoverschrijdende activiteiten is geen sprake. Overigens heeft de Afghaanse regering gisteren tegen al die gevaarlijke rebellen, inclusief Mullah Omar, gezegd: als je ermee stopt, krijg je amnestie. De vraag is hoe ver men met die amnestie zal gaan, of die ook zal gelden voor Osama bin Laden. Maar blijkbaar vindt de Afghaanse regering dat er geen grensoverschrijdende dreiging meer is. De NAVO-assemblee noemt die in haar rapporten ook niet meer. Zij spreekt in dat verband van een redelijk onbeduidende groep. Misschien vindt de minister dat wij moeten doorgaan om te voorkomen dat er nog ooit iets in Afghanistan gebeurt. Ik zou mij dan eerder druk maken om al die opiumvelden en de opiumbaronnen die daar op hun manier een vrijplaats kunnen bieden aan iedereen die daarin is geïnteresseerd.

Minister **Kamp**: Ik maak mij ook druk om het bestaan van die opiumvelden. De papaverteelt is daar een grote bedreiging. Daar hebt u gelijk in. Op dat punt verschillen wij niet van mening. Zodra er de kans is om ons terug te trekken, zodra er de kans is om de operatie Enduring Freedom in een deel van Afghanistan te beëindigen en die over te dragen aan de NAVO, zullen wij dat doen. Ik zou dat prachtig vinden. Wij zullen er geen dag langer blijven dan noodzakelijk is. Zodra de NAVO de macht helemaal kan overdragen aan de Afghaanse regering en de Afghaanse regering het zonder ons kan, gebeurt dat. Ik zou dat prachtig vinden. Dan trekken wij alle troepen terug. Er is genoeg te doen in de wereld. Alleen, volgens ons is die grensoverschrijdende dreiging er nog steeds. Wij hebben te maken met een berggebied tussen Pakistan en Afghanistan waarin terroristen van de ene kant van de grens naar de andere gaan, ons aanvallen en vervolgens zich terugtrekken. Die situatie ervaren wij nog steeds als bedreigend. Wat ik schetste is in Zuid-Afghanistan aan de orde van de dag.

De heer **Kox** (SP): Daarop heeft de voorwaarde van het eerste lid van artikel 51 geen betrekking. Daar wordt iets anders bedoeld. Nogmaals, ik verzon die uitspraak niet. De president van Afghanistan zegt dat het gevaar gecontained is. Ook de NAVO zelf zegt dat. Echter, u zegt dat die dreiging groter is dan alle anderen beweren.

Minister **Kamp**: Ik heb mijn analyse gemaakt op grond van de informatie waarover ik beschik. Als u de woorden van de president van Afghanistan wilt citeren, moeten u de brede context ook aangeven. Daaruit blijkt dat hij de internationale gemeenschap zeer, zeer dringend heeft gevraagd om met de operatie Enduring Freedom en de ISAF-operatie door te gaan, omdat zij de situatie echt niet alleen aankunnen. Zij zijn blij met elke steun die zij kunnen krijgen.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Ik meen dat u nu iets anders beweert dan in de beantwoording van de vragen. U zegt in de beantwoording dat het algemene beeld van Afghanistan redelijk is. Er zijn nog wel dreigingen, maar de genoemde groeperingen zouden al enige tijd niet meer in staat zijn tot grootschalig optreden. Toch zorgen zij in

veel gebieden met kleinschalige aanvallen, waarbij regelmatig slachtoffers vallen, voor een zeer onveilige situatie. Daarmee schetst u echter een situatie die minder erg is. Hier spreekt u over grensoverschrijdende dreiging. Misschien zegt u nu dat dat wel in het antwoord staat, maar dat u iets anders bedoelde, dus dat u bedoelde dat nog steeds sprake is van wat wordt aangegeven met het eerste lid van artikel 51. Dan accepteer ik dat. Als u dat echter tegenspreekt, hebben wij een probleem.

Minister Kamp: Net als aan het eind van de vorige winters laaien de gewelddadigheden weer op. Wij hebben nu te maken met meerdere, ernstige incidenten, waarbij aan beide kanten nogal wat slachtoffers zijn gevallen. Ik wil de allereerste zijn die tegen u zegt: het is daar rustig, wij hoeven ons niet meer druk te maken, er is geen sprake meer van grensoverschrijdende activiteiten waarmee terroristische aanslagen worden voorbereid of waarmee de Afghaanse troepen worden aangevallen of waarmee de buitenlandse troepen die daar zijn ter ondersteuning van de Afghaanse regering worden aangevallen. Ik wil de allereerste zijn om u dat verheugd mee te delen, om vervolgens te kunnen vaststellen dat de operatie Enduring Freedom beëindigd kan worden en alles aan de NAVO kan worden overgedragen. Hoe eerder hoe beter!

De heer Kox (SP): In een recent NAVO-rapport staat de volgende zin: According to president Karzai and NATO commanders the Taliban has been reduced to a nuisance and is no longer capable to serious threatening the stability of the country. Ik kan toch niet iets anders lezen dan wat er staat.

Minister Kamp: Ik heb gezegd dat er sprake is van grensoverschrijdende aanvallen en ernstige incidenten, nadat de winter is afgelopen, een patroon dat wij ook de vorige keren hebben gezien. Dat wil echter niet zeggen dat wij er niet in geslaagd zijn om in dat land tot een verbetering te komen. Wij zijn begonnen in Kabul en omgeving en zijn daarna naar het noordoosten en het noordwesten gegaan. En nu proberen wij het zuidwesten ook zo snel mogelijk onder de controle te brengen van de democratisch gekozen president Karzai en het parlement dat hopelijk in september van dit jaar gekozen zal worden. Beide beweringen zijn dus waar. Er zijn belangrijke verbeteringen gerealiseerd. Eerst was de Taliban de baas en kon Al-Qa'ida zijn gang gaan, maar dat is nu in een steeds kleiner deel van het land het geval. Wij zullen blij zijn als wij in het zuidwesten van Afghanistan, waar wij nu met special forces aanwezig zijn, kunnen vaststellen dat het ook daar rustig is en zullen dat deel dan ook graag via de NAVO onder de democratische gekozen Afghaanse regering brengen. Vervolgens komt het laatste deel van Afghanistan aan bod. Het is dus niet zo dat er een tegenstelling zit tussen wat u wilt en wat wij willen. Wat wij allemaal willen, is daar zo snel mogelijk democratie, veiligheid en respect voor mensenrechten én buitenlandse troepen die het land verlaten.

De heer Kox (SP): Maar wat ik voorlees .....

Minister Kamp: U leest voor dat er geen serieuze bedreiging meer is voor de regering van Afghanistan door de Taliban en Al-Qa'ida. U weet echter net zo goed dat de regering van Afghanistan nog geen controle heeft over het zuidwesten van het land. Ook over het zuidoosten heeft zij geen controle. Wij proberen nu met z'n allen om dat langzamerhand voor elkaar te krijgen. Het is ruwweg in de helft van het land gelukt. De laatste helft is de moeilijkste helft. Daar moet nog een heleboel gebeuren, maar onze special forces gaan naar het zuidwesten van Afghanistan toe met de opdracht om daar in moeilijke omstandigheden langetermijnverkenningen te doen. Als zij daar bij gevechtshandelingen betrokken raken, staan zij hun mannetje. Als dat niet zo is en zij kunnen vaststellen dat het daar rustig is of wordt, dan zijn wij blij en dragen wij de zaak over.

De heer Van Middelkoop (ChristenUnie): Als wij de zaak overdragen aan de NAVO, blijven wij natuurlijk medeverantwoordelijk. Wij zijn namelijk lid van de NAVO. Verder vraag ik mij af wat nu precies de zin is van de discussie die de afgelopen tien minuten is gevoerd. De minister heeft de vraag moeten beantwoorden tot wanneer een beroep op artikel 51 van het Handvest legitiem is. Dat is natuurlijk een zeer voor de hand liggende vraag. Dat beroep is gelegitimeerd door een resolutie van de Veiligheidsraad. Daar is de Veiligheidsraad ook voor. Is het daarom echter niet zo dat het dezelfde Veiligheidsraad moet zijn die in een resolutie moet uitspreken dat dat beroep in dit geval niet meer gelegitimeerd is? Is het daarom ook niet veel verstandiger om de juridische weg te kiezen dan ons te vermeien in militaire praktische taxaties? Ik kan dit trouwens helemaal niet, nog afgezien van het feit dat ik niet over voldoende informatie beschik.

Minister Kamp: U hebt gelijk, maar het kan geen kwaad om toch inhoudelijk op de kwestie in te gaan. De woordvoerders hebben geen formele benadering gekozen, maar ze hebben zich verdiept in de situatie aldaar. Zij hebben daar hun appreciatie van gegeven en willen daar graag een reactie van mij op horen. Ik wil die geven door ook op dit punt in te gaan.

Ik heb één voorwaarde genoemd, maar er zijn nog andere voorwaarden waaraan moet worden voldaan voor het toepassen van artikel 51, bijvoorbeeld het vereiste van noodzakelijkheid. Het moet nodig zijn om met deze middelen op te treden; er moeten geen andere beschikbare middelen zijn. Volgens ons wordt aan deze voorwaarde voldaan. Dan is er nog de eis van proportionaliteit. Je moet er niet harder en met meer geweld ingaan dan absoluut noodzakelijk is. Volgens mij wordt daar ook aan voldaan. Wij zijn er helemaal niet op uit om daar in gevaarlijke gevechten betrokken te raken of er gevaarlijke militaire operaties uit te voeren. Wij willen het graag zo snel mogelijk rustig hebben. De inzet van de internationale gemeenschap is er in militaire zin op gericht om dat voor elkaar te maken. Verder moet het zo zijn dat de VN-Veiligheidsraad niet zelf besloten heeft om afdoende

maatregelen te gaan treffen. Er moet dus geen VN-operatie gaande zijn.

Op de laatste voorwaarde wil ik nader ingaan, omdat de heer Pormes gesproken heeft over de noodzaak van de versterking van de ISAF-operatie. Ik ben het met hem eens dat de ISAF-operatie versterkt moet worden en zo snel mogelijk over het hele land uitgerold moet worden, met als uiteindelijk doel de democratie en de veiligheid voor de burgers van Afghanistan. Een democratisch gekozen president is er al -- hij is in de eerste ronde met meerderheid van stemmen gekozen -- en later dit jaar zal ISAF ervoor zorgen dat de Afghaanse bevolking een parlement kan kiezen in open en vrije verkiezingen. De Veiligheidsraad heeft met de resolutie 510 van oktober 2003 ISAF mandaat gegeven om op te treden in heel Afghanistan. In dezelfde resolutie wordt IASF verder opgeroepen om samen te werken met de coalitie van de operatie Enduring Freedom. De heer Van Middelkoop heeft gelijk dat uiteindelijk de conclusie dat het afgelopen kan zijn ook op die plek getrokken kan worden.

De inzetperiode van de Nederlandse taakgroep van de special forces bedraagt een jaar. Daarbij rekenen wij vanaf het vertrek van de hoofdmacht, dus vanaf 18 april 2005. Op 18 april 2006 is die inzet dan ook afgelopen.

Naar aanleiding van opmerkingen van de heer Middel ga ik in op de mogelijke inzet van Nederlandse militairen in Afrika. De regering probeert zeker niet missies in Afrika zoveel mogelijk weg te vermijden. Zij onderzoekt verzoeken om bijdragen aan militaire operaties in Afrika op grond van humanitaire overwegingen, maar ook op grond van het perspectief dat de heer Pormes schetste, namelijk dat van falende staten, internationale criminaliteit, terrorisme en vluchtelingenstromen. Er zijn allerlei redenen om ons best te doen om situaties in Afrika te verbeteren. In dit verband wijs ik op het vorig jaar door de AIV en de CAVV uitgebrachte adviezen over falende staten. De regering heeft in haar reactie daarop gemeld, de conclusie te delen dat falende staten een bedreiging vormen, ook voor Nederland en voor de EU. In het belang van de mensen daar en in ons eigen belang moeten wij de bereidheid hebben om daartegen op te treden.

Besluitvorming over inzet van militaire eenheden waar ook ter wereld geschiedt op basis van artikel 100 van de Grondwet aan de hand van het toetsingskader 2001. Ik heb het dan over andere situaties dan zelfverdediging. Dat Nederland aan VN-operaties in Afrika bij wil en ook kan dragen, is al gebleken door de inzet die wij hebben gepleegd met mariniers voor de VN-missies UNMEE en UNMIL. De heer Middel sprak daar een beetje geringschattend over. Ik geef toe dat dit niet de meest risicovolle missie was waar wij aan deelgenomen hebben. Wij hadden wellicht meer kunnen doen, maar op dat moment waren wij ook met 1000 man in Bosnië, met 1400 man in Irak en met honderden mensen in Afghanistan. Het geheel van risico's dat wij lopen, moeten wij beheersbaar houden. Op het defensie-operatiecentrum moeten wij proberen de risico's in de hand te houden in het belang van de veiligheid van onze eigen mensen. Ik ben niet dol op te veel risicovolle operaties tegelijkertijd. Na beëindiging van

onze aanwezigheid in Irak durfden wij het bijvoorbeeld weer aan om mee te doen aan special forces in het zuiden van Afghanistan.

De aard en omvang van bijdrage van relevante landen speelt ook een rol bij onze besluitvorming over inzet in Afrika, zoals verwoord in de Afrika-notitie. Als er risico genomen moet worden, moet er de nodige politieke rugdekking zijn. Daar is zeker sprake van als grote landen zoals de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk of Frankrijk erbij betrokken zijn. Bovendien verdient inzet in Afrika in EU-verband of in NAVO-verband de voorkeur. Als aan die voorwaarden wordt voldaan en als het verzoek past in het toetsingskader is het zeker voorstelbaar dat wij de komende jaren ook betrokken worden bij pogingen van de internationale gemeenschap om de situatie in Afrika te verbeteren.

Het totaal aantal militairen dat wij het afgelopen jaar hebben uitgezonden, bedroeg ongeveer 7000. Gemiddeld waren er 2300 tot 2400 militairen in het buitenland. Men blijft vier maanden. Daarmee heeft onze krijgsmacht, ondanks ingrijpende reorganisatiemaatregelen haar internationale verplichtingen ruimschoots gestand gedaan. Wij horen wat betreft de inzet bij crisisbeheersingsoperaties bij de top drie van de wereld, gemeten naar het aantal inwoners. Behalve deze inspanningen leveren wij ook in de eerste helft van het jaar 2005 met ongeveer 3100 militairen een wezenlijke bijdrage aan de NATO response force. Als er in die periode een crisis is waar de landeenheid van de snelle reactiemacht van de NAVO moet worden ingezet, zijn daar 3100 Nederlandse militairen bij betrokken, bovenop de troepen die op dit moment in Bosnië, in Irak, in Afghanistan en elders in de wereld actief zijn.

Het hoofdkwartier van het Duits-Nederlandse legerkorps geeft leiding aan het landonderdeel van de NATO response force. Onlangs hebben de militairen van de NATO response force een grootscheepse oefening gehouden op de Canarische Eilanden. Als de Eerste Kamer dat eens van nabij wil waarnemen, is dat misschien wel te regelen. Deze inzet van ons -- deelname aan crisisbeheersingsoperaties, NATO response force -- is niet alles. Op dit moment zijn wij bovendien druk bezig met het voorbereiden van het vormen van een battlegroup voor de Europese Unie samen met de Duitsers. Daarbij krijgen wij enige ondersteuning van Finland. Bovendien vormen wij een tweede battlegroup samen met de Britten. Wij zijn dus op een breed front bezig om het geld dat bijvoorbeeld via de begroting voor het jaar 2005 aan de krijgsmacht ter beschikking is gesteld, een maximaal rendement te laten behalen.

De heer Russell vroeg zich af of de krijgsmacht binnen de huidige budgettaire grenzen wel over voldoende reserves beschikt om naast het werk buiten onze eigen landsgrenzen, binnen de landsgrenzen de civiele autoriteiten bij te staan. Ik vind dat een zeer wezenlijke vraag. Onlangs hebben wij in onze beleidsnota Defensie en nationale veiligheid, waar de heer Russell ook naar verwees, onderstreept dat defensie niet meer beschikt over de reserves die wij in het verleden hadden. Ik doel dan op

het wegvallen van grote aantallen al dan niet mobilisabel personeel en materiaal waar wij vroeger over beschikten omdat een grote conventionele aanval op ons grondgebied mogelijk was. De dreiging van die aanval is weg. De grote reserves zijn ook weg. Wij hebben een volledig parate en expeditionair inzetbare krijgsmacht en dat betekent dat wij alles wat wij hebben ook willen kunnen inzetten. Grote reserves hebben wij niet meer. Wij richten onze krijgsmacht zo doelmatig mogelijk in en wij snijden het ambitieniveau helemaal toe op datgene wat wij hebben verwoord in onze Prinsjesdagbrief van het jaar 2003.

Bij die inrichting is ook rekening gehouden met de nationale taken die defensie structureel uitvoert. Dan moet bijvoorbeeld worden gedacht aan het werk van de Koninklijke Marechaussee langs de grenzen en op Schiphol, aan de ondersteuning van politie-eenheden, maar ook aan kustwachttaken in Nederland en in de West, aan bijzondere bijstandseenheden en de Explosievenopruimingsdienst. Naast deze structurele taken kunnen civiele autoriteiten ook incidenteel een beroep doen op steun of bijstand door de krijgsmacht. Defensie, Binnenlandse Zaken en Justitie hebben daar gedetailleerde afspraken over gemaakt, civiele en militaire bestuursafspraken. Defensie heeft daarbij gegarandeerd dat 3000 militairen binnen een overeengekomen tijdschema beschikbaar kunnen zijn. Wij kunnen dat doen omdat al onze militairen beschikbaar moeten zijn voor alle taken die wij hebben: de verdediging van het grondgebied, het opkomen voor de internationale rechtsorde in de wereld en het ondersteunen van civiele autoriteiten. Als militairen zich in Nederland voorbereiden op inzet in het buitenland en er is een crisis in Nederland, dan worden zij daarvoor ingezet. Militairen kunnen ook worden ingezet ten behoeve van civiele autoriteiten in Nederland als zij zijn teruggekomen uit het buitenland en zich voorbereiden op een toekomstige nieuwe inzet.

Het capaciteitsprobleem waar de heer Russell op doelt, kan zich dus toch wel voordoen, vooral als de civiele autoriteiten een beroep doen op specialistische defensiemiddelen. Wij hebben niet zoveel specialistische defensiemiddelen, die bijvoorbeeld kunnen worden ingezet in geval van een nucleaire of biologisch-chemische dreiging. Ik noem hierbij ook onze verbindingssystemen die in moeilijke omstandigheden gebruikt kunnen worden tussen eenheden en commandocentra. Wij hebben maar een beperkt aantal helikopters. Als die in het buitenland zijn, zijn ze dus niet in Nederland en het is mogelijk dat de autoriteiten die toch beschikbaar willen hebben. Dat zal dan moeten blijken uit inventarisaties. Collega Remkes en ik bekijken welke harde claims met een civiele achtergrond op defensie gelegd moeten kunnen worden. Wij brengen in beeld wat defensie heeft en wat er bij moet komen. Moet vervolgens een besluit genomen worden over beschikbaarheid van defensie met bepaalde middelen, dan moet daar onmiddellijk geld bij gelegd worden, want geld dat wij niet hebben kunnen wij niet uitgeven. Aan het eind van 2005 worden de conclusies aan het parlement voorgelegd, zodat men kan nagaan hoe belangrijk die gewenste intensivering is en of men

bereid is om daarvoor extra middelen beschikbaar te stellen.

De heer Russell vroeg ook naar de bevindingen bij de grote rampoefening in de Arena. Ik denk dat bij die oefening is gebleken dat Defensie een natuurlijke partner is van de andere veiligheidsorganisaties in Nederland. Dat soort optredens staat onder leiding van de civiele autoriteiten. Wij hebben dingen die zij nodig kunnen hebben en wij zijn bereid om deze beschikbaar te stellen onder hun regie. Dat hebben wij ook bij de Operatie Bonfire bewezen.

Wij hebben daar zelf de conclusie uit getrokken dat oefenen ontzettend belangrijk is. Bij Defensie vinden wij het vanzelfsprekend om van alles en nog wat te oefenen. Wij bedenken scenario's voor allerlei onverwachte situaties die wij van tevoren proberen te beredeneren. Vervolgens gaan wij daarvoor oefenen. Die oefencultuur is in Nederland wat minder aanwezig. Wij zijn er zeer op uit om onze ervaring op dat gebied te delen met de civiele instanties en samen met hen te oefenen, om te bereiken dat wij voor een maximaal resultaat kunnen staan, als wij samen met hen ingezet moeten worden.

Nederland zet zijn krijgsmacht zowel in het buitenland als in het binnenland veelvuldig en met succes in. De instabiliteit in grote delen van de wereld leidt tot tal van problemen die ook ons aangaan. Wij zijn niet alleen begaan met het lot van andere mensen, maar in Europa ondervinden wij ook zelf de problemen van onbeheersbare situaties elders in de wereld, zoals migratiestromen en handel in drugs en wapens. De opkomst van het religieus geïnspireerde terrorisme en de verspreiding van massavernietigingswapens naar risicolanden zijn al met al zeer bedreigend. Om daartegen adequaat te kunnen optreden is de bundeling van militaire kracht in de NAVO naar onze overtuiging de beste waarborg voor onze vrede en veiligheid.

De heer Russell wees in zijn betoog ook op het belang van een koppeling tussen financiering en inzet binnen de NAVO. Ik denk dat hij daar gelijk in heeft. Als de NAVO iets wil aanpakken, denk ik dat alle lidstaten de bereidheid moeten hebben om daar gelijkmatig materieel in te participeren. Als de NAVO militair iets moet doen, moeten alle landen daar militair aan bijdragen. De landen moeten dus zorgen dat zij allemaal naar rato van hun mogelijkheden militaire middelen beschikbaar hebben die inzetbaar en uitzendbaar zijn en die met andere kunnen samenwerken.

Als bepaalde uitgaven, bijvoorbeeld voor een AWACS-vloot, luchttransport of de inzet van specialistische helikopters, beter door de NAVO als geheel kunnen worden gedaan, denk ik dat dit op een goede wijze door de NAVO-landen gezamenlijk moet worden gefinancierd. Tot dusver was dat niet het geval, omdat bij gezamenlijke financiering een verdeelsleutel werd gebruikt waarmee geen recht wordt gedaan aan de huidige situatie in de NAVO-landen.

Wij hebben bepleit dat er een nieuwe verdeelsleutel komt voor de gemeenschappelijke kosten, op grond van het bruto nationaal product van de lidstaten van de NAVO. Ik ben verheugd, te kunnen melden dat hier inmiddels brede

steun binnen de NAVO voor is en dat hierover binnen korte tijd overeenstemming kan worden bereikt. Er zal weliswaar een lange overgangperiode gelden om van de huidige naar de nieuwe situatie te komen, maar dan zullen wij bereiken dat de gemeenschappelijke uitgaven op een eerlijke wijze worden verdeeld.

Dat is de beste basis om tot gemeenschappelijke uitgaven te kunnen besluiten. Anders denkt een land als Nederland: laten wij daar maar niet toe besluiten, want wij betalen te veel. Een ander land denkt dan: laten wij dat maar doen, want wij betalen te weinig en dan hebben wij dat op een goedkope manier voor elkaar. Je kunt de beste besluiten nemen als de kosten daarvan op een eerlijke wijze worden verdeeld.

De heer Pormes ging in zijn bijdrage in op de interoperabiliteit van de nieuwe lidstaten in Oost- en Midden-Europa en de Baltische landen. Dat is een belangrijk onderwerp in het kader van de spreiding van risico's, omdat die landen nog op allerlei fronten achterblijven. Van die nieuwe lidstaten wordt op dit moment geen evenredige bijdrage verwacht, maar wij verwachten wel dat zij daar zo snel mogelijk naartoe groeien.

Alle nieuwe lidstaten werken met NAVO-ondersteuning aan de modernisering van hun krijgsmacht en aan de oprichting van expeditie-eenheden. In NAVO-verband vindt elk jaar een beoordeling plaats van de voortgang die zij hebben geboekt. Zij krijgen advies bij de modernisering van hun krijgsmacht en zij krijgen ook hulp bij verbetering van de inzetbaarheid. Waar zij het nog niet aankunnen, is ook Nederland beschikbaar om te helpen. Op dit moment zijn vier van onze F-16's in de Baltische staten om ervoor te zorgen dat daar het luchtruim bewaakt kan worden.

De heer Van Middelkoop heeft vorig jaar, tijdens de begrotingsbehandeling van Defensie, vragen gesteld over de juridische aspecten van crisisbeheersingsoperaties. Ik heb daarop een notitie aan de Kamer gestuurd waarin drie onderwerpen centraal staan: het mandaat, de "rules of engagement" en de strafrechtelijke toetsing. Het mandaat voor een crisisbeheersingsoperatie is gebaseerd op het internationale recht. Dat is het Handvest van de Verenigde Naties, het gewoonterecht en het samenspel van juridische en politieke factoren. Over de "rules of engagement" heb ik gezegd dat een breder mandaat van de VN om iets te doen, een politieke afspraak, vervolgens militair vertaald moet worden. Dat gebeurt bij iedere militaire operatie. Dan vindt een nauwgezette vertaling plaats van het mandaat naar de "rules of engagement". Die berusten op politieke, juridische en operationele overwegingen. Zij hebben tot doel het politieke geweldsgebruik te sturen en ervoor te zorgen dat het geweldsgebruik een escalatie van het conflict voorkomt. De "rules of engagement" moeten in overeenstemming zijn met het internationale recht. Daarbij geldt dat het recht op zelfverdediging altijd blijft bestaan.

Het derde onderwerp in die notitie is de strafrechtelijke toetsing. De Koninklijke marechaussee kan te allen tijde op last van het openbaar ministerie onderzoek doen naar vermeende strafbare feiten. Als iemand mij vraagt of ik kan garanderen dat een herhaling van de

situatie Erik O. zich niet meer voordoet, is mijn antwoord "nee". Dat kan en wil ik niet garanderen. Ik wil dat ons militair handelen in het buitenland getoetst wordt door het openbaar ministerie. Internationale strafrechtelijke toetsing is niet waarschijnlijk. De kans dat Nederlandse militairen voor het Internationaal Strafhof komen is niet groot, omdat het aanvullend is op het Nederlandse recht. Dat betekent dat het Strafhof pas een zaak in behandeling neemt als Nederland niet kan of niet wenst over te gaan tot vervolging. Dat zal niet gebeuren. Als het gewenst is om te vervolgen, zullen wij vervolgen. Het Nederlands strafrecht is goed toegerust voor het vervolgen van internationale misdrijven. Denk bijvoorbeeld aan de recent vastgestelde Wet internationale misdrijven. Bovendien zijn onze militairen goed opgeleid in het oorlogsrecht en in de mensenrechten.

De heer Van Middelkoop zegt mede naar aanleiding van deze notitie dat over de juridische aspecten van uitzendingen van militairen een groot aantal vragen te stellen is. Hij heeft die ook gesteld in het bestek van deze begrotingsbehandeling. Ik kan die nu niet allemaal mondeling beantwoorden. Ik wil op een aantal vragen nu ingaan. Ik neem graag de suggestie over om met een vervolgnote te komen. Daarin bezien wij of er nog aanvullingen mogelijk zijn op de antwoorden die ik nu geef. Wij zullen daarin ook de vragen behandelen die eventueel overblijven.

De heer Van Middelkoop vraagt of als er geen resolutie van de Veiligheidsraad is waarin het gebruik van "all necessary means" wordt toegestaan voldoende rechtsbasis bestaat voor geweldsgebruik. In dat kader pleit hij voor een rijkswet geweldsgebruik krijgsmacht. Het gebruik van geweld door militairen in operaties in het buitenland berust altijd op een bevoegdheid uit het internationale recht. De Nederlandse wetgeving kan geen bevoegdheden aan de regering geven om in een ander land op te treden. Dat moet via het internationale recht. Waar mogelijk zal deze bevoegdheid uit een resolutie van de Veiligheidsraad moeten komen. Het internationale recht kent ook andere vormen van machtiging van geweldsgebruik. Een aantal daarvan is genoemd in de eerdere notitie, zoals operaties in het kader van bondgenootschappelijke verdediging.

Het Hof te Arnhem heeft in de uitspraak van vorige week inzake Erik O. aangegeven dat naar het internationale recht gekeken moet worden voor de bevoegdheden van de Nederlandse militairen in het buitenland. Een aparte Nederlandse wet is naar onze overtuiging dan ook niet op zijn plaats. Over de strafrechtelijke gevolgen hiervan kom ik nader te spreken.

Het humanitaire oorlogsrecht is alleen van toepassing in gewapende conflicten. De criteria voor het bepalen daarvan zullen in de toegezegde notitie uiteengezet worden. Zij komen voort uit hetzelfde recht. Nederlandse militairen dienen zich in alle overige gevallen te houden aan de beperkingen van het humanitaire oorlogsrecht. De rules of engagement en de overige operationele documenten en aanwijzingen worden altijd afgestemd op het internationale humanitaire oorlogsrecht.

De operatie Enduring Freedom is een gewapend conflict waarop het humanitaire oorlogsrecht onverkort van toepassing is. Ik ben net al even ingegaan op de inzet van Nederlandse militairen in het kader van de operatie Enduring Freedom in Afghanistan. Wij hebben daar goede afspraken over gemaakt, zodat het voor ons op een adequate wijze is geregeld. De details daarvan kan ik hier evenmin als in de Tweede Kamer geven, vanwege de vertrouwelijke aard van de taken die de Nederlandse special forces daar moeten vervullen.

De heer Van Middelkoop vraagt om een nadere uitleg van het woord "bevoegdheden" in artikel 38 van de Wet militaire strafrechtspraak. Daaronder versta ik niet alleen de rules of engagement maar het complete samenstel van opdrachten, taken en instructies die de militairen krijgen opgedragen. Natuurlijk vallen de rules of engagement daaronder maar ook bijvoorbeeld de gerichte taakopdrachten van de commandant. Dat betekent dat de militair zich niet alleen moet houden aan de rules of engagement maar ook aan de taakopdracht van de commandant. Als de commandant zegt dat je naar de omgeving van dorp A moet gaan om daar iets te doen, dan heb je je te houden aan de rules of engagement. Ga je naar dorp B en houd je je aan de rules of engagement maar overtreed je de instructies van de commandant, dan zul je daarop worden aangesproken. De militair moet zich daaraan houden en, zo stelt artikel 38, de regels van het humanitaire oorlogsrecht altijd naleven. Pas dan werkt de strafuitsluitingsgrond die wij hebben ingeroepen.

Het hof te Arnhem heeft vorige week duidelijk uitgesproken dat de rules of engagement als dienstvoorschrift gelden en dat handelen op grond van de rules of engagement niet strafbaar is. Wel gelden daarbij, zoals altijd, de eisen van proportionaliteit en subsidiariteit. Kun je het anders oplossen dan met geweld, dan doe je dat. Kun je het met weinig geweld oplossen, dan mag je niet veel geweld gebruiken. De strafbaarheid van overtredingen van de rules of engagement volgt op grond van deze uitspraak van het hof rechtstreeks uit artikel 136 van de Wet militair strafrecht. Er staat een straf op het opzettelijk niet opvolgen van een dienstvoorschrift. Ook voor dit punt is een separate rijkswet voor geweldgebruik dus niet nodig.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): De wet waar ik om vroeg, was niet voor dit soort situaties. Wij zijn nu met een andere vraag bezig, namelijk wat de strafrechtelijke risico's zijn van een militair. Zou het niet verstandig zijn om op basis van die ene uitspraak van het hof, die op het punt van de rules of engagement anders is dan die van de rechtbank, na te denken over de vraag of een en ander wettelijk kan worden geregeld? Dat vraag ik uitsluitend met het oog op de rechtszekerheid van de militairen. Dat geldt trouwens voor heel mijn betoog maar dat zal de minister wel hebben begrepen. Ik kan mij voorstellen dat de minister deze vraag nu niet onmiddellijk kan beantwoorden, want er zitten ongetwijfeld haken en ogen aan. De vraag die ik nu stel, vloeit niet alleen voort uit de uitspraak van vorige week maar die kom ik ook in de vakliteratuur tegen. Ik vind het een heel relevante vraag.

Minister **Kamp**: Het antwoord op de laatste vraag kan ik niet geven. Ik denk zelf dat het goed geregeld is. Dat is nu ook tot twee keer toe bevestigd door de rechter. Ik denk dus dat het niet nodig is maar ik heb de Tweede Kamer toegezegd dat wij na afloop van de zaak-Erik O, nadat de rechter zich er in laatste instantie over heeft uitgesproken, zullen terugkijken op wat zich precies heeft afgespeeld en of er nog andere conclusies uit getrokken moeten worden dan wij tot dusverre hebben gedaan. Daarna zal ik graag antwoord geven op de laatste vraag.

De uitgezonden Nederlandse militairen worden altijd gebriefd over de rules of engagement. Dat is een vast onderdeel van hun voorbereiding. Bovendien wordt er zoveel mogelijk geoefend met de toepassing van de rules of engagement. Wij proberen dat in praktische situaties te vertalen en oefenen de militairen daarin. Er is dus echt geen reden om dat wettelijk vast te leggen, want dit is de core business. Er is een mandaat; er moet iets gedaan worden en dat wordt militair vertaald. Wij krijgen rules of engagement en de militairen moeten gaan oefenen in het toepassen daarvan. Dat is zo'n logisch onderdeel dat het niet nodig is om het wettelijk vast te leggen.

De heer Van Middelkoop vroeg naar de verhouding tussen artikel 38 van het Wetboek van Militair Strafrecht en artikel 43 van het gewone Wetboek van Strafrecht. Artikel 43 bevat ook een strafuitsluitingsgrond, maar die is beperkt tot handelingen op grond van een specifiek en gebiedend bevel. Een voorbeeld is een automobilist die op bevel van een politieagent een rood licht moet negeren; in zo'n geval is een specifiek bevel gegeven. In andere gevallen waarin door rood licht wordt gereden, is men strafbaar, maar een dergelijk specifiek dienstbevel van een politieagent vormt een strafuitsluitingsgrond. Artikel 38 van het Wetboek van Militair Strafrecht bevat een uitgebreidere strafuitsluitingsgrond, die van toepassing is bij gevechtshandelingen in tijd van oorlog, ongeacht directe of specifieke bevelen, uitgevoerd in het kader van de reguliere taakuitvoering tijdens een operatie in algemene zin. Bij dit artikel hoeft er dus geen sprake te zijn van een direct bevel om bijvoorbeeld op een bepaald moment te schieten; in het geval van het genoemde artikel 43 wel.

In de uitspraak van het Hof te Arnhem wordt een aantal van de thema's van de heer Van Middelkoop inzake het militair strafrechtstelsel besproken. Hij doelde daar zelf al op. Wij vinden dat het systeem goed functioneert, maar het blijft natuurlijk mensenwerk. Wij zullen blijven kijken naar mogelijkheden tot verbetering. Dat doen wij niet tegen het openbaar ministerie in, maar samen met het openbaar ministerie. Waar wij lessen kunnen leren, zullen wij dat doen, waar verbeteringen kunnen worden gerealiseerd, zal dat absoluut niet worden nagelaten. Op dit moment is er een voorstel van rijkswet van Justitie in de maak waarin ook het Wetboek Militair Strafrecht wordt aangepast, en wel het gebruik van de term "tijd van oorlog". Die term vinden wij uit de tijd en willen wij vervangen door het meer gangbare "tijd van gewapend conflict". Behoudens deze aanpassing en enkele aanpassingen in de uitvoerende sfeer waarover ik zo zal

spreken, bestaat er volgens ons echter geen aanleiding om terug te keren naar het oude systeem van militaire rechtspleging. Ik denk dat wij met het huidige systeem uit de voeten kunnen.

In dat verband antwoord ik aan de heer Hoekzema dat het openbaar ministerie altijd bevoegd is om verdenkingen van strafbare feiten te onderzoeken en, zodra daartoe aanleiding is, de dader te vervolgen. Ik sta daar zelf voor garant, ik vind dat dit moet kunnen. Dat is namelijk het verschil tussen wat Saddam Hoessein deed in Irak en wat wij daar doen: wij houden ons aan de regels en leggen daarvoor verantwoording af. Dat is de taak van het openbaar ministerie en van de Koninklijke Marechaussee, dat is hun verantwoordelijkheid en die respecteren wij. Zoals ik al zei, een herhaling van een rechtszaak zoals die tegen Eric O. is dus niet uitgesloten. Er zijn echter wel goede afspraken gemaakt met het openbaar ministerie over de inzet van Nederlandse militairen, nu specifiek met betrekking tot de inzet van de special forces in Afghanistan. Ook zijn er goede afspraken gemaakt over de informatievoorziening door Defensie aan het openbaar ministerie over lopende operaties en te voorziene nieuwe operaties. Er is een goede samenwerking met het openbaar ministerie, waarbij naar onze overtuiging sprake is van wederzijds begrip, niet alleen van waar de ander mee bezig is, maar ook van de verantwoordelijkheid van iedere partij. Die staat voorop. Wij moeten ons werk goed doen, het openbaar ministerie moet dat toetsen en optreden als het dat noodzakelijk vindt. Defensie blijft er alles aan doen om dat wederzijdse begrip in stand te houden en, waar nodig, te verbeteren.

Naar aanleiding van de opmerkingen van de heer Hoekzema wil ik graag benadrukken dat dergelijke afspraken al in het verleden bestonden. Al lange tijd is een verbindingsofficier van Defensie geplaatst bij het openbaar ministerie in Arnhem. De geweldsinstructie voor onze militairen, de vertaling van de rules of engagement naar de individuele militair werd aan het openbaar ministerie aangeboden. Naar aanleiding van de gebeurtenissen rond de zaak Eric O. hebben wij nadere afspraken gemaakt om de onderlinge verstandhouding te verbeteren. Daarbij gaat het erom dat het overleg tussen het openbaar ministerie en Defensie regelmatig moet plaatsvinden. Het gaat ook om een kennismakingsgesprek tussen de uit te zenden commandant en om een regelmatig bezoek van het openbaar ministerie aan het inzetgebied. Het openbaar ministerie is in Irak en Bosnië geweest en het gaat naar Afghanistan.

Zoals gezegd kom ik dit jaar in een notitie meer gedetailleerd terug op deze punten. Daarin zal ik ook de vragen van de heer Van Middelkoop beantwoorden die ik nu niet heb behandeld, bijvoorbeeld vragen over de statusovereenkomsten, de bevoegdheden van het buitenlands militair gezag en de wijze waarop de rules of engagement in Nederland worden geautoriseerd.

De heer **Hoekzema** (VVD): Ik wil nog even terugkomen op de situatie rond Erik O. Ik begrijp natuurlijk zeer goed dat de minister op dat punt niets kan garanderen. Het gaat

er mij echter vooral om dat de kans op zo'n situatie, waar toch pijnlijke zaken aan vast zaten, tot het uiterste wordt teruggebracht. Op welke wijze bevordert de minister in zijn contact met het Openbaar Ministerie een groter inlevingsvermogen met betrekking tot het beoordelen van de situatie bij missies?

Minister **Kamp**: In algemene zin is dat er voldoende. Specifiek met betrekking tot Erik O. is er bij het Openbaar Ministerie ook sprake van een groeiproces. Zij hebben zich ergens ingebeten. Een keer heeft de rechtbank een uitspraak gedaan. Nu heeft het gerechtshof een uitspraak gedaan. Ik denk dat het ook aan het Openbaar Ministerie is om de overwegingen van de rechters tot zich te nemen. Ik denk dat door het Openbaar Ministerie uit het specifieke geval Erik O. conclusies getrokken zullen worden, zoals wij als Defensie ook altijd bereid moeten zijn om conclusies te trekken. Het kan allemaal alleen nog maar versterkend werken op wat er al gaande is, namelijk dat er in algemene zin nu goede werkafspraken zijn gemaakt. Er hebben briefings plaatsgevonden, er zijn over en weer bezoeken afgelegd, er is regelmatig overleg, er zijn bezoeken gebracht aan het inzetgebied, er zijn stukken beschikbaar gesteld en de commandant is langs geweest, heeft kennis gemaakt en de zaak doorgesproken. Ik denk dat wij al veel deden voor de samenwerking en wij hebben gemerkt dat er nog meer gedaan moest worden. Wij hebben dat inmiddels gedaan en willen eventuele verdere mogelijkheden tot verbetering, zowel het OM als Defensie, ook realiseren.

De heer **Hoekzema** (VVD): Dat betekent dus dat er van de kant van Defensie een grote mate van activiteit is als het om het informeren van het Openbaar Ministerie gaat.

Minister **Kamp**: Ja, wij hebben daar een vaste man zitten. Wij gaan van tevoren met de geweldsinstructie naar het OM. Wij geven briefings over wat er allemaal speelt. Wij sturen de commandant ernaar toe. Wij zorgen dat wij regelmatig overleg met ze hebben, waarbij alle fricties aan de orde kunnen komen. Wij regelen dat zij naar het gebied toe kunnen gaan om zich in te leven in de situatie. Bovendien zijn wij bereid om, zoals wij aan de Tweede Kamer hebben toegezegd, nog eens alles met betrekking tot Erik O. door te lopen om te kijken of er nog aanvullende conclusies getrokken kunnen worden.

Ik ben toe aan het tweede onderwerp van de begrotingsbehandeling, namelijk de NAVO. De minister van Buitenlandse Zaken zal daar op ingaan. In mijn bijdrage wil ik mij slechts richten op de besluitvorming inzake de snelle reactiemachten. Dat betreft dus de NATO Response Force en de Battlegroups. In de brief van 26 april die ook naar de Eerste Kamer is gestuurd, heeft de regering uiteen gezet dat deelname aan internationale samenwerkingsverbanden, zoals de NATO Response Force en de Battlegroups van de Europese Unie, geen afbreuk doet aan de soevereine beslissingsbevoegdheid van de regering over de inzet van de krijgsmacht en ook op geen enkele wijze tornt aan de rol van het parlement. Maar het parlement moet zich wel rekenschap geven dat bij de

besluitvorming over toewijzing en besluitvorming over inzet van deze reactiemachten de snelle inzetbaarheid per definitie centraal staat.

Dat betekent dat de lidstaten bij de toewijzing al rekening moeten houden met de daadwerkelijke inzet in geval van een crisissituatie. De regering heeft dan ook in haar reactie op het AIV-advies gesteld dat de toewijzing van eenheden aan de NATO Response Force niet vrijblijvend is en dat wij ook bij de toewijzing zo veel mogelijk zullen moeten toetsen aan de relevante aandachtspunten van het toetsingskader. Die toewijzing werkt zowel nationaal als internationaal verwachtingen. Het terugtrekken van beschikbaar gestelde eenheden kan alleen onder uitzonderlijke omstandigheden. Andere landen zouden dan voor vervanging moeten zorgen waardoor je het wezenskenmerk van een snelle reactiemacht, namelijk snel optreden, niet of moeilijker kunt realiseren. Het spreekt voor zichzelf dat dit tevens de bondgenootschappelijke verhoudingen onder druk zou zetten.

Bij de inzet van de NATO response force of de battlegroups van de Europese Unie is slagvaardige politieke en militaire besluitvorming in Brussel en in Den Haag van het grootste belang. Uit eerdere ervaringen, zoals met de deelname van Nederlandse militairen aan IFOR in Bosnië in 1996 en aan ISAF in december 2001, is ons gebleken dat snelheid niet op gespannen voet hoeft te staan met een zorgvuldige parlementaire behandeling. Destijds geschiedde de besluitvorming, en het overleg met het parlement, binnen enkele dagen. Dit is een goed voorbeeld, dat nu nog steeds geldt. Ongeacht de exacte juridische grondslag voor uitzending zal de regering toch in beginsel voorafgaand aan inzet de Kamer informeren over het kabinetsbesluit, aan de hand van het toetsingskader. Of het nu gaat om zelfverdediging of om deelname aan een crisisbeheersingsoperatie, wij zullen zoveel mogelijk volgens het toetsingskader en volgens artikel 100 de Kamer informeren.

De heer Kox zei behoefte te hebben aan een onderzoek naar onze inzet in Irak. Ik moet u zeggen dat ik helemaal geen behoefte heb aan een dergelijk onderzoek. Na zorgvuldige afweging en op goede gronden hebben wij ja gezegd tegen een indringend verzoek van de Verenigde Naties om te participeren in de stabilisatiemacht. Ons is zowel schriftelijk in algemene zin als specifiek door de heren Kofi Annan en Brahimi gevraagd of Nederland alsjeblieft aan de stabilisatiemacht wilde deelnemen. Wij hebben een afweging gemaakt en op goede gronden ja gezegd.

De heer **Kox** (SP): Om misverstanden te voorkomen: ik doelde niet alleen op de deelname aan de stabilisatiemacht in zuid-Irak, maar op onze opstelling inzake het Irak-conflict en op de politieke steun die Nederland heeft gegeven aan de Brits-Amerikaanse invasie. Ik wil dus een breder onderzoek, zoals ook in Amerika en Groot-Brittannië heeft plaatsgevonden.

Minister **Kamp**: Op dat punt is er helemaal geen probleem, omdat er sprake was van VN-veiligheidsraadresoluties waarin tegen Irak werd gezegd: nu moet je dat doen, want anders gebeurt er dit. Toen werd het nog een keer tegen Irak gezegd, en toen Irak uiteindelijk niet reageerde, hebben wij en andere landen deze conclusie getrokken: als je niet luistert, dan moet je maar voelen. Wij hebben toen op grond van het niet naleven van de VN-veiligheidsraadresoluties gemeend dat wij politieke steun konden verlenen aan die operatie. Wat dat betreft denk ik niet dat een onderzoek nodig is. Er is ook geen onderzoek nodig naar het werk dat wij gedurende twintig maanden in Al Muthanna hebben gedaan. De heer Kox heeft ook zelf onze militairen gecomplimenteerd. Wij hebben gedaan wat wij moesten doen. Wij hebben bereikt dat er in het gebied stabiliteit is geweest gedurende onze gehele aanwezigheid. Wij hebben de civiele autoriteiten laten groeien, en zij kunnen nu spoedig zelf de zaak in handen nemen. Er zijn ook geen problemen over ons vertrek uit Irak, want dat hebben wij precies gedaan volgens een afspraak die wij acht maanden daarvoor met de Tweede Kamer hadden gemaakt. Bovendien zijn wij nog niet helemaal weg uit Irak, want wij zitten nog steeds met 25 man in Bagdad als onderdeel van de NATO-trainingsmis­sie. Dit aantal zou nog kunnen worden uitgebreid tot 100 man. Ook wat dat betreft is er geen reden voor een onderzoek. Ik denk dat het allemaal glashelder is wat er is gebeurd, en het is net zo glashelder als het doel en de strategie van onze special forces-operatie in Afghanistan. Ik ben het echt voor 100% oneens met de stelling van de heer Kox dat dit een duistere operatie zou zijn. Ik heb al gezegd dat het doel van die special forces-operatie is om zo spoedig mogelijk vast te stellen dat zuidwest-Irak veilig genoeg is voor de NAVO/ISAF-troepen. Zodra wij dit hebben vastgesteld, gaan wij daar weg en zodra de NAVO weg kan en het aan de Afghaanse regering kan overlaten, zullen wij dat met veel plezier doen.

Het nieuwe evenwicht tussen taken en middelen bij Defensie, waarover ik het heb gehad in het begin van mijn bijdrage in eerste termijn, krijgt op dit moment gaandeweg vorm. Defensie voert een groot aantal reorganisatiemaatregelen uit. De staatssecretaris zal in zijn bijdrage over het personeelsbeleid nader hierop ingaan. Alle maatregelen waartoe wij hebben besloten bij de Prinsjesdagbrief 2003 zijn nodig om de inzetbaarheid van onze krijgsmacht te vergroten, om ervoor te zorgen dat wij, ondanks het feit dat wij minder geld ter beschikking hebben gekregen, toch in en buiten Nederland kunnen leveren wat de mensen van ons verwachten, namelijk dat wij bijdragen aan vrede en veiligheid. Dat is de opgave waar wij voor staan en die wij graag tot volle tevredenheid van het parlement en van de Nederlandse bevolking zullen uitvoeren.

*N

Minister **Bot**: Voorzitter. Ik wil eerst een aantal vragen beantwoorden die gesteld zijn over de NAVO, de oude NAVO en de nieuwe NAVO en de Schmelzer-lezing.

Nederland maakt zich reeds geruime tijd sterk voor een versterking van de rol van de NAVO als forum voor een transatlantische -- en ik onderstreep het woord transatlantische -- politieke dialoog. De credentials van de NAVO als militaire organisatie zijn voor eenieder evident. De politieke rol van de NAVO dient mijns inziens nog beter uit de verf te komen. Het is mijn stellige overtuiging dat wij de NAVO meer moeten gebruiken als een forum voor daadwerkelijke politieke dialoog over zaken die de veiligheid van alle bondgenoten raken. Dat wil zeggen wij moeten niet alleen informeren, maar ook daadwerkelijk consulteren en dat geldt voor beide kanten van de oceaan, zou ik er aan toe willen voegen. Wij moeten ook hiernaar handelen. De Nederlandse regering heeft het dan ook zeer gewaardeerd dat van de kant van de VS begin dit jaar het initiatief is genomen tot zowel een informele EU-VS top als ook een informele NAVO-top in Brussel. Deze politieke dialoog is onder meer van belang om een goed inzicht te krijgen in elkaars appreciatie van de gemeenschappelijke veiligheidsbelangen en van de bredere politieke context van de NAVO, met name van de militaire operaties in andere landen en de verdere samenwerking met internationale organisaties zoals de VN en de Europese Unie. In dat verband ben ik dan ook zeer tevreden met het feit dat tijdens de bijeenkomst in Vilnius nadrukkelijk de politieke aspecten van de NAVO-operaties in Kosovo en Afghanistan aan de orde zijn gekomen. Verder moet die dialoog natuurlijk niet beperkt blijven tot landen of regio's waar de NAVO actief is, maar dient -- zoals ook is aangegeven door premier Balkenende tijdens de NAVO-top in februari -- de alliantie een forum te vormen voor consultaties over regio's waar de NAVO een veiligheidsbelang heeft of een constructieve rol zou kunnen spelen. Ik denk bijvoorbeeld aan het Midden-Oosten, inclusief het Israelisch-Palestijns conflict. Ook zouden dreigingen voortvloeiend uit proliferatie en regionale instabiliteit in NAVO-kader moeten kunnen worden besproken.

Dan kom ik tot de Schmelzer-lezing, want dat is het tweede volet. Vasthouden aan het consensusbeginsel in de NAVO is voor mij een wezenlijk feit en daar wil ik ook op geen enkele manier aan tornen. Maar ik denk dat vasthouden aan de consensus heel goed kan samengaan met een flexibelere besluitvorming in de NAVO. De praktijk wijst namelijk uit dat de NAVO niet altijd in staat is om snel en effectief in te spelen op de nieuwe veiligheidsuitdagingen. Met andere woorden: er is geen sprake van een oude of een nieuwe NAVO. Er is sprake van dezelfde NAVO; maar wij worden wel geconfronteerd met nieuwe veiligheidsuitdagingen. Dit onder meer omdat veel specifieke taken op het gebied van crisisbeheer en state building -- denkt u bijvoorbeeld aan Afghanistan en Irak -- niet zijn genoemd in het Verdrag van Washington en ook omdat veel nieuwe dreigingen hoofdzakelijk van buiten de Euro-Atlantische regio komen. Ook het feit dat het bondgenootschap nu uit 26 leden bestaat en in de nabije toekomst wellicht nog verder zal uitbreiden, speelt hierbij een rol. Voor wat betreft de besluitvorming is de meest te prefereren optie uiteraard -- daar wil ik geen enkel misverstand over laten bestaan -- dat de NAVO een besluit

neemt dat door alle bondgenoten wordt gedragen en waar ook alle bondgenoten in militaire én financiële zin aan bijdragen. Ik kan mij echter ook situaties voorstellen, waarin een bondgenoot niet zijn volledige politieke steun wil geven, of juist wél zijn politieke steun wil geven -- met andere woorden toch consensus -- aan het NAVO besluit, zonder dat daar dus fundamentele bezwaren tegen zijn. Die partner doet dus aan wat ik constructieve onthouding zou willen noemen. Hij gaat wel akkoord met het basisbesluit, maar in het kader van de constructieve onthouding zou het dan goed zijn om na te gaan -- en dat moet dan van geval tot geval -- of een groep landen bereid is om de uitvoering van een bepaalde missie of een activiteit namens de NAVO te ondernemen. Dat geschiedt dan wel onder NAVO-vlag en met gebruikmaking van de NAVO-structuren.

De besluitvorming ten principale vindt dus plaats met consensus. Nieuw is -- dat heb ik in het recente overleg met de Tweede Kamer ook benadrukt -- dat de verdere dagelijkse besluitvorming met betrekking tot de uitvoering van een dergelijke activiteit of missie kan worden gedelegeerd aan landen die er daadwerkelijk aan deelnemen en bereid zijn om risico's te nemen. Het gaat hierbij uiteraard niet om het vormen van een exclusieve gesloten club binnen de NAVO. Iedere bondgenoot die dat wil en die iets te bieden heeft, kan zich op elk mogelijk moment bij deze ad-hocgroep aansluiten en neemt dan dus ook deel aan de dagelijkse besluitvorming. Het is mijn overtuiging dat door een flexibelere omgang met het NAVO-besluitvormingsmechanisme het potentieel van deze organisatie beter kan worden benut en dat zij veel beter in staat zal zijn om in te spelen op een snel veranderende veiligheidsomgeving.

Bij het opereren van ad-hocgroepen denk ik niet alleen aan militaire operaties. Er kan ook worden gedacht aan civiele bescherming, versterking van de militaire capaciteit, training, militaire planning ten behoeve van de VN en ondersteuning van vredesbewarende capaciteiten van een andere organisatie. Dat laatste is op dit moment zeer actueel omdat de NAVO daar door de Afrikaanse Unie om is gevraagd. Het concept van ad-hocgroepen zou ook kunnen worden gebruikt bij een mogelijk optreden in NAVO-verband tegen de toenemende piraterij op zee in bepaalde regio's.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Ik wil nog even terugkomen op de consensus. Het moet u toch bekend zijn dat de Amerikaanse senaat een studie heeft laten doen naar manieren om die consensusmaatregel te omzeilen. Hoe oordeelt u daarover? Wat is de achterliggende gedachte van de Amerikaanse senaat om daar een onderzoek naar te laten verrichten?

Minister **Bot**: Ik kan uiteraard geen oordeel vellen over wat de Amerikaanse senaat doet.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Ik ben benieuwd naar uw eigen inzicht.

Minister **Bot**: Ik vind dat de NAVO op basis van consensus moet blijven besluiten. Dat moet de basis zijn. Dat houdt het bondgenootschap ook bijeen. Dat geldt zowel voor de grote artikel-5-activiteiten als voor de activiteiten die ik net heb genoemd. Er kunnen zich nieuwe situaties voordoen waar bij de oprichting van de NAVO nooit aan is gedacht. Er is een veranderde veiligheidsstructuur in de wereld en die vereist een zekere flexibiliteit. Dan moeten wij ook meedenken en zeggen dat de consensusregel overeind blijft voor het basisbesluit, maar dat het bij de implementatie mogelijk moet zijn om een beperkte groep ook zelf besluiten te laten nemen over de manier waarop dingen moeten worden gedaan.

De heer **Kox** (SP): De minister blijft een diplomaat. Soms vraag ik mij af of dat goed of slecht is.

Minister **Bot**: Dat is goed, uiteraard.

De heer **Kox** (SP): U probeert te schetsen hoe het een kan worden behouden en het ander toch kan worden gedaan. Dat is diplomatie. U zegt dat er flexibelere groepen, ad-hocgroepen, kunnen komen in de NAVO. Ik kan mij voorstellen dat zo'n groep bestaat uit de Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Nederland en een enkel Oost-Europees land, om maar bij een reële situatie aan te sluiten. Het grondwettelijke verdrag kent ook de mogelijkheid om militaire kopgroepen te vormen. Ik kan mij voorstellen dat zo'n kopgroep zou kunnen bestaan uit, niet geheel denkbeeldig, Frankrijk, Duitsland, België en Luxemburg. Nu bent u wel alles aan het oplossen, maar door dit voorstel wordt de NAVO toch feitelijk opgedeeld in twee soorten groepen die het niet met elkaar in één groep willen gaan zitten en dus in concurrerende groepen gaan zitten? Bent u dan met uw exercities niet eigenlijk verder van huis en zouden wij dan toch niet beter kunnen vasthouden aan consensus of aan niet-militarisering de EU?

Minister **Bot**: Nee, dat geloof ik niet. Ik geloof dat het heel belangrijk is dat de Verenigde Staten deelnemen aan deze groepen. Wij moeten wel een onderscheid maken tussen de verschillende capaciteiten die de NAVO heeft. Het is op dit moment het beste militaire bondgenootschap dat de wereld kent. Dat hebben wij gedurende de hele Koude Oorlog gemerkt. De NAVO beschikt over capaciteiten op velerlei gebied, zoals transport, intelligence, command and control. Die zijn essentieel voor met name grotere operaties.

In het kader van Berlijn⁺ en van het overleg dat op dit ogenblik plaatsvindt, hebben wij ook gezegd dat de Europese Unie in eerste instantie, dus als zij ook wil optreden, maar meestal bij operaties van beperktere schaal, zo nodig een beroep kan doen op de NAVO. Dan kan zij gebruik maken van die bepaalde capaciteiten. Dat neemt niet weg dat de NAVO met zijn grote militaire potentieel in mijn ogen nog steeds een zeer belangrijke organisatie is en dat die twee zaken elkaar niet bijten. Het optreden van kleinere groepen in NAVO-verband met de Verenigde Staten en het optreden van een beperkt aantal lidstaten van de Europese Unie bij elkaar niet. Zij kunnen zeer wel

aanvullend opereren. Dadelijk kom ik terug op het coördinatiemechanisme dat daarvoor nodig is en op de afspraken die kunnen worden gemaakt om na te gaan in welk geval de NAVO dat beter kan doen met eventueel een beperkte groep en in welke gevallen de Europese Unie dat beter kan overnemen. Daarbij kunnen de politieke betrokkenheid of de politieke mogelijkheden worden afgewogen. Mijn voorstel is niet dé oplossing voor alle problemen van het bondgenootschap, want bondgenoten kunnen op bepaalde dossiers lijnrecht tegenover elkaar staan of substantiële problemen hebben. In dergelijke gevallen biedt mijn voorstel uiteraard geen oplossing. Wel meen ik dat de voorstellen van geval tot geval een betere benutting van het NAVO-potentieel kunnen betekenen en dat zij het bondgenootschap beter in staat stellen om een actieve bijdrage te leveren aan vrede en veiligheid in de sterk veranderde internationale veiligheidssituatie.

De heer **Hoekzema** (VVD): Mevrouw de Voorzitter. Ik vind de dynamische gedachtegang van de minister om enige problematiek binnen de NAVO-tegenstellingen op deze manier op te lossen, zeer lovenswaardig. Dergelijke gedachtegangen moeten ook in het internationale milieu tot stand komen. In deze tijd hebben Frankrijk en in zekere zin Duitsland een enigszins andere opvatting over de positie van de NAVO. Eigenlijk willen zij een sterkere ontwikkeling van Europa, ook in militaire zin, en leggen daar de nadruk op. Uitgaande van die situatie, vraag ik mij af wat de realiteit is van de gedachte die de minister in dezen ontwikkelt.

Minister **Bot**: De realiteit is op de eerste plaats dat ik een bijdrage wil leveren aan de discussie over de transformatie van de NAVO. Wij zijn op het ogenblik bezig met het bestuderen van zowel het politieke volet als het militaire volet. Waarom hebben wij nog een NAVO? Wat kunnen wij beter doen? Hoe kunnen wij voorkomen dat deze machtige militaire organisatie wegvalt? De secretaris-generaal doet voorstellen om na te gaan hoe het politieke deel beter kan worden ingevuld. Tezelfdertijd moeten wij nadenken over het andere aspect. Zoals u weet, treedt de NAVO namelijk al met een kleinere groep op in Afghanistan, zij het op bepaalde punten. Voorkomen moet worden dat er clubs buiten de NAVO ontstaan die dat gaan doen. Ik heb liever dat zij dat onder de NAVO-vlag doen en met de NAVO-consensus, zodat het veel transparanter is wat er gebeurt, zij gebonden zijn aan een bepaalde openheid en verantwoording moeten afleggen. Om die reden geloof ik dat dit een oplossing kan zijn. Ik geloof niet dat dit leidt tot een verzwakking van de NAVO. Ik heb hier zaterdagavond uitvoerig over gesproken met mevrouw Rice. In Vilnius heb ik dit nog eens aan de hele club uitgelegd en een zeer gewillig oor gevonden bij de Amerikaanse minister.

Zij zei dat ze dit een zeer interessante gedachte vond, juist in het kader van de vernieuwing van de NAVO. Het is waar, de Fransen spelen thans meer in op de mogelijkheden van de Europese Unie, maar ik vind dat dit juist een reden is om ervoor te zorgen dat de NAVO niet langzaam wegzinkt doordat één of twee landen proberen

om een andere koers te varen. Op de eerste plaats zie ik niet in dat de twee elkaar bijten en op de tweede plaats geloof ik dat door te denken aan de versterking op politiek en militair gebied, dus door het slagvaardiger worden van de NAVO, landen als Frankrijk en Duitsland het argument wordt ontnomen om de NAVO terzijde te schuiven.

De heer **Hoekzema** (VVD): Mevrouw de voorzitter. Veronderstelt deze benadering van de minister niet dat er een veel nauwer overleg moet komen tussen de NAVO en de Europese Unie? Als hij de NAVO een sterker politiek accent geeft, is het van het grootste belang dat alle leden van de NAVO, inclusief Frankrijk en Duitsland, willen dat er een heel goede coördinatie, een heel goed overleg met de Europese Unie komt. Hoe staat de minister daar tegenover?

Minister **Bot**: Daar sta ik zeer positief tegenover. Ik wilde op dit punt nog nader ingaan. Thans ligt een aantal voorstellen ter tafel ter versterking van de consultaties tussen de NAVO en de Europese Unie. Die vinden al plaats op politiek en directieureniveau. Door de secretaris-generaal is gesuggereerd om ook informele bijeenkomsten voor overleg tussen EU en NAVO te organiseren. Er wordt door de secretaris-generaal verder gesuggereerd om een EU-VS-NAVO-overleg, een soort triloog, te houden. Ook wat dat betreft wordt aan versterking gewerkt. Ik wil graag toegeven dat de Fransen proberen om af en toe een spaak in het wiel te steken. Tegelijk is er bij al de andere lidstaten, inclusief Duitsland, veel belangstelling voor deze formule. Minister Fischer heeft dat in Vilnius nog eens heel duidelijk gezegd. Ik meen dat wij beide aspecten moeten versterken, dus de interne politieke NAVO-consultaties, maar ook het overleg tussen de Europese Unie en de NAVO over de vraag wat ieder het beste kan doen. Ik denk ook aan evaluaties van politieke situaties in andere regio's.

Er zijn vragen gesteld over de uitspraken van bondskanselier Schröder. Nogmaals, ik ben het eens met degenen die zeggen dat de Trans-Atlantische samenwerking niet altijd optimaal verloopt. Ik meen evenwel dat ook Schröder een bijdrage heeft willen leveren aan het denken over vernieuwing en verbetering van de NAVO. De vraag is: wat kun je met de NAVO doen? Soms is het dan nodig om een steen in de vijver te gooien. Ik meen overigens dat de oplossing niet zozeer gezocht moet worden in een high ranking panel. Dat zou opnieuw een panel worden dat suggesties doet en daarna weggaat. Ik vind dat je de politieke consultaties op een nieuwe leest moet schoeien. Dan kom je veel sneller tot een revival van het overleg. Ik zie daar veel in.

Door onder anderen de heren Pormes en Kox zijn vragen gesteld over de EU-NAVO-betrekkingen. De heer Russell heeft daar eveneens aan gerefereerd. Nederland maakt zich sterk voor de verbreding van de dialoog en de samenwerking tussen de EU en de NAVO. Wij zouden ons dus niet moeten beperken tot de Berlijn-plus-samenwerkingsgebieden. Wij dienen het ook eens te zijn over strategische doelstellingen ten aanzien van crisisgebieden in Afghanistan, op de Balkan, het Midden-

Oosten, over de implementatie en de complementariteit van beide organisaties. Op dat punt is nog een hoop werk te doen.

Er is door de heer Kox een vraag gesteld over de spanning tussen Turkije en Cyprus. Hij sprak over de mogelijkheid dat zij met elkaar op de vuist gaan. Dat debat heb ik meegemaakt in een vorige functie. De vraag was destijds: wat gebeurt er als Griekenland en Turkije elkaar aanvallen? Daarop werd altijd een eenvoudig antwoord gegeven: de NATO beslist met consensus. Men begrijpt dat er nooit consensus over zal ontstaan om tegen de ene of de andere bondgenoot te gaan vechten. Bovendien is de NAVO een politiek forum en daar worden dit soort dingen gewoon uitgepraat. Ik heb er ook geen enkele twijfel over dat, mocht de spanning tussen Turkije en Cyprus wat oplopen, wij daar een goed antwoord op zullen weten te vinden. Turkije zal overigens binnenkort het zogenaamde additionele protocol ondertekenen. Ik heb dat in Vilnius met de Turkse minister besproken. Toen ik hem enkele dagen geleden tegenkwam, zei hij dat ze echt zitten te wachten tot het moment waarop de Commissie met haar voorstel komt, zodat ook dat obstakel uit de weg is. Ik heb goede hoop dat dan ook andere elementen die in NAVO-kader spelen, uit de weg geruimd kunnen worden.

De heer Russell en de heer Middel hebben gevraagd naar de NAVO en Afrika. De minister van Defensie heeft daar al gedeeltelijk op geantwoord. Wij staan open voor de mogelijkheid van NAVO-samenwerking met Afrika. Ik heb in mijn Schmelzer-lezing de mogelijkheid geopperd van samenwerking met de Afrikaanse Unie. In Vilnius hebben wij heel concreet over een mogelijke rol in Sudan, Darfur, gesproken. Wij hebben evenwel ook gezegd dat een eerste vereiste is dat er een verzoek van de Afrikaanse Unie of de Afrikaanse staten op tafel ligt. Bij mijn eigen bezoeken aan Afrika heb ik iedere keer gemeld dat men zegt: het is mooi en wel, maar wij willen geen bleekgezichten hebben, tenzij uitgenodigd door ons en dan nog in speciale functies. Dat is dus iets waar wij rekening mee moeten houden. De SG-NAVO heeft recentelijk een verzoek van president Konaré van de Afrikaanse Unie ontvangen om overleg over mogelijke logistieke steun. Dat wordt op het ogenblik onderzocht. Wij hebben daarover een positieve grondhouding. Nogmaals, dit soort zaken moet echter wel goed worden afgestemd met de Verenigde Naties en de Europese Unie. Dit is dus een voorbeeld van een situatie waarin de organisaties complementair kunnen zijn.

De heer Kox, de heer Middel en de heer Van Middelkoop hebben vragen gesteld over Guantánamo. Ook daar heeft de minister van Defensie al het een en ander over gezegd. Aangezien ik daar zeer bij betrokken ben en er zaterdag weer met mevrouw Rice over gesproken heb, wil ik echter nog even de laatste ontwikkelingen schetsen. Op de eerste plaats is het zo dat er door het voortdurend aandringen dat er iets gebeurt, wel degelijk ook veel dingen zijn gebeurd. President Bush heeft in antwoord op een vraag van een van de studenten zondagochtend ook nog eens uiteengezet dat er van het x-aantal gevangenen inmiddels al een zeer groot aantal is teruggestuurd naar het eigen land dan wel is vrijgelaten. Op de tweede plaats is er

op het ogenblik voor Amerikaanse rechtbanken een aantal zaken aan de gang en zal dat ook in toenemende mate het geval zijn. De president zei dat wij verder moeten afwachten wat de Amerikaanse rechtbanken daarover zeggen. Hij heeft ook gezegd: er is absoluut geen sprake van martelingen; daar zijn wij fel tegen. Ik zeg nu even wat de president gezegd heeft. Wij zullen evenwel insisteren dat de zaak niet goed is. Wij blijven bij het standpunt dat alleen de Geneefse conventies van toepassing zijn en dat wij dus niet accepteren dat er een soort derde categorie wordt gecreëerd door de Verenigde Staten. De president heeft ook gezegd -- dat is ook zo -- dat er nu regelmatig monitors van het Rode Kruis binnenkomen. Wij willen evenwel dat ook andere NGO's en rapporteurs toegang krijgen en daar dringen wij dan ook op aan. De gesprekken die ik eerder dit jaar in Washington heb gehad, hebben er overigens toe geleid dat er specialisten uit Washington naar Nederland gekomen zijn. Je ziet dus dat die druk ertoe leidt dat Amerika op een aantal punten toegeeft. Het blijft voor ons, zoals de minister van Defensie al heeft gezegd, dan ook absoluut essentieel om daarmee door te gaan.

De heer **Kox** (SP): Ik bestrijd niet dat er vooruitgang in zit. Ik beschik echter nog steeds over een verklaring van de Amerikaanse regering dat geen buitenlandse waarnemers zijn toegestaan. Vertegenwoordigers van het Rode Kruis mogen komen mits zij hun mond houden. De president zegt dat er geen sprake van marteling is. De Assemblee van de Raad van Europa heeft op basis van een goed onderbouwd rapport van McNamara unaniem geconcludeerd dat er sprake is van systematische vernedering en van marteling. De president kan dat wel zeggen, maar alles wijst op het tegendeel. Ik twijfel er niet aan dat de minister een goed mensenrechtenbeleid wil voeren, maar dan moet hij meer doen dan alleen maar zeggen dat men op de goede weg is. De minister moet zeggen: mijnheer Bush, u schendt de internationale rechtsorde, terwijl een van de doelen ons defensiebeleid juist de bescherming daarvan is; als u wilt dat wij als uw bondgenoot optreden, dan kunnen wij dat op geen enkele manier accepteren. De minister zegt dat er niet met twee of drie maten gemeten moet worden, maar het lijkt er veel op dat u de Amerikaanse regering veel meer ruimte geeft dan andere regeringen. Dat lijkt mij niet leerzaam voor de VS.

Minister **Bot**: U interpreteert de woorden van minister van Defensie en van mij volstrekt verkeerd. Ik ben begonnen met te zeggen dat wij er alles aan blijven doen om ervoor te zorgen dat er een eind komt aan deze toestanden. Ik breng verslag uit van hetgeen mevrouw Rice en president Bush gezegd hebben. Door de druk die wij uitoefenen, vindt er stelselmatig verbetering plaats. Die druk moeten wij dus blijven uitoefenen.

De Raad van Europa heeft dat inderdaad geconstateerd. De president heeft daarvan gezegd dat die dingen niet hadden mogen gebeuren en dat zij ook niet meer voorkomen. Dat is mede het resultaat van de druk die onder andere door Nederland wordt uitgeoefend. Het feit

dat wij deelnemen aan de missie in Afghanistan en hebben deelgenomen aan de missie in Irak geeft ons meer recht van spreken. Amerika luistert beter naar ons omdat wij ons actief engageren. Het is een kwestie van en-en. Wij bestrijden het terrorisme in Afghanistan en Irak en wij zeggen tegen de Amerikanen dat zij de mensenrechten niet mogen schenden. Wij hebben recht van spreken en er wordt naar ons geluisterd.

Naar aanleiding van de resolutie over Guantanamo Bay die mede door ons toedoen in de mensenrechtencommissie is verworpen, is door de Amerikaanse ambassadeur toegezegd dat hij zal onderzoeken of ook andere waarnemers toegelaten kunnen worden. Ik leid daar uit af dat de druk gehandhaafd moet worden. Daar zet Nederland zich voor in. Ik hoop dat de opgaande lijn zal worden voortgezet, maar daar kan ik uiteraard geen garantie voor geven. Het is aan de Amerikanen om daarop te reageren. Wij moeten zeker op deze weg doorgaan.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Heeft u in uw contacten met de Amerikaanse regering de indruk gekregen dat het slechte regime van Guantanamo Bay uitzonderlijk was als een reactie op 11 september?

Minister **Bot**: Daar hebben wij het niet over gehad. Wij hebben gesproken over Guantanamo Bay en over de behandeling van degenen die bij dit soort operaties gevangen worden gezet. Wij hebben gezegd dat het onacceptabel is dat de Geneefse Conventies daar niet op van toepassing zijn en dat daarop geen uitzonderingen mogelijk zijn.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): De Nederlandse positie is mij duidelijk. U wekt nu de indruk - ik hoop dat dit gerechtvaardigd is -- dat de Amerikaanse regering zelf tot een ander inzicht is gekomen en ongelukkig is met de situatie van een of twee jaar geleden. Dat zou ik goed nieuws vinden.

Minister **Bot**: Men is daar inderdaad niet tevreden mee. Bush heeft gezegd dat er geen enkel excuus voor martelingen is. De Amerikanen schamen zich diep over wat er gebeurd is, ook in Irak. Daar zijn krachtige maatregelen tegen genomen. Als dat weer voorkomt, zullen de daders streng gestraft worden. Dat is niet acceptabel voor een land zoals de Verenigde Staten. Of dat impliceert dat zij de derde categorie van unlawful combatants zullen opgeven, weet ik niet. Wij willen dat wel en wij zeggen dat keer op keer, maar dat moeten wij afwachten.

Ik denk dat het blijven uitoefenen van druk een heel belangrijk element is.

Dan kom ik op de vragen die gesteld zijn door de heren Russell, Pomes en Middel over artikel 100. De algemene positie van de regering is bekend. Die is vastgelegd door de regering in de reactie op het AIV-advies. Daarin staat expliciet dat de grens tussen de verschillende doelomschrijvingen van artikel 97 niet altijd even duidelijk is en dat een operatie in de praktijk onder

beide doelomschrijvingen kan vallen. In dezelfde reactie stelt de regering dat, ook als artikel 100 van de Grondwet niet formeel van toepassing is, het parlement zoveel mogelijk in de geest van het toetsingskader zal worden geïnformeerd. Dat heb ik in de Tweede Kamer gezegd en dat herhaal ik hier graag. Dat is uitgebreid toegelicht. De positie van de regering ten aanzien van de rol van de Eerste Kamer in dezen is vastgelegd in het antwoord van 8 april op vragen daarover van de Eerste Kamer, en wel in een brief ondertekend door de minister en de staatssecretaris van Defensie. Deze komt erop neer dat het aan de Staten-Generaal zelf is om de verantwoordelijkheid van respectievelijk de Eerste en de Tweede Kamer, alsmede in voorkomend geval hun onderlinge verhouding, te bepalen.

Specifiek in antwoord op vragen van de heer Russell voeg ik daaraan toe dat ik zeer veel begrip kan opbrengen voor de wens van de Kamer om tijdig geïnformeerd te worden nadat de Tweede Kamer is geïnformeerd. In bepaalde gevallen kan dat grote spanningen opwekken omdat het mogelijk is dat wij de troepen al moeten wegsturen twee uur nadat de Tweede Kamer conform het toetsingskader is geraadpleegd. De minister van Defensie heeft zojuist gewezen op het feit dat je bij een NRF vaak heel snel tot uitzending moet overgaan. Ik zeg toe dat ik zal proberen om zoveel mogelijk binnen een week de Eerste Kamer te informeren, uiteraard als de Eerste Kamer daarom verzoekt. Wij schrijven een brief aan de Eerste en Tweede Kamer. Reageert de Eerste Kamer daarop, dan zullen wij ons uiterste best doen om zo snel mogelijk ook de Eerste Kamer te informeren en die week vast te houden. Wat tot slot over de flexibiliteit is gezegd, betrek ik daar zeer uitdrukkelijk bij. Ik hoop en verwacht dat de Kamer begrip toont voor de situatie waarin de regering kan komen te verkeren in verband met de snelle uitzending. Het element van flexibiliteit moet ik bij de toezegging die ik heb gedaan, zeer nadrukkelijk hooghouden. In sommige gevallen zal het niet mogelijk zijn om het debat te voeren voordat de uitzending plaatsvindt omdat dit nu eenmaal door de NAVO of anderszins snel geëffectueerd moet worden.

De heer **Russell** (CDA): Ik dank de minister voor deze toezegging. Het spoorboekje is meer bedoeld om uiteindelijk een zinvolle invulling te geven aan onze staatsrechtelijke taak om indien dat nodig is te spreken. Ik zeg dus "ja" tegen de flexibiliteit, als wij het er maar over eens zijn dat de Eerste Kamer in voorkomende gevallen die nuttige staatsrechtelijke rol dient te vervullen. Dat was de reden van de vraag. Ik ben blij met het antwoord van de minister daarop, natuurlijk met alle flexibiliteit.

Minister **Bot**: Dat spreekt voor zichzelf. De Staten-Generaal, de Eerste en de Tweede Kamer, moeten daarover ingelicht kunnen worden. Het toetsingskader is op beide van toepassing. Ik zeg het spoorboekje dus toe, met een grote nadruk op het woord "flexibiliteit". Ik heb al uiteengezet wat de reden daarvan is.

De heer Pormes heeft gevraagd naar het Quadrennial Defense Review. Dit is een belangrijke doelstelling van het Amerikaanse defensiebeleid: het vaststellen van de capaciteiten en de prioriteiten. Op basis daarvan worden de omvang en de samenstelling van de krijgsmacht bepaald. Daarbij zijn vier hoofdgebieden aangegeven. De onderminister van Defensie van de Verenigde Staten heeft in zijn briefing aan de Noord-Atlantische raad heel duidelijk aangegeven de inbreng van bondgenoten en de NAVO op prijs te stellen. Nederland is een van die bondgenoten en zal worden geconsulteerd, zoals bij individuele gelegenheden ook naar voren is gebracht. Hoe dat precies gaat, is nog niet geheel duidelijk.

Zoals in mijn brief van 24 maart is vermeld, zal ik of de minister van Defensie de Kamer op de hoogte stellen, indien dit overleg gevolgen heeft voor het Nederlands beleid. Het is nog te vroeg om te weten wat de Quadrennial Defense Review precies inhoudt, behalve die vier hoofdelementen. Wij wachten de toezegging af en zullen de Verenigde Staten daaraan houden. Wij zullen de Kamer ook inlichten zodra wij nadere informatie hebben.

De secretaris-generaal heeft de nadruk gelegd op failed states en dat wordt door Nederland warm toegejuicht. Dit is een van de belangrijke elementen van het high level report en de reactie daarop. Het valt onder de responsibility to protect, als opkomende norm op grond waarvan de internationale gemeenschap daadwerkelijk moet handelen ingeval van genocide of andere grootschalige mensenrechtenschendingen. De secretaris-generaal pleit niet voor een toetsingskader, maar laat het aan de Veiligheidsraad over om te bepalen wanneer een dergelijke situatie zich voordoet. De regering onderschrijft dit. Wij zeggen niet zomaar dat er een failed state is waar wij op af moeten gaan. De heer Pormes heeft terecht gezegd dat dit allerlei vervelende consequenties kan hebben. De Veiligheidsraad bepaalt dit.

In EU-verband bestaat een zogenaamde watchlist, die is bedoeld om potentiële conflicten te volgen. Deze vormt ook een aanknopingspunt voor actie die in samenhang met de Veiligheidsraad kan worden ondernomen door de Europese Unie.

De heer Pormes heeft ook gevraagd naar preventief en preëemptief militair optreden. De minister van Defensie heeft al het een en ander gezegd over artikel 51. De heren Hoekzema en Kox hebben gevraagd hoe lang wij nog in Afghanistan moeten blijven. Net zo goed als wij in het kader van de Europese Unie spreken over grensoverschrijdende criminaliteit en grensoverschrijdend terrorisme, heeft het woord "grensoverschrijdend" bij het blijven in Afghanistan betrekking op het feit dat de Taliban en Al-Qa'ida daar nog zitten en operaties voorbereiden die grensoverschrijdend, dat wil zeggen in Europa, Azië en Turkije kunnen plaatsvinden. Dat is een van de redenen om te zeggen dat die terroristische cellen moeten worden geëlimineerd.

De heer **Kox** (SP): Misschien is het Engels van deze internationale minister iets beter dan van onze minister van Defensie. Er staat: It's a nuisance. Al-Qa'ida zit daar niet

van alles en nog wat te bedenken. Daar zijn 20.000 Amerikanen plus straks nog een aantal honderden Nederlanders die volgens de NAVO enkele honderden strijders op de huid zitten. Zij hebben niet de tijd om van alles en nog wat te bedenken voor de rest van de wereld. Zij willen hooguit het vege lijf redden. Wij kunnen wel bedenken dat daar de bron van alle kwaad zit en dat zij over de hele wereld iets gaan doen, maar zij kunnen niets. Zij kunnen er niet in en niet uit, dat hebben de Afghaanse regering en de NAVO zelf vastgesteld.

Minister **Bot**: Zij kunnen er wel in en uit, dat ziet u toch? Het is toch heel duidelijk dat er ook onlangs weer allerlei zaken van daaruit zijn bedacht. Daar gaat het nu juist om. Daar zit de bron van het kwaad. Dat hebben degenen die ervoor hebben gezorgd dat er overal aanvallen hebben plaatsgevonden. Dat is de origine.

De heer **Kox** (SP): Wanneer hebben zij dat bedacht? Dan hebben wij het toch over jaren geleden?

Minister **Bot**: Er zijn recentelijk nog aanvallen of pogingen geweest. Het is toch duidelijk dat het allemaal daarvandaan komt?

De heer **Kox** (SP): Er zitten volgens de rapporten van de NAVO enkele honderden Taliban- en Al Qa'ida-mensen, omringd door 20.000 militairen. Ik verzin dat niet, maar dat staat in de rapporten van de NAVO; it's a nuisance.

Minister **Bot**: Om te beginnen staat dat er niet. Er staat misschien "it is a nuisance", maar het gaat om Al Qa'ida- en Taliban-eenheden die in staat zijn tot enorm veel kwaad, ook al zijn zij misschien niet zo groot. Dat hebben wij in het verleden gezien. Wij willen niet dat het nog eens voorkomt. Dat heeft minister Kamp ook heel duidelijk uiteengezet. Ik noem het grensoverschrijdend als het gevolgen heeft in Bali, Turkije, Nederland of waar dan ook.

De heer **Kox** vraagt hoe de NAVO zich ontwikkelt. Ik heb daarover al het nodige gezegd, zoals verbetering van de politieke dialoog, een grotere coherentie in het budgettaire bereik en de betreffende middelen zodat die sneller kunnen worden ingezet, een betere organisatie van de NAVO-staf. Dat zijn drie van de elementen die de secretaris-generaal met name heeft genoemd. Wat betref de output heeft hij gesproken van verbeterde cohesie en solidariteit, een beter begrip van de veiligheidsuitdagingen, verbeterde implementatie van beslissingen en betere integratie van politieke, militaire, civiele, humanitaire en budgettaire elementen. Waar zal de secretaris-generaal vooral werkzaam zijn? Dat zal op de lange termijn zijn met strategische onderwerpen. Hij zal ook de politieke dialoog stimuleren. Er vindt op het ogenblik beraad plaats van de ambassadeurs daarover. Er wordt gesproken over een structuur. Ik weet dat de secretaris-generaal in Vilnius een mandaat heeft gekregen om op basis van zijn voorstellen verder aan de slag te gaan. Hij heeft de Deen Var benoemt tot projectleider. In Vilnius kreeg hij algemene steun voor zijn initiatieven. Hij

moest echter minister Fischer toezeggen de lidstaten tussen nu en december gedetailleerd op de hoogte te houden. Als resultaat daarvan zal ik ook de Kamer uitvoerig op de hoogte houden.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Uit de aankondiging van de minister van Defensie heb ik begrepen dat de minister van Buitenlandse Zaken zou ingaan op de vragen over artikel 100.

Minister **Bot**: Ik ben uitvoerig ingegaan op artikel 97 en artikel 100.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Dan heb ik iets gemist. Ik lees het na.

*N

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Voorzitter. Ik probeer de overgebleven vragen te beantwoorden.

De heer **Middel** sprak over Irak en dat veel jongeren beschadigd terugkomen van zo'n uitzending. Het gaat volgens hem in dit soort discussies veel te weinig over de menselijke capaciteiten, de tekortkomingen en de trauma's van de mensen als zij terugkomen. Hij wil ook weten om hoeveel mensen dat het gaat.

Het is niet waar dat wij geen aandacht hebben voor mensen of voor de militairen die worden uitgezonden. Er bestaat een uitvoerig traject voordat mensen worden uitgezonden. Zij worden dan reeds goed begeleid. Dat gebeurt ook tijdens de uitzending. Na afloop van de uitzending wordt men goed gebriefd. Daarna worden zij goed gevolgd. Er bestaat aandacht voor dit soort elementen. Het is helaas nooit te voorkomen dat een klein percentage dat terugkomt van een uitzending blijvend geestelijk letsel eraan overhoudt. Men moet niet vergeten dat het daarbij gaat om een percentage van 3 tot 6. Dat zijn persoonlijke drama's. Voor 95% van de mensen geldt het echter niet. Ik bestrijd dat daarvoor geen aandacht is of dat er weinig over wordt gesproken. Zeker binnen mijn eigen organisatie is daarvoor volop aandacht.

De heer **Middel** (PvdA): Het spijt mij buitengewoon dat ik in eerste termijn niet in staat ben geweest om mij duidelijk uit te drukken. Ik heb niet gezegd dat het kabinet geen aandacht heeft voor de mannen en de vrouwen. Ik heb gezegd dat de politiek, inclusief alle fracties en het kabinet, in discussies en afwegingen over al dan niet uitzenden, spreekt van strategieën, materieel en aantallen, maar dat het mensgebonden aspect verwaarloosd wordt. De staatssecretaris zegt iets anders. Hij spreekt mij aan op iets dat ik niet heb beweerd.

Ik vind wel dat er aandacht is voor de mensen. Het gaat erom dat de persoonsgebonden aspecten meer meegenomen worden in de discussie. Dat was de intentie van mijn oproep. Het spijt mij dat ik blijkbaar niet in staat ben geweest om dit duidelijk te formuleren in eerste termijn. Ik hoop dat dit in het vervolg wat beter doorkomt.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Dat geeft mij de gelegenheid om aan te geven hoe wij deze zaak behandelen. In de nieuwe nota Veteranenbeleid zal er bijzondere aandacht worden geschonken aan dit onderwerp. Prof. Gersons, een deskundige op dit gebied, is gevraagd om eens goed te kijken naar de wijze waarop wij dit hebben georganiseerd. Het gaat erom dat wij mensen zo goed mogelijk behandelen.

De heer Hoekzema heeft daar ook een vraag over gesteld, maar dan vooral gerelateerd aan de special forces in Afghanistan. Hij vroeg of degenen die zijn uitgezonden en de achterblijvers zo adequaat mogelijk worden geholpen. Laat ik iedereen verzekeren dat wij een heel team continu beschikbaar hebben gesteld voor de mensen die nu naar Afghanistan zijn gestuurd om adequaat op te treden op het moment dat het noodzakelijk is. Dat was er voor de mensen in Bosnië, dat is er nu voor de mensen in Afghanistan en dat was er ook voor de mensen in Irak. Wat dat betreft hebben wij in de afgelopen jaren een enorme inhaalslag gemaakt.

Een andere vraag van de heer Middel betrof het verlies aan werkgelegenheid in Den Helder, Twente en Utrecht door ons vertrek daar. Wij zouden natuurlijk kunnen zeggen dat onze verantwoordelijkheid vooral bij Defensie ligt, maar wij hebben besloten om een organisatie op te richten, Feniks, onder leiding van de commissaris van de Koningin van Limburg, de heer Van Voorst tot Voorst, om in overleg met de regio dan wel met de plaatselijke besturen te kijken naar de alternatieven. Over Den Helder heb ik uitvoerig gesproken met de Tweede Kamer. Ik verwijs daarbij naar de discussie over de Kooi. Wij proberen nu het bedrijfsleven te interesseren voor die luchthaven. Wij kijken samen met het bedrijfsleven of het marinebedrijf gedeeltelijk kan worden geprivatiseerd. Samen met de staatssecretaris van Economische Zaken heb ik afspraken gemaakt met het gemeentebestuur van Den Helder om wat te doen aan de werkgelegenheid. Zo kan ik ook doorgaan met Twente. Ik plaats mijn human resources management, een club van zo'n 600 man, niet voor niets in Enschede. In goed overleg met Utrecht, Soest en Zeist kijk ik welke ontwikkelingen in Utrecht mogelijk zijn op het moment dat de luchthaven daar wordt gesloten. Wij hebben intensief contact met de gemeente Ede over de vraag wat er met dat gebied kan gebeuren als de kazerne wordt gesloten. Vliegkamp Valkenburg is nog niet dicht, maar ik verzeker de Kamer dat er intensief contact zal plaatsvinden met het regionale bestuur over de vraag hoe daar het best mee kan worden omgegaan. Wij voelen ons dus verantwoordelijk voor het verlies aan werkgelegenheid dat in verschillende regio's is ontstaan. Daar hebben wij nu dan ook een goede organisatie voor opgericht. Ik heb niet de indruk dat de regionale bestuurders erg teleurgesteld zijn over de medewerking die zij op dit vlak krijgen van Defensie.

De heer Russell heeft een aantal vragen gesteld over personeelszaken, onder andere over het up- en out-systeem. Hij heeft gezegd dat het systeem voor- en nadelen heeft. Een pluspunt kan zijn dat het leidt tot vroegtijdige duidelijkheid over het toekomstperspectief van het

personeel. Het is echter niet de bedoeling dat mensen zonder bagage weer op straat komen te staan. Daar ben ik het helemaal mee eens. De plannen voor het up- en out-systeem zullen de Kamer dit jaar nog bereiken. Dat zal overigens niet meer zijn dan een kleine wijziging van de Militaire Ambtenarenwet. Het grote onderwerp zal natuurlijk zijn het overleg met de bonden over de condities waaronder dat zal plaatsvinden. Ik heb in de Tweede Kamer al gezegd dat wij niet zullen beginnen met twee knippen, dat wil zeggen dat mensen eruit kunnen met 35 en met 45 jaar. Wij kiezen voor één knip. Dat geeft meer duidelijkheid. Rond je vijfendertigste valt het besluit of je opgaat of uitgaat. Wij zijn ook niet van plan om pas een paar weken van te voren te zeggen wat er gaat gebeuren. Dat zullen wij tijdig doen, waarschijnlijk zo'n twee jaar van tevoren. Wij proberen die mensen ook bagage mee te geven, zodat zij een sterkere positie hebben op de arbeidsmarkt.

Alles is er dus op gericht om mensen te kwalificeren, ook binnen ons eigen Defensieapparaat. Maar het is met name van belang om externe werkgevers enthousiast te maken voor onze mensen. Dat er bij hen veel belangstelling is, blijkt uit onze gesprekken met VNO-NCW, waaruit blijkt dat men zeer bereid is om zijn medewerking te verlenen. Maar ik ben het ermee eens dat we moeten bewerkstelligen dat mensen ons gecertificeerd verlaten.

Over ons eigen opleidingssysteem zijn ook vragen gesteld: kunnen niet meer mensen worden gecertificeerd, zodat zij zich later verder kunnen kwalificeren? Dat kan natuurlijk niet bij al onze opleidingen. In 1998 kende Defensie slechts 58 civiel erkende opleidingen, nu zijn het er 400. We hebben echter duizenden opleidingen. Wij proberen in overleg met het ministerie van Onderwijs en de brancheorganisaties zo snel mogelijk meer van onze opleidingen gecertificeerd te krijgen. Inderdaad maakt een diploma met waarde in het bedrijfsleven de positie van onze mensen sterker.

Weet het Defensiepersoneel nog waar het aan toe is? 12.000 mensen moeten weg als gevolg van de reductie in de Prinsjesdagbrief. Het ophogen van de ontslagleeftijd kan eventueel tot gevolg hebben dat zo'n 3.000 militairen extra zullen moeten worden ontslagen. Laat ik beginnen met de volgende opmerking: de militair weet misschien niet waar hij aan toe is, maar welke werknemer in Nederland weet dat wel? We gaan naar een systeem waarin mensen voor een bepaalde periode bij ons binnenkomen en na hun vijfendertigste horen of ze door kunnen gaan. Wij proberen onze mensen zo goed mogelijk te kwalificeren, zodat ze een goede positie op de arbeidsmarkt zullen krijgen. De situatie van vroeger, met een levenslange carrière in het leger, is echter voorbij. Dat kan ook niet anders in het kader van ons streven naar een expeditie krijgsmacht, die altijd volledig paraat en inzetbaar is, maar waarin het mogelijk is dat iemand op zijn vijfenvijftigste twaalf keer is uitgezonden. Nu kom ik al knapen tegen van dertig die acht keer zijn uitgezonden. Zoiets houdt een mens niet tot zijn vijfenvijftigste vol; vandaar het andere systeem. Maar we moeten ook niet overdrijven. Ook al houden we rekening met gedwongen ontslagen, in de praktijk blijken mensen vaak op eigen kracht een andere

baan te kunnen vinden. Juist als je denkt dat er bijvoorbeeld een probleem is in Twente, blijkt dat probleem verdampt. Het enige wat wij kunnen doen is mensen zo goed mogelijk bijstaan en kwalificeren. 12000 of 3000 mensen? Aan het eind van de rit, op 1 januari 2007 zal het duidelijk zijn.

De heer **Hoekzema** vroeg om een opheldering van de schriftelijke beantwoording. Laat ik beginnen met de opmerking dat er geen licht zit tussen onze antwoorden en de brief aan de Tweede Kamer van 25 april. Er is nadrukkelijk geen toezegging beoogd. Wij onderzoeken of het mogelijk is om naast de dubbele pensioenuitkering de pensioenjarenregeling te doen gelden. Het is een inspanningsverplichting om dit te onderzoeken, maar het is nog onduidelijk of dit mogelijk is.

De heer **Hoekzema** (VVD): Dan begrijp ik niet dat u in de brief zegt dat er geen sprake kan zijn dat de ondergrens van 60 jaar doorbroken wordt. Dat zegt u zeer stellig.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Ja, als uit het onderzoek zou blijken dat wij het gaan doen, dan kan er geen sprake van zijn dat de ondergrens van 60 jaar wordt doorbroken. Als uit het onderzoek zou blijken dat wij het gaan doen.

De heer **Hoekzema** (VVD): Om elkaar te begrijpen, probeer ik de vraag anders te stellen. Zegt u in feite dat het onderzoek waarmee u nog bezig bent, zal bepalen of de uitzendjaren, de zogenaamde tropenjaren, ook van toepassing kunnen worden verklaard op de bepaling van de ontslagleeftijd?

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Ik zeg dat wij gaan onderzoeken of wij de periode dat men is uitgezonden, kunnen verkorten ten opzichte van de ontslagleeftijd van 65 jaar. Ik heb gezegd dat wij dat aan het onderzoeken zijn, maar 60 jaar blijft voor ons een ondergrens. Een ding moet u niet vergeten. Als er een besluit wordt genomen dat wij dat gaan doen, dan is dat een van de belangrijkste onderwerpen in het overleg met de vakorganisaties. Volgens mij moet ik met de vakorganisaties overleggen over dit soort regelingen en kan ik alleen aangeven dat wij het aan het onderzoeken zijn.

De heer **Hoekzema** (VVD): Ik begrijp dat vanuit mijn verleden zeer goed. Wij worden echter geconfronteerd met een aantal brieven aan het parlement. Daarin constateer ik enige onduidelijkheid en daarover vraag ik heel terecht enige opheldering van de kant van de regering. In dit geval staat de staatssecretaris voor ons en dus vraag ik hem wat hij hier precies bedoelt. Hij zegt nu in feite dat hij een bandbreedte heeft tussen 65 en 60 jaar.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Dat klopt.

De heer **Hoekzema** (VVD): Het zou prettig zijn om dat wat helderder te maken in de communicatie.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Ik zal dat met de vakorganisaties zeker gaan doen, mijnheer Hoekzema.

Zijn er voldoende vrijwilligers beschikbaar voor de tweede en derde hoofdtak? Het gaat dan om de reservistenna die wij onlangs aan de Tweede Kamer hebben gestuurd. Ik kan de heer Hoekzema geruststellen, want de belangstelling om reservist te zijn, is ontzettend groot. Een enorme hoeveelheid mensen heeft zich aangemeld als reservist. Als wij in de toekomst een "up or out"-systeem hebben, dan zullen jaarlijks duizenden mensen defensie verlaten. Dit is een categorie mensen waarop je graag een beroep doet om reservist te blijven. In de praktijk blijkt er veel belangstelling te zijn voor de functie van reservist. Dit geldt zeker voor de projecten waarbij wij af en toe specialistisch personeel nodig hebben om te worden uitgezonden. Ik kan wijzen op de afspraken die wij hebben gemaakt met relatieziekenhuizen om medisch-specialisten beschikbaar te krijgen. Hoewel ik zelf als Kamerlid grote twijfels had of dat wel zou lukken, blijkt dat een van de grootste successen te zijn. Het blijkt dat wij een dusdanig uitdagend beroep hebben dat specialisten ons graag tijdens een uitzending de kwaliteit geven die wij zo hard nodig hebben. Ik verwacht daar helemaal geen problemen mee. Sterker nog: ik heb eerder te veel mensen die dat graag zouden willen, dan dat ik er op dit moment te weinig heb.

De heer Hoekzema heeft ook nog gevraagd of in de wijziging van de militaire ambtenarenwet ook al een volledige uitwerking van het "up or out"-systeem zal worden opgenomen. Dat is niet het geval. De wijziging van de militaire ambtenarenwet bevat de uitgangspunten en creëert het benodigde instrumentarium voor het nieuwe personeelssysteem. De uitwerking wordt geregeld op het niveau van het algemeen militair ambtenarenreglement en in het loopbaanbeleid met het functietoewijzingsbeleid, het ontslagbeleid en andere aspecten van het personeelsbeleid. Gelijktijdig met de aanbieding van het wetsvoorstel zal daarover een notitie aan de Kamer worden toegezonden, maar de uitwerking daarvan is een onderwerp van overleg met de centrales van overheidspersoneel. Ik zal de kaders aangeven en de Kamer krijgt een uitvoerige toelichting op wat er allemaal mee samenhangt. Het overleg over de voorwaarden waaronder het systeem wordt uitgevoerd, is het primaat van de sociale partners. Met hen zal ik een goede afspraak moeten maken over de condities waaronder een upper outstelsysteem bij de krijgsmacht kan worden geïntroduceerd.

Ik kan de heer Hoekzema gerust stellen omtrent de vraag of de militairen die op dit moment zijn uitgezonden goed verzekerd zijn. Wij hebben de afspraak gemaakt met het Verbond van Verzekeraars dat nadrukkelijk geen beroep zal worden gedaan op molest ten aanzien van een uitkering. De militairen die nu naar Afghanistan zijn uitgezonden, zijn dusdanig verzekerd dat hij zich daarover geen zorgen hoeft te maken. Zij hebben dezelfde verzekering als alle andere uitgezonden militairen.

De heer Pormes had nog een vraag over het andere vakgebied waarover ik ga, te weten materieelbeleid. Hij vroeg mij om een goede onderbouwing van nut en

noodzaak van de vervanging van de F16's. Die moet er ook tijdig komen, zodat daarover op een normale en zorgvuldige manier kan worden gediscussieerd. Ik zeg hem dat met graagte toe en ik zie nu al uit naar de discussie die daarover zeker nog gedurende deze kabinetsperiode zal gaan plaatsvinden.

De vergadering wordt van 20.38 uur tot 21.15 uur geschorst.

*N

De heer **Middel** (PvdA): Voorzitter. De regering heeft twee uur en drie kwartier nodig gehad om te reageren op de inbreng van de Kamer. Daar heb ik gemengde gevoelens over. Aan de ene kant is het prachtig dat dit zo uitvoerig gebeurt. Aan de andere kant was het ook wel heel lang. Daarmee lopen wij het gevaar dat het debat doodgeslagen wordt. Het kabbelt wat voort. Ik verbaas mij daarover en dat doe ik met een mengeling van bewondering en een gevoel van hoe kan ik hier nu tussen komen. Met name de minister van Defensie slaagt er in om, als er kritische opmerkingen in zijn richting gemaakt worden, al waren dat er niet zo vreselijk veel, gewoon die punten eruit te pikken die hij kan omarmen en gebruiken als ondersteuning van zijn beleid. Ik vind dat buitengewoon knap. Het is politiek heel handig. Je kunt zo natuurlijk alles wat er gezegd wordt in je eigen voordeel omvormen. Het is een staaltje van hogeschoolpolitiek. Minister van Defensie, gefeliciteerd.

Ik heb het trouwens al eerder meegemaakt, want hij doet nog iets. Hij haalt er ook gigantisch veel feiten bij. Die feiten die kloppen natuurlijk op zichzelf wel, maar hoe doseer je ze en hoe breng je ze in het betoog? Hij deed dat ook toen hij woordvoerder vreemdelingenbeleid aan de andere kant was en toen ik hem in die hoedanigheid vaak tegenkwam. Hij heeft het niet verleerd. Het is een bepaalde manier van handelen die aan de ene kant bewondering oproept, maar aan de andere kant is het heel moeilijk om daar nog over te gaan discussieren.

Voorzitter. Ik heb maar een paar punten. Ik heb ook maar tien minuten gevraagd en gekregen.

De **voorzitter**: Maximaal.

**

De heer **Middel** (PvdA): Ja, maximaal. Ik word er helemaal zenuwachtig van. Amerika. Er is gesproken over Guantanamo Bay. Amerika heeft ons bevrijd, toen kwam een heel verhaal van de minister, waarmee hij volstrekt gelijk heeft. Toch deed het mij een beetje denken aan eind jaren zestig, begin jaren zeventig toen ik tegen de oorlog in Vietnam demonstreerde. Mijn familieleden zeiden: wat doe je nou, die Amerikanen hebben ons toch bevrijd? Toen probeerde ik al duidelijk te maken: juist omdat zij ons bevrijd hebben en voor vrijheid en democratie staan, horen zij niet in Vietnam te doen wat zij doen. Daarom demonstreerde ik daar tegen. Dat werd toen niet begrepen. Later wel, want toen liep het helemaal uit de hand. Hoe dan ook, ik vind een dergelijke argumentatie niet zo

vreselijk handig. Daar komt trouwens nog iets bij. Ik ben geschiedenisleraar geweest en ik weet dat de minister van Buitenlandse Zaken historisch besef buitengewoon belangrijk vindt. Natuurlijk heeft Amerika een buitengewoon grote rol gespeeld bij de bestrijding van het fascisme van de Japanners, vooral vanaf het moment dat het hen zelf ook heel goed uitkwam, moet er even bij gezegd worden.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Pardon?

De heer **Middel** (PvdA): In die zin dat Amerika pas tot de oorlog overging nadat Pearl Harbour was aangevallen en ze dus economisch... Ga je gang.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): U had het over de Japanners. De Amerikanen werden aangevallen door de Japanners. Mag ik u dat basale feit nog eens eventjes onder ogen brengen?

De heer **Middel** (PvdA): Ja, maar voor die tijd...

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Ik ken u al heel lang. U spreekt met plezier over het feit dat u aan het verrechtsen bent, maar tegelijk horen wij voortdurend weer over uw linkse sentimenten van destijds. Dit was gewoon een historische fout.

De heer **Middel** (PvdA): Nee, u bent gewoon te snel deze keer. Ik hoop niet dat dit van mijn spreektijd afgaat, maar op het moment...

De **voorzitter**: Jawel, dat gaat van uw spreektijd af.
**

De heer **Middel** (PvdA): Het is een interruptie, voorzitter, dus hier moet ik toch wel eventjes op ingaan.

Op het moment dat de oorlog in Europa plaatsvond, heeft Amerika geen keuze gemaakt voor Engeland, voor de geallieerden, voor Frankrijk. Dat is niet gebeurd. Daar hadden zij ook geen enkel economisch belang bij, want zij dreven nog handel met de andere kant. Pas op het moment dat Japan Pearl Harbour aanviel in december 1941 heeft Amerika deelgenomen aan de oorlog. Maar wat ik wilde zeggen in het kader van het historische besef is dat als wij Amerika loven, en dat mogen wij dus doen in dat verband, dan moeten wij dat natuurlijk ook doen in de richting van Rusland, maar zeker in de richting van Engeland, want dat was in 1940 het enige land dat overeind bleef op een moment dat iedereen dacht dat Hitler het wel zou gaan winnen. Als je dan toch de geschiedenis even naar voren haalt, vind ik dat je dat punt niet moet veronachtzamen. Ik hoop dat de heer Van Middelkoop dat ook met mij eens is. En met verrechtsen heeft het trouwens niets te maken.

Voorzitter. De minister zei dat wij niet een krijgsmacht moeten hebben die pas gaat optreden als het vechten voorbij is, maar dat is nu juist het punt dat ik vorig jaar in het beleidsdebat naar voren heb gebracht. Wij

kregen vaak het verwijt dat de Dutchies eraan komen als het vechten voorbij is.

Ik begrijp dat de zaak een beetje is veranderd en dat het Nederlandse kabinet een andere oplossing kiest. Dat heeft echter wel een aantal consequenties, ook voor het debat dat moet worden gevoerd in de Kamers over de vraag op welk moment wij een bijdrage moeten gaan leveren. Ik vind het jammer dat het mij niet is gelukt om de discussie op een wat ander abstractieniveau te krijgen, met name met betrekking tot de sociaal-culturele en psychologische aspecten en de vraag of wij wat de menselijke punten betreft in staat zijn om onze bijdrage te leveren. Als dit soort dingen naar voren worden gebracht in een politieke discussie, wordt er ogenblikkelijk geprobeerd om die in procedures te vertalen en wordt gezegd dat het kabinet er alles aan doet. De aspecten die ik probeerde aan te stippen, zijn in het debat niet voldoende door het kabinet behandeld. Misschien ligt het aan mij, maar het is jammer dat dit niet is gebeurd. Wellicht is daar op een ander moment nog eens gelegenheid voor.

De minister heeft ons uitgenodigd om naar de Canarische Eilanden te gaan. Dat zullen wij een keer bespreken in de commissie. Ik heb ook gesproken over Afrika. Wij zijn daar op dit moment inderdaad aanwezig. De vraag die ik voorlegde was echter waarom wij begin jaren negentig wel eerst in Irak en later op grote schaal in het voormalige Joegoslavië zaten terwijl op hetzelfde moment in Rwanda meer dan één miljoen mensen werden vermoord. Daar vond een genocide plaats die zijn weerga niet kende en de NAVO, de Europese Unie en noem de hele rataplan maar op, bleven afzijdig. Dat punt heb ik geprobeerd aan te stippen. Als er afwegingen worden gemaakt om ergens op te treden, waarom gebeurt het dan niet elders op een plek waar het misschien wel meer nodig is? Het gaat er niet om dat wij nu in Afrika aanwezig zijn. Wij hebben het gewoon laten zitten in Rwanda en dat moeten wij ons allemaal zelf behoorlijk kwalijk nemen. Dat mag nooit weer gebeuren.

Minister Kamp zegt dat wij niet moeten kiezen voor één bepaald krijgsmachtonderdeel. Het is hem als eerste bewindspersoon in vele jaren gelukt om de stammenstrijd die er was tussen de krijgsmachtonderdelen voor een groot deel te beslechten. Hij heeft de staven in elkaar geschoven op het departement. Dat is een knappe prestatie. Dat betekent toch niet dat er vervolgens niet verder kan worden gekeken? Hij zei dat er geen prioriteiten mogen worden gesteld tussen de krijgsmachtonderdelen omdat zij elkaar allemaal nodig hebben. Ik vind dat een beetje een vreemd verhaal. In internationaal verband heeft men elkaar immers ook allemaal nodig en spreekt men allemaal dezelfde taal. Men spreekt allemaal Engels. Die mensen van de luchtmacht doen alles in het Engels en die van de marine ook. Als wij bijvoorbeeld gemeenschappelijk met België een marine hebben, kan er toch best worden afgesproken dat wij het grootste gedeelte doen of dat juist de Belgen het grootste gedeelte doen? Dat betekent dat er op een ander krijgsmachtonderdeel weer meer kan worden gedaan of minder, afhankelijk van de keuze die wordt gemaakt.

Ik vond het betoog van de minister van Buitenlandse Zaken prima. Ik ben ook voor een groot gedeelte gerustgesteld door zijn uitspraak dat er altijd consensus moet blijven in NAVO-verband. Ik vraag mij af waar voor hem de grens ligt tussen de consensus en het meerderheidsbesluit. Hij heeft gezegd dat als een groep landen ad hoc iets gaat doen, andere landen zich altijd kunnen aansluiten. Ik ben een beetje benauwd. Ik herinner mij, misschien is dat een jeugdtrauma, dat als vroeger op het schoolplein de grote jongens met elkaar speelden zij soms dingen deden die ik eerst niet zo leuk vond. Als ik dan later toch wou meedoen, mocht ik niet meer meedoen. Ik weet niet of dat in het voorbeeld van de minister ook opgaat. Als Nederland wordt geconfronteerd met een of andere actie die buiten het consensusbesluit om is genomen, is het dan mogelijk om er later alsnog tussen te komen? Als Chirac en Fisher met die aardige Belgische minister-president hun gang gaan, heeft Nederland misschien het nakijken.

Ik heb een aantal incidenten genoemd die belangwekkend genoeg zijn om even bij stil te staan, met name met betrekking tot de marechaussee. Ik bracht het misschien wat luchtig en badinerend. Er waren veel incidenten: het verwijt dat de marechaussee niet op de taken was berekend in Irak, de gang van zaken rond de grote diamantroof op Schiphol, de situatie rond mensensmokkel en de paspoortcontrole. Die zijn allemaal in de afgelopen paar maanden naar voren gekomen, ook in de publieke discussie. Er is een nieuwe commandant gekomen bij de marechaussee. Ik ken hem nog als hoofd van de politie in Drente. Daar deed hij het voortreffelijk, dus waarom zou hij dat niet kunnen bij de marechaussee. De vraag is echter toch hoe het allemaal kan. Ik wil daar toch graag iets over horen van de staatssecretaris.

Ik kom nu aan mijn laatste punt. Dan blijf ik toch binnen mijn tijd, inclusief de interruptie. De vertegenwoordiger van de ChristenUnie, de heer Van Middelkoop, heeft mij toch op de ziel getrapt met de opmerking dat ik zou zijn verrechtst. Ik heb gezegd dat de partij is verrechtst. Maar goed, het is een heldere discussie. Het zit mij hoog, maar wij hebben het er nog wel over.

Ik moet nog een punt aanstippen. De heer Kox heeft in zijn eerste termijn gezegd dat er eigenlijk een soort onderzoek moet komen naar hoe het zo ver heeft kunnen komen dat is besloten tot deelname aan de oorlog in Irak. In andere landen wordt dat ook gedaan. De heer Kox vindt dat dit grondig moet worden uitgezocht. Wij hebben een interruptiedebat gevoerd over de vraag of de regering er al dan niet een standpunt over moest hebben. Dat hebben wij uitgepraat. De heer Kox weet dat ik hier welwillend tegenover sta. Ik wil alleen van hem weten wat hij precies wil. Laat hij, als hij het formuleert, niet meteen woorden als "parlementaire enquête" en dergelijke gebruiken, want dat gaat net een stap te ver. Laat hij proberen duidelijk te maken wat hij in grote lijnen onderzocht wil hebben. Misschien kunnen wij dan een soort procedure afspreken, een soort vooronderzoek, zonder er meteen allerlei grote dingen aan te verbinden. Dan kan de vraag in commissieverband nader worden bestudeerd. Als hij het

brengt zoals hij het net bracht, sterft het mijns inziens meteen een zachte dood.

*N

De heer **Russell** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Ik vind de debattechniek van de heer Middel wel leuk. Hij begint zijn bijdrage met "je bent klein en je wilt wat" en legt pas aan het einde uit wat hij daarmee bedoelt door het verhaal te vertellen over het trauma dat hij als klein jongetje tegenover de groten op het schoolplein heeft opgelopen. Hij zei verder iets over de minister van Defensie. Die beleef ik in dit debat heel anders, namelijk als echte vakminister die weet waar hij het over heeft en die dat aan ons allen duidelijk heeft gemaakt. Daar complimenteer ik hem zeer mee.

De heer **Middel** (PvdA): Voorzitter. Ik beweer niet dat de minister van Defensie geen vakminister is; ik beweer dat hij daarnaast ook een echte politicus is. Ik weerspreek dus niet wat de heer Russell zegt.

De heer **Russell** (CDA): Goed, perfect, dan zijn wij het daar heel erg over eens. Dat hij politicus was, wisten wij al.

De CDA-fractie is zeer tevreden met het debat dat wij vandaag over deze begroting hebben gehad, vooral omdat wij het in het verleden jaar hebben gehad over de samenwerking tussen de bewindslieden van Defensie, van Buitenlandse Zaken en voor Ontwikkelingssamenwerking. Het pleziede ons zeer dat de minister van Defensie benadrukte hoe goed die samenwerking tussen de verschillende departementen was. Kennelijk werkt de ontschotting goed. Daarover hebben wij het zo vaak gehad in het verleden jaar. Wij wisten dit natuurlijk wel, maar de minister heeft het nog eens benadrukt.

De gezamenlijke financiering of koppeling tussen financiering en inzet waar nu brede steun voor is, is ook een buitengewoon goed iets. Wij zijn ook zeer dankbaar voor de uitleg van de minister van Buitenlandse Zaken over de Schmelzerlezing. Hij heeft nog eens benadrukt dat consensus nog steeds het principiële punt is waaraan hij wil vasthouden.

De staatssecretaris van Defensie stel ik op de hoogte van onze zorg over het feit dat de overheid miljoenen uitgeeft aan campagnes om mensen langer aan het werk te houden -- ik wijs hem erop dat wij een lid van regiegroep Grijs Werkt hier in ons midden hebben -- maar hij enigszins de indruk wekt dat hij op zijn ministerie anders handelt dan de overheid zo graag wil. Kan hij daar straks kort op ingaan?

Ik dank de minister van Buitenlandse Zaken voor zijn uitvoerige beantwoording. Ik heb bij interruptie eigenlijk al min of meer zijn toezegging met hem afgekaart over de invulling van de rol van de Eerste Kamer. Ik ben er zeker van dat er goede werkafspraken kunnen worden gemaakt dankzij zijn goede samenwerking en wijze invulling daarvan.

De CDA-fractie heeft met belangstelling kennisgenomen van de antwoorden op de vragen aan de minister over Darfur. Wij zijn zeer benieuwd naar de toegezegde invulling van de hulp aan die regio, een van de grote probleemregio's in de wereld.

Voorzitter. Vorig jaar nam ik voor het eerst deel aan de debatten. Terugkijkend op dit debat kan ik zeggen dat ik zeer genoten heb van de professionaliteit van de woordvoerders.

*N

De heer **Pormes** (GroenLinks): Mevrouw de voorzitter. Ook ik dank de drie bewindslieden voor de zeer ruime beantwoording van de vragen. Dat betekent niet dat wij als was in hun handen zijn. Dat is zeker de voorzitter niet. Wij zijn evenwel gewend om de bewindslieden ruim de tijd te geven om uitgebreid op onze vragen en opmerkingen in te gaan.

Ik ben het eens met de opvatting van de regering over de eindsituatie. Minister Kamp sprak over de Verenigde Naties en de Veiligheidsraad in de zin dat zij de belangrijkste bewakers van de internationale rechtsorde zijn. Ik meen dat wij het daarover allen eens zijn.

Wij verschillen evenwel van mening als het gaat om de weg waarlangs wij de beoogde doelen willen bereiken. Het kabinet blijft de NAVO zien als de hoeksteen van het buitenlands beleid, terwijl de fractie van GroenLinks heel duidelijk stelt dat de Europese Unie de hoeksteen van het buitenlands beleid moet zijn.

Wij steunen de inzet van het kabinet om werk te maken van de dreiging van falende staten. Het is goed dat het kabinet met name heeft gesproken over de situatie in Afrika. Voor ons blijft de nadruk liggen op de humanitaire noodzaak van interventie in veel Afrikaanse landen. Wij moeten nu niet de indruk wekken dat wij ons laten leiden door andersoortige belangen. De minister heeft duidelijk gemaakt dat het hem ook gaat om het verbeteren van de humanitaire situatie.

Voor het interoperabel maken van de NAVO mis ik een concreet actieplan. De minister blijft steken bij de opmerking dat de NAVO elk jaar een rapport opstelt. Het zou evenwel goed zijn als werd nagegaan welke concrete acties worden ondernomen, welke termijn daarbij geldt en wat de eindtermen zijn.

Wij hebben ook gesproken over artikel 51 en opmerkingen gemaakt over het juridisch kader. Het juridisch kader is echter heel helder. Het is keurig omschreven. Sinds 11 september kan het bij verdediging naast de aanval door een staat ook gaan om een aanval door een groepering. Staten die de groepering onderdak bieden, zijn de klos. Helder is omschreven hoe aan dat onderdak bieden een eind moet komen. De Veiligheidsraad moet zorgen dat bepaalde situaties worden teruggedraaid. Daarnaast is het mogelijk dat de staat zelf, in dit geval Afghanistan, zegt: wij hebben voldoende capaciteit om het probleem op te lossen. Echter, daar ging de discussie niet over. Die ging over het feit dat een ander fundament wordt gebruikt voor het besluit om troepen naar bijvoorbeeld

Afghanistan te sturen. Daarbij denk ik aan het argument van nut en noodzaak. In allerlei brieven en debatten aan de overzijde heeft de minister van dit aspect melding gemaakt. Het probleem ontstaat als wij als Kamer worden geconfronteerd met rapporten waar iets anders in staat dan de minister beweert. Dat zijn dan niet rapporten die zomaar ergens zijn weggeplukt, maar rapporten van de president van Afghanistan, de heer Karzai zelf. Ook van NAVO-commanders komen rapporten waarmee, althans in de ogen van de minister, de situatie wordt gebagatelliseerd. In al die rapporten wordt geschreven dat het wel meevalt en dat er dus eigenlijk geen noodzaak is voor een beroep op artikel 51. Er zijn wel problemen, maar die kunnen ook op een andere manier worden opgelost. En dat is ons probleem want wij worden daarmee geconfronteerd. De minister beschikt naar alle waarschijnlijkheid over eigen analyses en komt op grond daarvan tot de conclusie dat de situatie veel dreigender is dan wij hadden aangenomen. Welnu, dat is een stelling. Wij blijven evenwel van mening dat de informatie waarover wij beschikken, ook niet zo maar uit de lucht is komen vallen.

Mijn volgende punt betreft de mensenrechtensituatie. Ik heb in de NRC van 10 maart een artikel gelezen van David Ignatius, een bekende columnist uit Amerika. Hij zegt: een van de grootste publieke geheimen in Washington op dit moment is het top-secretprogramma van de CIA om verdachten van terrorisme naar landen te sturen waar de zorg voor de mensenrechten en de beginselen van de rechtstaat geen beletsel vormen voor het martelen van gevangenen. Volgens hem is dat praktisch. Nu kunnen wij doen alsof dat niets is, maar hij is niet de enige die dat vertelt. Keer op keer worden wij geconfronteerd met dat soort commentaren. Wij vinden het van belang om daar een keer goed naar te kijken.

Tot slot wil ik een waarneming kwijt. Na vier jaar over het buitenland gesproken te hebben, lijkt het mij alsof het buitenlands beleid gevangen zit in drie trauma's, namelijk Amerika, Israël en Indonesië. Die drie landen zijn naoorlogse trauma's waardoor het heel moeilijk is -- zo ervaar ik het althans -- om een rationele discussie te voeren. Alles wordt geplaatst in tegenstellingen, terwijl ik toch alle waardering heb voor wat Amerika in de oorlog heeft gedaan. De indruk mag niet ontstaan dat het gaat om anti-Amerikanisme. Het is gewoon gezonde kritiek op een land dat eigenlijk de enige macht in de wereld is.

*N

De heer **Hoezema** (VVD): Mevrouw de voorzitter. De beantwoording van de bewindslieden was uitgebreid. Dat doet mij denken aan de begrotingsbehandeling van vorig jaar. Toen is ook zeer uitgebreid, maar vooral deskundig gereageerd op onze opmerkingen. Daarnaast werd de achtergrond breed geschetst, hetgeen aangeeft dat wij hier te maken hebben met bewindslieden die niet alleen hun vak verstaan, maar ook een goed politiek gevoel tonen.

Ik maak nog een opmerking in de richting van de minister van Defensie. Wij hebben het even gehad over artikel 51 en de redenering die hierbij gevolgd moet

worden voor een optreden in Enduring Freedom. Ik heb gevraagd welke criteria de regering hierbij hanteert. De minister heeft in dit verband zijn randvoorwaarden aangegeven. In mijn woorden komen die erop neer dat, als ook in het zuidwesten en in het diepe zuiden richting Pakistan de daadwerkelijke dreiging van het terrorisme is opgeheven en daardoor het ontstaan van een democratisch Afghanistan alle kansen krijgt, dan in feite het moment daar is dat er ook geen reden meer is om daar aanwezig te zijn. Ik constateer wel dat hij ook heeft gezegd dat voor Nederland in ieder geval een termijn van één jaar geldt, onafhankelijk dus van de algemene criteria die hij heeft gesteld.

Ik constateer dat de wens van de minister van Buitenlandse Zaken om binnen de NAVO over te gaan tot adhoc-groepen gebaseerd is op de consensusgedachte. In constellatie met Frankrijk is het van het allergrootste belang dat de EU en de NAVO een behoorlijke mate van overleg hebben. Het is zaak dat ons unieke bondgenootschap behouden blijft. Die verworvenheid willen wij zeker niet kwijt. Het bondgenootschap omspant in feite twee werelddelen. Zover zijn wij in de historie nog nooit geweest.

Ik krijg nog graag een verduidelijking van de staatssecretaris. De up-or-out-systematiek is gekoppeld aan de wijziging van de wettelijke regeling voor militaire ambtenaren. Ik wens de staatssecretaris buitengewoon veel succes in zijn onderhandelingen met de bonden. Ik hoop dat een en ander tot een wet leidt waarin deze systematiek daadwerkelijk gehanteerd kan worden.

*N

De heer **Kox** (SP): Mevrouw de voorzitter. Ik dank de bewindslieden oprecht voor de uitgebreide beantwoording. Zij kunnen zeker niet als mooi-weer-bewindslieden weggezet worden. Het zijn geen salonexcellenties, maar mensen van wie ik zeker weet dat zij zich samen met degenen die zij uitzenden in de frontlinie bevinden, niet letterlijk natuurlijk, maar wel figuurlijk. Zij zijn persoonlijk, emotioneel, politiek en historisch betrokken. Ooit zal er geoordeeld worden over het optreden van deze bewindslieden in tijden van oorlog. In die zin bewonder ik deze bewindslieden. Zij werken hard voor de kost en zij nemen hun verantwoordelijkheid.

Misschien is er juist daarom sprake van enige opwindings van onze kant. Het gaat over hun militairen, hun beleid en hun land, maar het gaat ook over onze militairen, ons beleid en ons land. Als wij tegen de bewindslieden zeggen: het is uitstekend, gaat u vooral zo door, dan zitten wij daar ook aan vast. Als wij dat niet willen, dan moeten wij dat nu zeggen, niet om ons goed te praten voor later, maar wel om duidelijk te maken dat wij er in ieder over gediscussieerd hebben. In die zin is dit debat sowieso nuttig.

Het blijven echter te veel beschouwingen. Het is goed om een beschouwing van de minister van de Defensie te horen over het doel waarnaar gestreefd wordt. Daarover verschillen wij ook niet van mening. Wij

begrijpen heel goed dat er een soort mondiale veiligheidsstructuur nodig is, want anders zullen wij brandhaarden, oorlogsdreiging, onderdrukking en uitbuiting houden. Het is goed om die beschouwing te horen, want daarmee is het gezegd.

Het is goed om de beschouwing van de minister van Buitenlandse Zaken te horen over de NAVO. Morgen, als het stenogram op de computer staat, dan zal ik het nog eens rustig doorlezen om te reconstrueren wat de minister van Buitenlandse Zaken geschetst heeft. Daar zit wel degelijk een bepaalde visie achter die wij hier kunnen gebruiken. Het gaat ook om de verhouding tussen de NAVO en EU en dergelijke zaken.

Het is ook waardevol om dat te horen.

Wat ik vandaag mis is dat er niet een echt debat wordt gevoerd. Er komt geen dialoog. Bij het geven van allerlei beschouwingen zoeken wij niet op een aantal punten naar overeenstemming, wat eigenlijk ook een doel zou moeten zijn van debat en dialoog. Het gaat niet alleen om het uiteenzetten van de meningsverschillen. Het is ook zoeken naar de punten waarop wij binnen die meningsverschillen tot overeenstemming kunnen komen. Ik vind dat wij in die zin op drie punten niet ver genoeg zijn gekomen. Ik noem ze nog even, dan kunnen de bewindslieden daar misschien nog in hun tweede termijn op ingaan.

Ik begin met Afghanistan. Ik maak mij daarover veel zorgen. Ik ben namelijk lid geworden van de NAVO assemblee en daar hoorde ik dingen waarvan ik niet wist dat die zo waren. Ik kende een andere situatie in Afghanistan dan de situatie waarover mij werd verteld door rapporteurs en generaals, mensen die er echt heel veel verstand van zeiden te hebben. Zij vertelden mij dat de Taliban en Al Qa'ida niet meer het probleem zijn. Het probleem is dat het land nu voor een groot deel in handen is gekomen van drugsbaronnen en krijgsheren. De voorzitter van de parlementaire assemblee zegt dat hier de eerste gelegitimeerde "narcostaat" van de wereld dreigt te ontstaan, onder toezicht van de NAVO. Wat moeten wij daaraan doen? Ik heb dat daar gehoord. De citaten die ik heb gegeven, heb ik niet verzonnen. Ik ben niet bij de laatste missie geweest. Ormel van het CDA is er geweest op advies van onze delegatieleider. Dat was heel goed. Zij zijn met die rapporten teruggekomen. Zij zeggen dat het gaat over "a force of thousand or two thousand, incapable of mounting coordinated attacks". Dat verzin ik niet. Dat staat daar. Als wij over de conclusies van mening verschillen, zouden wij het in ieder geval over de feiten moeten proberen eens te worden. Ik verzoek de regering de rapporten waar ik naar verwijs, nog eens te bekijken en dan aan te geven waarom ze niet deugen, wat ook mogelijk is, of aan te geven waarom de regering die zaak toch anders interpreteert. De laatste missie was volgens mij een gedeelde missie van de assemblee van de NAVO en generaal Jones. Dat zijn toch niet de eerste de beste die met die gegevens terugkomen. Ik vind dat daarover duidelijkheid moet ontstaan, omdat dit bepalend is voor het antwoord op de vraag of Nederland met een beroep op artikel 51 van het VN-verdrag daar legitiem aanwezig is. Ik zal niet zeggen dat ik gelijk heb; ik verwijs naar

bronnen die ik heb gekregen van organisaties waarvan de bewindslieden doorgaans zeggen dat die erg betrouwbaar zijn, betrouwbaarder dan ik en mijn organisatie. Ik vind dat wij moeten bekijken waarover wij het eens kunnen worden.

Een tweede punt waar wij het, althans meer dan nu, eens moeten kunnen worden, is de Amerikaanse schending van het internationaal recht. Als een linkse partij het daarover heeft, wordt door sommige gedacht "ha, lekker, dat is fijn". Dat is het voor mij niet. Het is niet fijn om te constateren dat ergens internationaal recht, met name humanitair recht en mensenrechten, wordt geschonden. Mensen zijn daar het slachtoffer van en de daders zullen daarvoor later worden afgerekend. De minister van Buitenlandse Zaken zegt dat de president van Amerika heeft aangegeven dat in Guantánamo Bay niet wordt gemarteld. Dat is dan zijn mening, maar de mensenrechtenorganisatie bij uitstek op dit continent, de Raad van Europa, komt op basis van een doorwrocht rapport unaniem tot de conclusie dat er systematisch gemarteld en vernederd wordt. Wij krijgen een beschrijving van een dag uit het leven van een gevangene, die mij doet denken aan een dag uit het leven van Ivan Denisovitsj, met dezelfde horroreffekten. Als dat zo is, moeten het Nederlandse parlement en de Nederlandse regering stellen dat die vastgestelde feiten gevolgen moeten hebben. Als de minister van Buitenlandse Zaken het onaanvaardbaar vindt, moet hij weten dat het woord "onaanvaardbaar" tot handelen moet leiden. Je kunt niet iets onaanvaardbaar vinden en het dan toch maar aanvaarden. Het is een van de twee. Je duldt het en dat is het niet onaanvaardbaar, of je duldt het niet en dan doe je iets.

Ik wil de minister van Buitenlandse Zaken daarom toch vragen wat wij daarmee gaan doen, met de schending van de mensenrechten door onze bondgenoot met wie wij samen in een oorlogssituatie zitten.

Het derde punt is de nogal resolute afwijzing door de minister van Defensie van een onderzoek naar onze Irak-politiek. Ik ben een groot liefhebber van Loe de Jong en zijn beschrijving van de Tweede Wereldoorlog. Het is hoe dan ook geweldig knap geweest van de Nederlandse samenleving dat al kort naar de oorlog is besloten om dat te onderzoeken, terwijl iedereen toen al wist dat in die boeken ook di+en te voorschijn zouden komen die niet zo best zijn. We wilden echter leren van het verleden. Vandaar mijn nette verzoek aan de regering om dat te doen, maar de regering heeft daar geen interesse in. Dat betekent dat ik met de andere fracties in overleg zal treden om te kijken hoe wij dat moeten doen. Ik wil er geen grote woorden over gebruiken. Er hoeven van mij ook geen termen op geplakt te worden, maar ik vind wel dat het onderzocht moet worden. In dit geval vind ik de Eerste Kamer misschien een meer aangewezen plek om dat onderzoek te doen dan de Tweede Kamer.

*N

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Mevrouw de voorzitter. Ook van mijn kant dank aan de bewindslieden voor de ontvangen antwoorden. Ik kon ook vandaag weer

constateren dat minister Kamp over een groot vermogen beschikt om belangrijke zaken in eenvoudige taal weer te geven. Dat is zeker een gave, maar ik vond dat hij op een niet onbelangrijk punt daarin toch te ver ging. Ik hecht eraan om daar toch even de vinger bij te leggen.

Aan het begin van zijn verhaal zei hij dat Nederland militairen uitzond, omdat van onschuldige mensen, en dat waren de slachtoffers van 11 september, de mensenrechten werden geschonden. Daarvoor heeft hij een paar keer deze formulering gebruikt. Ik twijfel er geen moment aan dat zijn intenties goed zijn, maar de formulering is echt onzorgvuldig in een mate die niet kan. Hiermee wordt in feite de doctrine van de humanitaire interventie in de meest algemene zin van het woord omhelsd. Dat heb ik nog nooit horen doen door een bewindspersoon van de Nederlandse regering en ik denk ook niet dat dit goed is. Wij kennen de grondwettelijke taak om de internationale rechtsorde te bevorderen. Dat betekent af en toe militaire inzet, dus geweldgebruik, maar altijd met een duidelijke legitimatie en met tal van voorwaarden omringd. Enfin, dat hoeft ik de minister niet uit te leggen. Schending van mensenrechten als zodanig is nooit een zelfstandige en voldoende rechtvaardigingsgrond voor geweldgebruik. Ik vind dat de minister op dit punt iets zorgvuldiger had moeten zijn in zijn terminologie.

Minder kritisch kan ik zijn over wat hij zei over mogelijke militaire inzet in Afrika. Ik vind dat geen doel op zichzelf, zoals bij sommigen wel eens het geval lijkt te zijn, maar ik vind het positief dat wij daar eventueel een rol moeten spelen, waarbij collega Middel terecht verwijst naar de schande van Rwanda en dergelijke. De minister zei: met rugdekking van de grote landen. Dat staat ook in het toetsingskader, dus dat was niet origineel. Hij zei ook dat hij een sterke voorkeur heeft voor het EU- en NAVO-verband. Dat zou hij een beetje kunnen relativeren. Van de operaties van de afgelopen jaren zijn er maar een paar geweest in dat verband en dat waren bepaald geen grote. Ik zie ook wel dat het nu die kant op gaat, maar het moet mogelijk zijn om met een goede coalitie of the willing, zoals in het verleden het geval was, met een groot land erbij, eventueel een taak uit te voeren in Afrika. Ik wil niet dat de indruk ontstaat dat wij ons verschuilen achter de instituties van de Europese Unie en de NAVO, en dat wil de minister ook niet.

Ik heb het grootste deel van mijn betoog in eerste termijn besteed aan de rechtspositie van militairen. Ik heb het afgelopen jaar wat dingen verzameld die ik kon gebruiken in dit debat. Ik dank de minister voor datgene wat hij daarover heeft gezegd, maar vooral dat hij heeft toegezegd er nog eens op terug te zullen komen. Ik neem aan dat hij de afgelopen maanden ook vragen van anderen heeft weten te verzamelen. Ik verwacht dan ook het nodige van die notitie.

Om misverstanden te voorkomen, het is niet mijn bedoeling om te veranderen wat er in de jaren tachtig of negentig is gebeurd op het gebied van de integratie van militaire en gewone rechtspraak. Dat is niet aan de orde. Maar wij lopen tegen allerlei juridische vragen op die een nieuwe doordenking vergen. Sommige daarvan zijn terminologisch heel interessant, zoals het gebruik van de

term gewapend conflict of het hele oorlogsbegrip. Ik ben heel nieuwsgierig wat daarover verschijnt. De minister neemt er de tijd maar voor. Ik wacht het met belangstelling af.

Nogmaals, excuus aan de minister van Buitenlandse Zaken dat ik net dat ene telefoontje moest plegen toen hij over artikel 100 sprak. Hij heeft inmiddels in de pauze gezegd dat ook daarover een notitie zal verschijnen. Gelukkig ben ik erin geslaagd om daarover moeilijke vragen te bedenken die schriftelijke beantwoording vergen, dus daar kan ik later op terugkomen.

Ik zou de minister van Buitenlandse Zaken ontzettend graag bijvallen, als hij een pleidooi voert voor een soort extra activering van de politieke dialoog binnen de NAVO. Als Atlanticus begrijp ik ook heel goed dat dit belangrijk is, maar hij moet mij op z'n minst over twee drempels helpen. De eerste is dat een politieke dialoog een vorm van voortzetting moet kennen. Dat zie ik niet goed bij de NAVO. Ik zie wel een militaire voortzetting, maar dat is heel uitzonderlijk. Dat ligt bij de Europese Unie een stuk gemakkelijker, omdat wij veel meer middelen hebben. Ten tweede is er het gevoelige punt voor de atlanticus en Europeaan Bot. Als de Europese Grondwet er komt en dus een nieuwe minister van buitenlandse zaken, zal die zijn handen vol hebben om de lidstaten van de Unie te coördineren en tot een positie te brengen. Als die ook ingezet moet worden binnen het Atlantische verband van de NAVO om daar een politieke dialoog te voeren, zitten wij weer in de oude spagaat tussen Europa en de Atlantische gemeenschap. Dit is overigens een indirecte methode om mijn lichte afkeur van de figuur van minister van buitenlandse zaken in de Europese Grondwet duidelijk te maken.

*N

Minister **Kamp**: Voorzitter. Ik dank namens mijn collega's de woordvoerders voor de waarderende woorden die zij hebben uitgesproken. Wij vatten die vooral op als waarderende woorden voor degenen die voor ons het werk uitvoeren. In mijn geval en dat van de staatssecretaris van Defensie zijn dat vooral onze burgermedewerkers en militaire medewerkers die waarmaken wat wij politiek graag gerealiseerd willen hebben.

De heer Middel haalde de uitspraak aan dat de Dutchies pas komen als het vechten voorbij is. Dat is niet zo. Wij waren in Kosovo met onze F-16's gedurende het heetst van de strijd. Wij hebben in Irak in Al-Muthanna twintig maanden reëel risico gelopen. Wij zijn met gevechtshelikopters in Afghanistan geweest. Daar had van alles kunnen gebeuren. Wij zijn met special forces in Afghanistan in omstandigheden die oorlogachtig kunnen zijn. Wij zijn er niet op uit om in alle omstandigheden risico te vermijden. Wij zoeken het vechten ook niet op. Wij zijn niet blij als wij kunnen vechten. Waar wij in internationaal verband bepleiten om op te treden, en wij het optreden kunnen waarmaken, moeten wij bereid zijn

om samen met anderen te doen wat wij nodig achten. Dat is onze ambitie en niet meer dan dat.

De heer **Middel** (PvdA): Ik heb vorig jaar het citaat aangehaald dat de Dutchies pas komen als het vechten voorbij is. Ik heb toen ook de bron erbij vermeld. In internationaal verband werd zo over ons gesproken. Toen is geconstateerd dat het niet terecht was. Ik was dat met de minister eens. Ik heb het nu opgevoerd omdat wij een stap verder gaan met zijn allen. Voor een deel van de Kamer en voor het kabinet is dat prima. Voor een ander deel van de Kamer is het dat juist niet. In dat verband heb ik het citaat wederom aangehaald. Ik ben het met de minister eens dat wij in de door hem aangehaalde situaties niet te laat kwamen. Het is echter door anderen, met name het Verenigd Koninkrijk, wel als zodanig ervaren en verkondigd.

Minister **Kamp**: Het is niet onze bedoeling om het vechten op te zoeken. De bedoeling is om, als de internationale gemeenschap een onaanvaardbaar uitsprekt en als er militair gepareerd moet worden, daaraan bij te dragen als wij het kunnen en het verantwoord is voor onze mensen.

De staatssecretaris zal misschien nog iets zeggen over de incidenten die de heer Middel genoemd heeft inzake de marechaussee. Wij moeten ons realiseren dat de Koninklijke Marechaussee, bijvoorbeeld op Schiphol, verantwoordelijk is voor een omgeving waar 50.000 mensen werken, waar dagelijks enorme hoeveelheden goederen doorgaan en waar honderduizenden mensen per dag doorgaan. Daar gebeurt van alles en nog wat. Daarbij vinden ook incidenten plaats. Er gaat wat mis bij paspoortcontroles, bij het vervoer van kostbare goederen of op het gebied van mensensmokkel. Dat kunnen wij niet voorkomen. Wij willen beoordeeld worden op de kwaliteit van het werk. Voorzover wij daarbij op onderdelen tekortschieten, zijn wij erop uit om dat te verbeteren. Wij zijn kritisch over onszelf. Wij denken echter dat de Koninklijke Marechaussee op Schiphol goed presteert.

Ik heb nooit gezegd dat de NAVO de hoeksteen is van ons buitenlands beleid. Ik heb alleen gezegd dat de NAVO de hoeksteen is van onze veiligheid. Anders dan met de Europese Unie kunnen wij met de NAVO de VS aan ons binden en vooralsnog is dat een bepalende factor voor onze veiligheid. Daarom zeg ik als minister van Defensie dat de NAVO de hoeksteen is van ons veiligheidsbeleid.

De heer Pomes, de heer Hoekzema en de heer Kox hebben gesproken over de veiligheid in het zuiden van Afghanistan. Zij vroegen zich af of je nog steeds een beroep kunt doen op artikel 51 van het Handvest. Zij vroegen of daar nog steeds activisten van Taliban en Al-Qa'ida zijn? De heer Kox suggereerde zelfs dat het daar eigenlijk rustig is. Laat ik zeggen dat de woordvoerder van zijn partij in de Tweede Kamer mij ervan heeft proberen te overtuigen dat daar sprake is van bijzonder gevaarlijke omstandigheden.

De heer **Kox** (SP): Het is daar ook bijzonder gevaarlijk. Gisteren zijn er twee Amerikanen doodgeschoten en 23 Afghanen. Dat gebeurt daar aan de lopende band. Ik ben de laatste die zegt dat het daar veilig is. Wij moeten vooral mensen terugsturen naar Afghanistan. De vraag is alleen of daar nog sprake is van een artikel 51-situatie. Ik heb met citaten aangetoond dat dit niet het geval is. Het is daar levensgevaarlijk. Wij moeten het niemand aanraden om daar rond te lopen. Daarom maak ik mij ook zorgen over onze militairen daar. Dat is wat anders dan de artikel 51-status waar de minister van Buitenlandse Zaken naar verwezen heeft.

Minister **Kamp**: Daar heb ik in eerste termijn al alles over gezegd wat ik kon zeggen. Voor ons gaat het de facto om de vraag of wij met NAVO-troepen naar het zuiden van Afghanistan kunnen gaan. Wij hebben de conclusie getrokken dat dit absoluut niet mogelijk is. Daar is het nog te vroeg voor. De Afgaanse regering die daarbij betrokken is, hoopt dat het over een jaar zover zal zijn dat de NAVO het in het zuiden van Afghanistan kan overnemen. Wij voorzien nu al wel dat er sprake moet zijn van een behoorlijk robuust optreden van de NAVO, robuuster dan in andere delen van Afghanistan. Het is volgens ons een feit dat het daar in het eerste jaar nog problematisch kan zijn maar wij zullen het zien. Als wij constateren dat het meevalt en dat wij wat kunnen versnellen, dan zijn wij daar blij mee en dan zullen wij het proces zo snel mogelijk in gang zetten. Ik heb nu geen andere aanwijzingen dan dat het over een jaar misschien naar de NAVO kan. De NAVO bezint zich nu ook op de vraag welk model daar precies moet worden toegepast. Ik kan de Kamer verzekeren dat het een model wordt dat tussen operatie Enduring Freedom en het huidige NAVO-optreden in het kader van ISAF in ligt.

Met de opmerking van de heer Pomes over de Verenigde Staten ben ik het helemaal eens. Hij heeft gezegd dat gezonde kritiek op het land dat op dit moment eigenlijk de enige echte macht in de wereld is mogelijk moet zijn. Dat ben ik van harte met hem eens. Ik vind het onverstandig om kritiekloos naar de VS te kijken. In het verleden is ook gebleken dat een kritische opstelling zinvol is. Het is ook verstandig dat de Kamer zich kritisch opstelt tegenover mij.

De heer Kox heeft over het onderzoek naar de Irak-politiek gezegd dat bewindspersonen altijd met dat onderzoek geconfronteerd zullen worden en dat zij verantwoording zullen moeten afleggen. Ik denk dat onze besluitvorming over Irak glashelder is geweest. Bij de politieke steun ging het om een resolutie van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties. Onze deelname aan de stabilisatiemacht vond plaats op verzoek van de Veiligheidsraad bij monde van de secretaris-generaal zelf. Ik denk dat het allemaal zeer transparant is gegaan. Mocht er ooit een onderzoek naar worden ingesteld -- wat ik niet verwacht, want ik zou niet weten wat er te onderzoeken is -- dan zie ik de resultaten daarvan met vertrouwen tegemoet.

De heer Van Middelkoop heeft gezegd dat ik onzorgvuldig was toen ik sprak over mensenrechten in

relatie tot degenen die gedood zijn bij de aanslagen in New York en Washington en bij de aanslag in Madrid. Laat ik het opnieuw formuleren zonder van mijn eigen opvatting af te wijken. Mijn opvatting is dat de mensenrechten in het geding kunnen zijn bij het niet conform de Geneefse Conventie behandelen van gevangenen.

Dat realiseer ik mij bijzonder goed. Maar ik ben ook van mening dat bij een terroristische aanslag op onschuldige burgers, waar mensen op kantoor of op weg naar school of werk worden gedood of gewond, dezen in hun mensenrechten -- en wel het recht op veiligheid -- worden aangetast. Ik vind dus dat we beide moeten doen: én de terroristische aanslagen zien te voorkomen om daarmee mensen te beschermen, én zorgen dat alle staten zich aan internationale afspraken houden, ook de Verenigde Staten van Amerika.

Ten slotte kan ik mij vinden in de formuleringen van de heer Van Middelkoop met betrekking tot Afrika. Ik heb aangegeven waarom ik vind dat daar een groot land bij moet zijn; dat klopt ook met het toetsingskader. Ik heb gezegd dat ik een voorkeur heb voor optreden in EU- en NAVO-verband, hij zegt dat niet mag worden uitgesloten dat in een coalition of the willing in bepaalde gevallen een groot land en ook Nederland kan deelnemen. Ik vind dat je dat niet mag uitsluiten.

*N

Minister **Bot**: Voorzitter. Ook ik spreek mijn dank uit voor de waarderende woorden die velen aan ons adres hebben geuit. Ik waardeer dat zeer, want ook ik vind de dialoog belangrijk en heb het gevoel dat vandaag wel degelijk een dialoog heeft plaatsgevonden en dat het allemaal niet alleen maar een brij van gegevens is geweest. Het is onze plicht om antwoord op de vele vragen te geven. Uit ervaring weet ik dat je er onmiddellijk in tweede termijn over wordt bevraagd wanneer je er in eerste termijn een paar laat liggen. Daarom kun je maar beter zo veel mogelijk vragen in eerste termijn beantwoorden -- zonder de dialoog uit de weg te gaan, want daar houd ik van.

De heer Middel kwam bij zijn opmerkingen over de Schmelzerlezing terug op de kwestie van consensus en meerderheidsbesluiten. Ik heb uitdrukkelijk gezegd dat voor mij geen sprake is van meerderheidsbesluiten. Er is alleen maar sprake van een consensus om iets te gaan of mogen ondernemen. Maar als dat besluit eenmaal met consensus is genomen, moet de groep in staat zijn om besluiten te nemen voor de uitvoering en de dagelijkse gang van zaken, om het zaakje militair op te kunnen knappen. Daarvoor moeten dan ook financiën beschikbaar zijn gesteld. Die groep moet dan niet aan de leiband van de totale NAVO-consensusbesluitvorming hoeven te lopen, wat natuurlijk verdragend werkt. Zo'n uitvoerende groep kan dan niet goed uit te voeten, wordt voortdurend geremd of teruggetrokken. Dat was mijn suggestie. Ik ben de heer Middel zeer dankbaar voor zijn opmerking.

Ook ben ik hem dankbaar dat hij de kwestie van de grote en de kleine jongens aan de orde heeft gesteld. Dat is natuurlijk de crux van het voorstel: de deur moet altijd openblijven, een coalition of the willing mag nooit

betekenen dat leden worden uitgesloten. Dus grote of kleine jongens, als ze mee willen doen, dan mag dat, ook pas in een later stadium. Ik geloof dat dit juist een goed voorbeeld is van een omstandigheid waarin ook een kleine speler niet wordt uitgesloten. Als je niet met zo'n formule van aanvankelijke algemene consensus werkt, krijg je juist de situatie dat een aantal groten aan de gang gaan buiten de NAVO en de EU om. Dat hebben we in de EU gezien bij de onderhandelingen met Iran: wij werden in feite geconfronteerd met een besluit van de grote drie. Later hebben we natuurlijk mogen meepraten en onze eieren in het mandje mogen leggen, maar het risico van niet onmiddellijk terugtrekken en het gebrek aan een groter en breder kader kan betekenen dat een kleiner land in de situatie verzeild raakt dat het niet meer kan meedoen.

De heer **Middel** (PvdA): U geeft twee antwoorden. Het laatste deel begrijp ik. Dat was ook een beetje ingegeven door het feit dat ik hooguit in het doel mocht staan als er op het schoolplein werd gevoetbald door de grote jongens, maar dat was dan ook alles. Daarover bent u in ieder geval duidelijk.

Minister **Bot**: Dat deelt u dan met mij.

De heer **Middel** (PvdA): Ik wil er echter ook voor het eerste deel helemaal uit zien te komen. U hebt de verontrusting voor een groot deel weggenomen, maar er lijkt mij nog steeds sprake te zijn van een soort glijdende schaal. Je neemt in consensus een besluit om iets wel of niet te doen. Vervolgens delegeer je het aan een groep als het de uitvoering betreft, maar het proces gaat natuurlijk verder. Het besluit wordt genomen op moment A, maar het proces gaat verder en je komt op moment B en C waarop er besluiten moeten worden genomen die de uitvoering wel eens kunnen overstijgen. Moet je dan niet terugkoppelen naar het moment waarop eigenlijk consensus zou moeten plaatsvinden of gaan dingen dan een eigen leven leiden? Ik hoop dat u begrijpt wat ik bedoel, maar net die overgang mis ik in uw antwoord. Als u daar helderheid over kunt geven, dan denk ik dat wij tevreden kunnen zijn.

Minister **Bot**: Het is natuurlijk heel duidelijk dat de NAVO als geheel in het geval van een nieuwe situatie onmiddellijk zal zeggen dat de toestemming die voor de uitvoering van een bepaalde operatie is gegeven, niet eenzijdig kan worden veranderd. Als toestemming wordt gegeven om piraterij te bestrijden, dan kan niet ineens worden besloten om in Atjeh orde op zaken te gaan stellen omdat men daar toevallig in de buurt is. In dat geval ben je met een andere operatie bezig. Dan is er natuurlijk opnieuw een consensusbesluit nodig om die operatie uit te breiden. De inhoud van operatie wordt met consensus vastgesteld. Als jij betaalt en de manschappen ter beschikking stelt, moet je zelf over de dagelijkse gang van zaken en de operatie in het veld kunnen gaan. Als ik kijk naar wat er op dit moment gebeurt in die zich steeds uitbreidende organisaties, NAVO en EU, dan denk ik dat je dit soort flexibiliteit moet inbouwen om te voorkomen

dat zich buiten die organisaties in kleinere groepen gaat afspelen wat de heer Middel heeft geschetst. De grote jongens gaan het doen en als je al mee mag doen, mag jij de vervelende klussen opknappen, maar je doet niet volwaardig mee. Ik vind dat wij dat moeten voorkomen. Ik heb getracht om het debat ook in NAVO-kader als het ware wat verder te helpen. In de komende maanden en het komende jaar praten wij over de algehele vernieuwing en verlevendiging van de NAVO, zowel politiek als wat dit onderwerp betreft. Ik hoop dat dit een bijdrage zal zijn.

Ik dank de heer Russell voor de opmerkingen die hij heeft gemaakt. Ik hoop dat ik nog even iets mag zeggen over Afrika, omdat de heer Middel, de heer Russell, de heer Van Middelkoop en de heer Pormes daarover opmerkingen hebben gemaakt. In de eerste plaats ben ik het roerend eens met de opmerking -- ik zeg dat met name tegen de heer Middel -- dat wij moeten toegeven dat wij gewoon tekortgeschoten zijn met wat er in Rwanda enzovoorts is gebeurd. Ik heb dat hele drama van nabij meegemaakt, ook in de Europese Unie. Tezelfdertijd heb ik gemerkt dat wij, iedere keer als wij wat wilden, niet in staat werden gesteld om dat te doen. Ook omdat het juridische kader ontbrak, want je mag alleen maar in een derdeland ingrijpen als er een mandaat van de Verenigde Naties is of als het land zelf uitnodigt om te komen. Beide juridische kaders om dat te doen hebben altijd ontbroken.

Daarom is wat nu van de High-level Panel en de secretaris-generaal op tafel ligt, namelijk de responsibility to protect, zo'n enorme stap voorwaarts als wij daarover overeenstemming kunnen bereiken. Dat geeft ons nu juist wel dat handvat om bij genocide en ernstige schendingen van mensenrechten autonoom op te treden. De Verenigde Naties en de Veiligheidsraad moeten daartoe natuurlijk wel het sein geven, maar kunnen dat gemakkelijker omdat het juridische kader als het ware is verbreed. Ik hoop zeer dat dit gaat gebeuren, maar ik ben het met de leden eens dat het gebeurde vreselijk is.

Ik ben vorig jaar ook bij de Grote Meren Conferentie geweest en daar heb ik met al die presidenten gesproken. Wij hebben opnieuw aangeboden om daar op de een of andere manier behulpzaam te zijn. Je ziet van de kant van de Afrikaanse leiders zelf de grootste terughoudendheid. Daarom zijn wij op dit moment in contact met de Afrikaanse Unie. Je ziet nu dat er aarzelend wordt gevraagd om steun, monitoring, logistieke steun. In het kader van het noord-zuidakkoord zijn er 750 militaire waarnemers gevraagd. Er is dus sprake van verbreding van de activiteiten; het gaat nu niet meer om een paar monitors. Aan de Europese Unie is gevraagd 250 monitors bij te dragen. Ook in Darfur is er een beweging gaande om de activiteiten uit te breiden. Ik juich dat zeer toe en ik hoop echt dat wij daar een verschil kunnen maken.

Tegen de heer Pormes zeg ik dat de NAVO inderdaad niet de hoeksteen is van het buitenlands beleid, maar wel van het veiligheidsbeleid. Ik ben het ook met hem eens dat er op het gebied van de relaties met de VS, Israël en Indonesië sprake is van trauma's. Ik denk dat het terecht trauma's worden genoemd. Er zijn dingen gebeurd in de verhouding met Indonesië en met Israël die

traumatische ervaringen hebben opgeleverd. Daarom zijn wij er zo mee bezig. Dit wil niet zeggen dat wij niet kritisch kijken naar de Verenigde Staten of naar Israël. Laten wij wel zijn: er is geduchte kritiek uitgeoefend op Israël over de manier waarop het land omgaat met de bezette gebieden en met de nederzettingen. Het wil ook niet zeggen dat wij niet constructief zijn. De Europese Unie is bezig met de "Gaza withdrawal" en met de vijf parameters. Daarom ook zijn wij bezig om met de heer Sharon te bezien hoe wij daaraan gestalte kunnen geven. Wij hebben dus veel lof voor wat er op het ogenblik gebeurt. Tezelfdertijd is er ook een kritische noot waar het niet goed gaat. Hetzelfde geldt voor Indonesië. Wij hebben dips gekend in onze verhouding, maar op het ogenblik zijn de betrekkingen terecht weer veel beter. Ik denk dat de nieuwe president en zijn equipe serieus werk maken van corruptiebestrijding, terrorismebestrijding en alle zaken waarbij wij ook belang hebben. Ik denk dat wij hun opnieuw de helpende hand moeten toesteken.

Wij hebben ook regelmatig kritiek op de Verenigde Staten en die steken wij niet onder stoelen of banken. Het geldt voor Guantanamo Bay. Ik heb de systematische martelingen onaanvaardbaar genoemd en daarmee bedoel ik dat wij deze niet moeten accepteren en dat wij daar keer op keer op moeten blijven terugkomen. Ik heb dat ook gedaan. Niet alleen de Nederlandse regering doet dat, maar in EU-verband wordt Amerika voortdurend op die situatie aangesproken. Ik weet niet of er echt systematisch wordt gemarteld. De Amerikanen ontkennen dat ten sterkste en zeggen: voor zover er van misbruik sprake is, worden de mensen gestraft. Zij verwijzen dan naar Abu Graib en geven aan dat, als er blijken zijn van mishandeling in andere gevangenis, zij dit heel krachtig zullen aanpakken.

De heer **Kox** (SP): Van Abu Graib kun je zeggen dat het een incident was en dat er tegen wordt opgetreden. Je kunt discussiëren over de vraag of het voldoende is.

Guantanamo Bay is een wetenschappelijk opgezet gevangenenkamp met een bepaald doel. U weet niet of er gemarteld wordt, maar u krijgt als lid van het comité van ministers van de parlementaire assemblee van de Raad van Europa een unaniem aangenomen resolutie met de aanbeveling om Amerika aan te spreken op structurele marteling en vernedering en het land te wijzen op het feit dat dit strijdig is met de waarnemerstatus in de Raad van Europa. Als Amerika hiermee doorgaat, komt zijn waarnemerstatus in gevaar. Als lid van het comité van ministers moet u daarmee aan de slag. Het is onvoldoende om te zeggen dat Amerika anders moet handelen. Als u de woorden onaanvaardbaar en structurele martelingen in uw mond neemt, wat de Raad van Europa heeft gedaan, moeten daaraan consequenties worden verbonden.

Minister **Bot**: De consequenties zijn duidelijk: wij spreken Amerika erop aan. Onaanvaardbaar betekent, dat het onaanvaardbaar is dat zulke dingen geschieden. Dat is een schending van mensenrechten en het kan niet door de beugel, volgens alle internationale verdragen. Wij zeggen dat ook gewoon omdat wij dat vinden. Ik geloof dat wij het

volstrekt met elkaar eens zijn. Wij moeten Amerika hierop blijven aanspreken. Ik heb uiteengezet dat ik het gevoel heb dat dit ook werkt, want er is sprake van een aantal verbeteringen. Er zit een zekere paradox in de uitspraak dat er massaal wordt gemarteld, terwijl wij tegelijkertijd zeggen: wij hebben geen toegang, dus wij weten het niet. De vraag is; weten wij het of weten wij het niet? De Amerikanen zeggen dat er überhaupt niet wordt gemarteld. Voor zover er sprake is van misstanden, worden deze heel serieus aangepakt. De Amerikanen blijven dat monitoren, want zij vinden dat de Verenigde Staten niet met dat stigma kunnen rondlopen, en zij zullen er alles aan doen om dat te voorkomen.

Voorzitter. Ik kijk nog even of ik iets vergeten ben. Afghanistan narcostaat is behandeld, coalitions of the willing, Afrikaanse Unie. Dat is precies mijn stelling: ik hoop dat er door het systeem van coalitions of the willing ook in Afrika sneller tot interventies en actie kan worden gekomen dan als er gewacht moet worden tot de hele EU of de hele NAVO bereid is om ergens iets aan te gaan doen. Er zijn altijd wel een paar landen die om de een of andere reden problemen hebben. Dan kan het constructieve onthouden een oplossing bieden.

Er is nog gevraagd hoe het gaat met de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken van de EU. Daar gaat het heel goed mee, naar ik hoop. Er is gevraagd hoe het nu zit met de EU-NAVO gesprekken. Ik denk juist dat dit aansluit op wat de Secretaris-Generaal zelf misschien wel vooruitziend heeft gesuggereerd, namelijk dat er ook een soort trilateraal overleg systematisch gaat plaatsvinden tussen EU, VS en NAVO. Dan denk ik dat zo'n minister van Buitenlandse Zaken van de Europese Unie, sprekend namens alle 27 lidstaten of hoeveel het er zullen zijn, een veel krachtiger signaal kan geven en een veel krachtiger geluid kan laten horen dan als daar 27 of 28 staten met 26 staten aan de andere kant om de tafel zitten. Ik ervaar dat nu al bij die grote EU-NAVO zittingen waar je met 50 of 52 mensen om de tafel zit. Daar moet je je wel buitengewoon krachtig wren om nog door te komen in het spreekgeweld. Ik zie dus wel degelijk mogelijkheden en ik zie ook mogelijkheden voor verbetering als wij komen tot één minister van Buitenlandse Zaken.

Voorzitter. Ik geloof dat dit van mijn kant alle antwoorden zijn.

Staatssecretaris **Van der Knaap**: Voorzitter. Ik vind dat eigenlijk de minister in een paar zinnen adequaat heeft gereageerd op de omgeving waar de Koninklijke Marechaussee in moet opereren. Dan is het ook mogelijk dat dit soort incidenten zich voordoen. De heer Middel heeft in eerste termijn nog meer voorbeelden aangehaald. Hij heeft Weert en de KMS aangehaald, de diefstal uit het wapendepot in Gilze-Rijen. Dat zijn allemaal incidenten en zeker als zij in een korte tijdspanne plaatsvinden, vraag je je af of het daar allemaal wel op orde is. Wij nemen die incidenten zeer serieus. Het feit dat het incidenten zijn, geeft ook aan dat wij er nu als incident over kunnen praten. Wij proberen er lessen uit te trekken, maar in een organisatie met 7 onderdelen, 450 aparte units met

medezeggenschapsorganen, 65.000 mensen, waarvan een groot gedeelte ook nog intern is gehuisvest, gebeuren wel eens dingen die je probeert te voorkomen. Wat staat is dat wij trots zijn, zeker de minister en ik, als wij op werkbezoek zijn waar dan ook en je ziet de vakbekwaamheid van onze mensen die wij hebben uitgezonden. Die hebt u gelukkig niet ter discussie gesteld. Het gaat u om de vraag of de zaak wel op orde is. Ik probeer u aan te geven dat in zo'n grote organisatie soms dit soort dingen kunnen voorkomen.

De heer Russell vraagt hoe het nu zit, want het nationale beleid is toch langer werken en Defensie probeert in ieder geval met up or out mensen na een korte tijdspanne de dienst weer te doen verlaten. Wij zitten wat dat betreft in een spagaat. Wij werken nadrukkelijk mee aan het nationale beleid om mensen langer te laten werken. 65 is bij ons ook het uitgangspunt. De bonden zijn het daar helemaal niet mee eens, want op dit moment is de leeftijd afgesproken op 58 jaar. En toch gaan wij het debat aan dit jaar in het kader van het arbeidsvoorwaardenbeleid om de mensen die bij ons in dienst zijn te laten werken tot hun 65ste. Wij hebben van het kabinet een afspraak kunnen maken dat om individuele redenen mensen jonger dan 65 zouden kunnen verdwijnen, maar minimaal moet men toch werken tot zijn 60ste. Dat gaat een stuk spanning opleveren, maar Defensie doet nadrukkelijk mee aan het nationale beleid om mensen langer te laten werken. Het up-or-out systeem, waar wij vorige keer voor de behandeling van de begroting uitvoerig over hebben gesproken, is gewoon een noodzaak. Bij een volledig expeditionaire krijgsmacht die volledig inzetbaar moet zijn, heb je immers weinig functies meer in de luwte. Mensen worden gewoon keer op keer gevraagd om uitgezonden te worden.

Dan wordt het topsport. Kijkt u maar naar wat de mariniers, de luchtmobiele brigade en de commando's moeten doen. Kijkt u maar in welke omstandigheden sommigen militairen hun werk moeten verrichten, soms bij temperaturen van 50 of 60 graden. Dat is echt gebeurd in Irak en dat zal van de zomer weer gaan gebeuren in Afghanistan. Dat is keihard werken. Als iemand dat acht of negen keer heeft gedaan en hij 35 is, blijkt in de praktijk dat mensen aan de keukentafel met elkaar gaan discussiëren. Op dit moment gaat 2/3 van mijn beroepspersoneel de dienst voortijdig verlaten omdat het fysiek heel erg moeilijk is om het werk langer te doen.

De minister en ik geloven volledig in het beleid om onze krijgsmacht daar in te zetten waar dat nodig is. Dat betekent dat wij een enorme inzet vragen van onze mensen. Het is topsport. Het is dan goed om met elkaar naar een systeem te komen dat het mogelijk maakt voor mensen om dat ook waar te maken. Dan moeten wij mensen niet in de steek laten op het moment dat zij 35 of 38 zijn. Dan moet ervoor worden gezorgd dat zij met de ervaring die zij hebben opgedaan en hun aanvullende kwalificaties hun carrière kunnen vervolmaken bij een andere overheidsinstantie of in het bedrijfsleven en dat zij gezond van lijf en leden tot hun 65ste hun werk daar kunnen doen. Ik hoop daarmee de zorg die er was over het beleid ten aanzien van ouderen heb weggenomen. Wij

werken eraan mee. Het zal nog een heftig dispuut opleveren met de vakbonden om mensen tot hun 65ste laten werken in plaats van tot hun 58ste. Dat gaat niet zomaar. De reden van "up or out" is gelegen in het feit dat wij nu op een heel andere manier omgaan met de inzet dan wij deden in de tijd van de Koude Oorlog.

Het voorstel voor wijziging van de Militaire ambtenarenwet komt er dit jaar nog aan. Het lijkt mij verstandig dat ik gelijktijdig met het overleg met de sociale partners ga beginnen. De heer Hoekzema vroeg hoe ik de wijziging ga effectueren. Dat kan ik pas zeggen als ik weet onder welke condities wij afspraken hebben gemaakt met de militaire vakorganisaties. Dan pas is het duidelijk. Er zijn twee domeinen: de Kamer gaat over de wetgeving en de sociale partners gaan het arbeidsvoorwaardenbeleid wat hierbij hoort.

De beraadslaging wordt gesloten.

Sluiting 22.28 uur.